

Autoři: Ing. Jan Koucký
 Ing. Aleš Bartušek
 Mgr. Martin Zelenka

Recenzenti: PaedDr. Tomáš Bouda
 Ing. Květa Goulliová

© Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2008

ISBN 978-80-7290-370-2

Shrnutí

Středisko vzdělávací politiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze řešilo v letech 2007-2008 projekt „Kvalita II“ v rámci Operačního programu „Rozvoj lidských zdrojů“, který byl financován z prostředků Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu ČR. Výstupy projektu mají rozmanitou formu a podobu. Jednou z nich je řada pěti publikací vydávaných Pedagogickou fakultou UK v Praze v druhé polovině roku 2008. Jedná se o tituly, které v širokém autorském týmu vznikaly především v posledním roce řešení projektu, tedy od podzimu roku 2007 do podzimu roku 2008.

- Kvalita škol a hodnocení výsledků vzdělávání
- Účast na vzdělávání, financování škol a uplatnění absolventů
- Evaluace, učitelé a vývoj středního školství
- Kvalifikační požadavky na vzdělání v krajích ČR
- Přechod absolventů škol ze vzdělávání na pracovní trh

Druhá publikace v této řadě zahrnuje tři témata uvedená v jejím názvu: **Účast na vzdělávání, financování škol a uplatnění absolventů**. První téma pojednává o tom jak se v ČR a v jednotlivých krajích vyvíjí účast na vzdělávání v různých věkových skupinách, jak se do ní promítá demografický vývoj a jaký vliv oba faktory mají na celkové počty žáků a výkony škol. Druhá část publikace obsahuje rozbor vývoje financování vzdělávání školství v jednotlivých krajích ČR za posledních pět let. Vysvětleny jsou různé ekonomické ukazatele, pomocí nichž je možné analyzovat vývoj na různých stupních vzdělávání ve všech 14 krajích. V poslední třetí části je pozornost věnována problematice přechodu ze vzdělávání do zaměstnání a uplatnění absolventů škol na pracovním trhu. Rovněž v této části se jedná o rozbor vývoje po roce 2000 a jeho rozdílnou podobu v jednotlivých krajích ČR.

Účast na vzdělávání a výkony škol

První část publikace pojednává o otázkách kvantitativního rozvoje vzdělávací soustavy, kterým se rozumí vývoj účasti na vzdělávání (míry participace) a s tím související počet žáků na školách různých stupňů a druhů, tedy výkony škol. Stručně se zabývá rovněž mezinárodním srovnáním v této oblasti (především OECD a EU), ale hlavní váhu pozornosti věnuje vývoji a rozdílům v jednotlivých krajích České republiky.

Rozebírá všeobecné tendence a trendy vývoje vzdělávacích politik, školských soustav a jejich architektury, věnuje se vysvětlení základních pojmů a ukazatelů, jako je účast na vzdělávání a průměrná či střední délka vzdělávání, jež jsou jedním z klíčových faktorů kvantitativního rozvoje. V další části modul poukazuje na druhý podstatný faktor kvantitativního rozvoje školství, kterým je demografický vývoj odpovídajících věkových skupin (kohort), vysvětluje důvody a způsob vytvoření a možnosti využití nové demografické projekce SVP do roku 2015 pro celou Českou republiku i pro všech čtrnáct krajů.

Dále tato část pojednává o vývoji jednotlivých stupňů a druhů škol (mateřské školy, základní školy, maturitní a nematuritní vzdělávání na středních školách, vyšší odborné školy) a forem vzdělávání (denní a ostatní formy studia), shrnuje vývoj jejich základních ukazatelů (velikosti věkové kohorty, počty žáků a účast na vzdělávání, respektive střední délku vzdělávání). V této části publikace je dále nastíněna jedna z možných variant projekce výkonů do roku 2015 na úrovni České republiky i jednotlivých krajů, přičemž analýzy i projekce berou v úvahu různé varianty vývoje mezinárodní i mezikrajové migrace.

Ekonomika a financování školství

Srovnání ekonomiky a financování regionálního školství v České republice se zabývá ekonomickou situací v České republice a ve čtrnácti českých krajích v letech 2003, 2005 a 2007. Rozdíly ve výdajích jednotlivých krajů České republiky věnovaných na vzdělávání v regionálním školství jsou ukázány na rozdílech v relativních ukazatelích, z nichž se celkové výdaje krajů skládají a které je zároveň dovolují porovnat bez ohledu na tzv. školskou velikost jednotlivých krajů. Protože odchylky v celkových výdajích i v jejich složkách mohou být způsobeny odlišnou strukturou účasti na vzdělávání v kraji, jsou předmětem rozborů důvody rozdílných jednotkových výdajů nejen mezi kraji, ale rovněž mezi různými úrovněmi vzdělávání. Strukturace výdajů podle jednotlivých výdajových složek byla tudíž provedena jak pro celý „školský rozpočet“, tak pro jednotlivé stupně vzdělávání.

Část textu se věnuje obecnému úvodu do problematiky ekonomiky a financování vzdělávací soustavy a vysvětluje základní ukazatele, které jsou dále analyzovány. Za pomoci názorného schématu a vybraných ukazatelů je popsán vývoj situace v České republice a následující analýzy jsou věnovány podrobnějším rozborům jednotkových výdajů a jejich složek na různých úrovních vzdělávání, konkrétně na úrovni mateřských, základních a středních a vyšších odborných škol. Závěrem jsou pak prezentovány výsledky typologie školských výdajů. V rámci typologie jsou vymezeny čtyři klíčové faktory způsobující rozdíly mezi kraji, díky čemuž je možné sledovat nejen vývoj jednotlivých ukazatelů, ale zároveň vývoj celkové ekonomické situace jednotlivých krajů v širších souvislostech.

Ukazuje se například, že platy pedagogických pracovníků se na různých stupních vzdělávání liší nejen úrovní, ale také svojí variabilitou a rozdílným vývojem v čase, nebo také, že úroveň platů pedagogických i nepedagogických pracovníků se vzhledem k průměrnému platu v České republice v posledních letech ve všech krajích snižuje.

Uplatnění absolventů škol na pracovním trhu

Poslední část publikace o uplatnění absolventů škol na pracovním trhu se zabývá zejména faktory, které souvisejí přímo s obdobím přechodu ze vzdělávání do pracovního života a vlivem, který na to má celková situace na trhu práce. Většina provedených analýz je vytvořena tak, aby bylo možné různé aspekty přechodu ze vzdělávání do zaměstnání srovnávat mezi kraji, zároveň jsou však výsledky zasazeny také do mezinárodní perspektivy.

Nejprve je zkoumán statut mladých lidí během období přechodu, přičemž analyzována je zejména struktura mladých lidí podle toho, zda jsou ještě ve vzdělávání, či již mimo něj. Poté se text zabývá nezaměstnaností mladých lidí, zejména ve srovnání s nezaměstnaností celé dospělé populace. Míra nezaměstnanosti mladých lidí bývá zpravidla zhruba dvakrát vyšší než míra celkové nezaměstnanosti; v poslední době však došlo v České republice k několika zajímavým posunům. Následně je pozornost zaměřena na absolventy středních škol a jejich neúspěšnost v dalším vzdělávacím nebo v pracovním životě. Speciální srovnávací kapitoly zabývající se neúspěšností absolventů jsou věnovány čtyřem základním typům středních škol (OU bez maturity, SOU, SOŠ, Gymnázium) a vyšších odborných škol (VOŠ). V České republice v poslední době rychle roste podíl středoškoláků dále pokračujících ve studiu a tento fakt má zásadní vliv na změnu charakteru přechodu ze vzdělávání do pracovního života. V předposlední části jsou proto rozebrány zdroje této neúspěšnosti, konkrétně pak nesoulad mezi počty vycházejících absolventů a požadavky trhu práce a to v oborové a typové (myšleno typ školy) struktuře. Závěrečná kapitola pojednává o neúspěšnosti absolventů na úrovni jednotlivých škol. Dochází tak k pokusu srovnat jednotlivé kraje podle kvality jejich středních škol, která je měřena úspěšností absolventů při přechodu do dalšího vzdělávání a na trh práce.

Summary

The Education Policy Centre, Faculty of Education, Charles University in Prague, has implemented in 2007-2008 the project entitled “**Quality II**” under the Operational Programme “Human Resources Development”. It was funded from the European Social Fund and the CR’s national budget. The project outcomes take various forms. One of them is a series of five titles published by the Faculty of Education, Charles University in Prague, in the second half of 2008. The publications have been prepared by a wide team of authors largely during the final year, i.e. from autumn 2007 to autumn 2008.

- Quality of Schools and Evaluation of Educational Outcomes
- Participation in Education, Funding of Schools and the Employment of Graduates
- Evaluation of Schools, Teachers and the Development of Upper Secondary Schools
- Qualification Requirements for Education in Regions of the Czech Republic
- Graduate Transition from School to Work

The second publication in this series concerns three topics as stated in its title: **Participation in Education, Funding of Schools and the Employment Situation of Graduates**. The first part deals with the development of participation in education of various age groups in the CR and its regions, and with the ways in which it is affected by demographic developments. The influence of the two factors on the total number of pupils and school performance is then explored. The second part of the publication contains an analysis of the developments in the funding of schools in various regions of the CR over the last five years. Various economic indicators are explained that can be used to analyse the development at various levels of education in all 14 regions. The final part focuses on issues related to transfer from education to employment and on the situation of graduates in the labour market. Moreover, this part also concerns an analysis of the development after 2000 and how it differs in various regions of the CR.

Participation in education and school performance

The first part of the publication deals with various aspects of the quantitative development of the education system, which means the development of the rates of participation and the related numbers of pupils in various types of school at various levels – i.e. school performance. It also briefly deals with an international comparison in this area (mainly within the OECD and the EU). However, the main attention is given to the development and differences between various regions of the Czech Republic.

This part analyses general trends and development trends in education policies, education systems and their architecture. It explains the main concepts and indicators such as participation in education and the average length of education that constitute one of the key factors of quantitative development. Afterwards, it points to the second major factor of quantitative development of education – i.e. the demographic development in the relevant age cohorts. It explains the reasons for and ways of creating and using a new demographic forecast of the EPC for the Czech Republic as a whole and for all fourteen regions until 2015.

This part also deals with the development of various levels and types of school (kindergartens, basic schools, upper secondary schools providing programmes with and without *maturita*, tertiary professional schools) and modes of educations (full-time and part-time). An overview of the development of the basic indicators is provided (the size of age cohorts, the number of pupils and participation in education, the average length of education). This part of the publication also outlines one of the alternative forecasts of school performance until 2015 at the level of the Czech Republic

and at regional level, while both the analyses and the forecasts take account of various alternatives in the development of international and inter-regional migration.

The economy and funding of education

This part compares the economy and funding of so-called regional education (all levels except higher) in the Czech Republic and deals with the economic situation in the country and in its fourteen regions in 2003, 2005 and 2007. The differences in the regions' expenditure on "regional education" are shown by means of relative indicators of which the overall expenditure is composed and which, at the same time, facilitate a comparison regardless of the so-called school size in individual regions. As the differences in the overall expenditure and its components may be caused by a different structure of participation in education, the analyses focus on the reasons why unit costs vary from region to region and also depending on the level of education. The expenditure was therefore broken down into individual items both for the entire "education budget" and for individual levels of education.

One section provides a general introduction into the economy and funding of the education system and explains the basic indicators that are analysed later. The situation in the Czech Republic is well illustrated on a diagram presenting selected indicators. The detailed analyses that follow concern unit costs and their components at various levels of education – specifically preschool, basic, upper secondary and tertiary professional schools. Finally, the results of typology of school expenditure are presented. There are four factors identified within the typology that cause differences between regions. This is why it is possible to monitor not only the development of specific indicators, but also the development of the overall economic situation in regions in a broader context.

For example, the pay of teachers at various levels of education differs not only in terms of the overall level, but also in terms of its variability and development over time. Another point is that, in recent years, the level of the pay of teachers and other staffs employed in education has been decreasing in all regions in terms of comparison with the national average pay in the Czech Republic.

The employment situation of graduates

The last part of the publication dealing with the situation of school leavers in the labour market concerns primarily the factors that are directly related to the period of their transferring from education to work, and how this transfer is influenced by the overall situation in the labour market. Most analyses are designed to facilitate an inter-regional comparison of these factors, and the results are also placed within the international context.

Firstly, the status of young people in the transfer period is examined with a particular focus on analysing the structure of young people depending on whether they are still in the education system or whether they have left it already. Then the text deals with the unemployment of young people and, in particular, how it compares with that of the adult population. The rate of unemployment among young people is normally double the overall unemployment rate, although there have recently been some interesting developments in the Czech Republic in this respect. Attention is then devoted to secondary school leavers and their success in further education or work. There are four chapters focusing specifically on comparing failure rates among graduates of four types of upper secondary school (vocational school without *maturita*, secondary vocational school, secondary technical school and grammar school) and graduates of tertiary professional schools. The Czech Republic has recently seen a relatively speedy growth in the proportion of upper secondary school graduates who continue studying. This has a major impact on the nature of the transfer from education to employment. The last but one section therefore analyses the reasons for this failure while focusing specifically on the mismatch between the number of graduates and the labour market requirements in terms of the field of study and type of school. The final section concerns the failure of graduates at school level. An attempt is made to compare individual regions in terms of the quality of their upper secondary schools that is measured by the success of graduates in transferring to further education and to the labour market.

OBSAH

I. ÚČAST NA VZDĚLÁVÁNÍ A VÝKONY ŠKOL.....	8
1 ÚČAST NA VZDĚLÁVÁNÍ	8
2 PRŮMĚRNÁ DÉLKA VZDĚLÁVÁNÍ	12
3 DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ.....	15
3.1 Demografická projekce ČSÚ	16
3.2 Demografická projekce SVP PedF UK.....	17
3.3 Projekce školských kohort do roku 2015.....	18
4 VÝKONY ŠKOL.....	21
4.1 Mateřské školy	21
4.2 Základní školy.....	25
4.3 Střední školy	28
4.4 Vyšší odborné školy a pomaturitní studium.....	33
5 ZÁVĚRY	34
II. EKONOMIKA A FINANCOVÁNÍ ŠKOLSTVÍ.....	35
6 SROVNÁNÍ EKONOMIKY A FINANCOVÁNÍ REGIONÁLNÍHO ŠKOLSTVÍ V KRAJÍCH	35
7 VÝDAJE NA MATEŘSKÉ ŠKOLY (ISCED 0)	42
7.1 Počty pracovníků	42
7.2 Platy	43
7.3 Osobní výdaje	44
7.4 Jednotkové výdaje na mateřské školy	45
8 VÝDAJE NA ZÁKLADNÍ ŠKOLY (ISCED 1-2).....	46
8.1 Počty pracovníků	46
8.2 Platy	46
8.3 Osobní výdaje	47
8.4 Jednotkové výdaje na základní školy.....	48
9 VÝDAJE NA STŘEDNÍ A VYŠŠÍ ODBORNÉ ŠKOLY (ISCED 3-5B)	49
9.1 Počty pracovníků	49
9.2 Platy	50
9.3 Osobní výdaje	51
9.4 Jednotkové výdaje na střední a vyšší odborné školy	52
10 TYPOLOGIE ŠKOLSKÝCH VÝDAJŮ.....	53
III. UPLATNĚNÍ ABSOLVENTŮ ŠKOL NA PRACOVNÍM TRHU.....	58
11 ÚVOD.....	58
12 PRACOVNÍ A VZDĚLÁVACÍ STATUT MLADÝCH LIDÍ.....	60
13 NEZAMĚSTNANOST MLADÝCH LIDÍ.....	64
14 NEÚSPĚŠNOST ABSOLVENTŮ PODLE OBORU ŠKOLY A DOSAŽENÉ ÚROVNĚ VZDĚLÁNÍ.....	67
14.1 Střední odborná učiliště – bez maturity	71
14.2 Střední odborná učiliště – s maturitou	72
14.3 Střední odborné školy	73
14.4 Gymnázia.....	73
14.5 Vyšší odborné školy	74
15 ZDROJE NEÚSPĚŠNOSTI ABSOLVENTŮ ŠKOL.....	75
16 NEÚSPĚŠNOST ABSOLVENTŮ – JEDNOTLIVÉ ŠKOLY	77
LITERATURA	83

I. Účast na vzdělávání a výkony škol

1 Účast na vzdělávání

Vzdělávací politika a architektura školské soustavy

Společenské a ekonomické změny v posledních 50 letech měly v rozvinutých zemích světa výrazný vliv na vývoj vzdělávacích soustav. Vzdělávání začalo být považováno za podstatný faktor společenského rozvoje i individuálního úspěchu (viz také Box 1). V moderních společnostech se stalo předpokladem předávání demokratických a kulturních hodnot, prostředkem k dosažení jejich hospodářské prosperity, konkurenceschopnosti i sociální spravedlnosti (rovnosti příležitostí, *equity*). Pro jednotlivce se pak vzdělávání stalo podstatnou složkou osobní seberealizace, jeho společenského postavení a předpokladem dosažení co nejlepšího uplatnění na trhu práce (včetně vyšších příjmů a trvalé zaměstnatelnosti). Proto se také v posledních desetiletích výrazně zvýšila nejen společenská, ale především individuální poptávka po vzdělávání.

Hlavním a také nejviditelnějším dopadem zmíněných společenských změn a zvyšujícího se zájmu o vzdělání ze strany různých složek společnosti (státních i veřejných organizací, soukromých podniků, sociálních partnerů apod.) i jednotlivců, byl v nejrozvinutějších zemích nesmírný kvantitativní růst počtu žáků a studentů všech stupňů a druhů škol. Uplynulý vývoj však nelze interpretovat pouze jako kvantitativní expanzi, neboť došlo rovněž k řadě významných strukturálních reforem, proměn organizace a forem vzdělávání, kvalitativních inovací a obsahových změn. Týkaly se jak funkcí a cílů celé vzdělávací soustavy, tak pojetí a podoby jejich jednotlivých sektorů.

Box 1 Klíčová úloha vzdělávání při realizaci Lisabonské strategie

Vzdělávání má klíčovou úlohu pro rozvoj společnosti a ekonomiky. Svědčí o tom řada prohlášení, jedním z posledních je návrh usnesení Rady ministrů EU, který stručně vystihuje současné pojetí:

- Vzdělávání a odborná příprava dávají širokou základnu kvalifikace a tvořivosti, která je nezbytná pro výzkum a inovace, další vrcholy „znalostního trojúhelníku“. Společně jsou základními kameny, na nichž závisí další růst Evropy a blaho jejích obyvatel.
- Realizace ucelené a všezahrnující strategie celoživotního učení musí splňovat cíle efektivnosti a rovnosti příležitostí a podporovat inovace, tvořivost a dosahování nejvyšší úrovně. Vzdělávání a odborná příprava jsou nejenom základem pro větší konkurenceschopnost a zaměstnatelnost, ale také zajišťují silnější sociální soudržnost, udržitelný rozvoj, osobní realizaci a aktivnější zapojení občanů ve společnosti.
- Zlepšení předškolního vzdělávání, podpora osvojování klíčových kompetencí, zvýšení přitažlivosti odborného vzdělávání, rozvoj celoživotního poradenství, rozšíření přístupu a zvýšení kvality terciárního vzdělávání, rozmach vzdělávání dospělých a zvýšení kvality přípravy učitelů – to vše jsou účinné prostředky k tomu, aby všichni občané byli lépe kvalifikovaní a mohli se aktivně účastnit společenského i ekonomického života.
- Vzhledem ke stále větší rozmanitosti studentů a jejich zázemí je vzdělávání a odborná příprava základním nástrojem integrace evropských ekonomik i společností a podpory mezikulturního dialogu.

Z usnesení Výboru pro vzdělávání EU na zasedání ministrů 17. -18. října 2007

Během posledních desetiletí se výrazně proměnily nejen vzdělávací politiky vyspělých zemí, ale i podoba jejich vzdělávacích soustav. Přešly postupně od tradičního pojetí soustavy stupňů a druhů škol, jemuž se musejí přizpůsobovat žáci a studenti, kteří školami procházejí a jsou výběrově (selektivně) a

pouze v omezeném počtu „propouštění“ do vyšších stupňů, k vytváření rozmanité sítě vzdělávacích příležitostí a cest, které se naopak pružně proměňují podle potřeb stále většího počtu vzdělávaných. Vzdělávací politika se tedy snaží opustit chápání výuky ve školách zaměřené především na ty děti a mladé lidi, kteří jsou schopni a ochotni vyhovět tradičním školským nárokům a požadavkům přípravy na život v dospělosti. Naopak se pokouší utvářet vzdělávací soustavu, jejímž úkolem je nabízet všem a během celého života co nejvíce rozmanitých příležitostí se vzdělávat v oblastech, které je zajímají a jež potřebují ke svému uplatnění v práci, ve společenském i v osobním životě.

Obecně přijímaným cílem se stalo „kvalitní vzdělávání pro všechny“, které se chápe jako nezbytný předpoklad maximálního rozvíjení a využívání možností každého jedince. Hledání souladu mezi vzdělávací politikou a vzdělávací soustavou státu na straně jedné a rozvíjení a využívání individuálního potenciálu každého obyvatele na straně druhé se považuje za nejefektivnější cestu k synergii zájmu společnosti i jejich členů a jejich pozitivnímu vlivu na rozvoj země. Přitom nový koncept celoživotního učení rozšiřuje starší představu vzdělávání jen během omezené úvodní etapy života na představu učení po celý život, a kromě tradičních škol uznává i další příležitosti ke vzdělávání a učení, především na pracovišti. Pro tradiční školy znamená realizace konceptu celoživotního učení příležitost k rozšíření klientely (nejenom mládež, ale i starší věkové skupiny) a odpovídajícímu rozšíření vzdělávací nabídky.

Stálé rozšiřování přístupu ke vzdělávání výrazně změnilo nejen celkové pojetí a zaměření vzdělávací soustavy, ale i jeho konkrétní utváření, tzv. architekturu školské soustavy. Rozumí se tím struktura jednotlivých na sebe (více či méně) navazujících stupňů a druhů či typů škol, které většinou odpovídají určitému věkovému období, jejich členění podle funkce (všeobecné vzdělávání či odborná příprava na povolání, a to opět různé úrovně) nebo naopak spojování do integrovaných institucí, vzájemná provázanost a prostupnost jednotlivých prvků vzdělávací soustavy; rozšíření přístupu do nich nebo naopak jeho omezení, exkluzivita či selektivita.

Problémy, které řeší jednotlivé stupně vzdělávací soustavy, do značné míry závisejí právě na tom, jak velká část populačního ročníku se daného stupně vzdělávání účastní, jak se tedy zvyšuje různorodost požadavků, zájmů i schopností vzdělávaných, a jak také zvyšováním nároků na stále větší část populace vzrůstá nebezpečí selhání a předčasných odchodů ze vzdělávání. Proto dnes mezi nejdůležitější požadavky kladené na architekturu vzdělávací soustavy patří na jedné straně způsob jak zajistit její co největší průchodnost a prostupnost (odstraňování slepých uliček i budování přechodů a spojovacích můstků) a vytvářet možnosti návratu do vzdělávání, na druhé straně však zároveň jak se vyrovnávat se vzrůstající různorodostí a heterogenitou vzdělávaných.

Uvedený vývoj se projevuje již u **základního vzdělávání** (které se dnes realizuje převážně – a v řadě zemí výlučně – v jediném typu instituce) tím, že se „pod jednou střešou“ současně usiluje o jeho diferenciaci a co největší přizpůsobení individuálním zájmům (ve světové literatuře se nově používá termín personalizace vzdělávání). Úloha základního (a ovšem i předškolního) vzdělávání je totiž klíčová a často rozhodující právě při vyrovnávání rozdílné úrovně rodinného zázemí, především speciální podporou dětí z kulturně a sociálně znevýhodněného prostředí a zvyšováním jejich motivace ke vzdělávání (například tím, že poskytuje co největší nabídku pozitivních zájmových činností a aktivit volného času).

Zatímco účast na povinném (základním) vzdělávání se stala univerzální (tedy otevřenou prakticky pro celou populační kohortu) poměrně brzy, u vyšších stupňů se zvyšovala jen postupně. Ve **středním vzdělávání** byla u nás ve srovnání s ostatními zeměmi tradičně vysoká, univerzální se však stala – podobně jako ve většině ostatních rozvinutých zemí – až ve druhé polovině 20. století. Proto také měnící se pojetí středního vzdělávání vedlo současně ke zřetelné snaze vyrovnávat se s heterogenitou vzdělávaných. Souběžně se uplatňují jak tendence nabídku ještě dále diferencovat, aby co nejvíce odpovídala zájmům a možnostem studentů i jejich dalšímu uplatnění, tak tendence integrovat jednotlivé typy středních škol do jediné instituce a dále tak rozšiřovat možnosti volby vzdělávací cesty a její změny.

V posledním desetiletí se tento proces začíná opakovat i na úrovni **terciárního vzdělávání**. Účast populačních kohort na něm se totiž již v řadě zemí - dnes ale již i u nás - stala hromadnou, patrně se bude ještě dále zvyšovat a stane se rovněž univerzální. Tak postupně i na terciární úrovni dochází

k podstatně větší diverzifikaci, k nabídce vzdělávání nejen různé úrovně (bakalářské, magisterské, doktorské), ale i různého zaměření (více teoretického či profesního, prakticky orientovaného). Rozšiřování přístupu k terciárnímu vzdělávání spojené s jeho diverzifikací bude mít nepochybně i zpětný účinek na utváření vzdělávání středního (především na zastoupení a charakter odborné přípravy na středoškolském stupni).

Stručně naznačený vývoj vzdělávacích soustav a jejich architektur probíhá v různých obdobách ve všech rozvinutých zemích světa; přestože má společné obecné rysy a charakteristické tendence, nabývá v každé z nich poněkud odlišné konkrétní podoby, podle tradice a podmínek dané země.

Jedním z důsledků výrazného prohlubování celosvětových globalizačních a evropských integračních procesů, do nichž je intenzivně zapojena i Česká republika, je významné posilování a zdokonalování mezinárodního srovnávání, identifikace společných i rozdílných dlouhodobých tendencí i střednědobých trendů, posuzování domácího vývoje v komparaci s ostatními zeměmi apod. Projevuje se to přirozeně v nejrůznějších oblastech a mezi nimi také ve školství a vzdělávání. Pro účely srovnávání vzdělávacích soustav jednotlivých zemí byla proto vyvinuta Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání ISCED (viz Box 2).

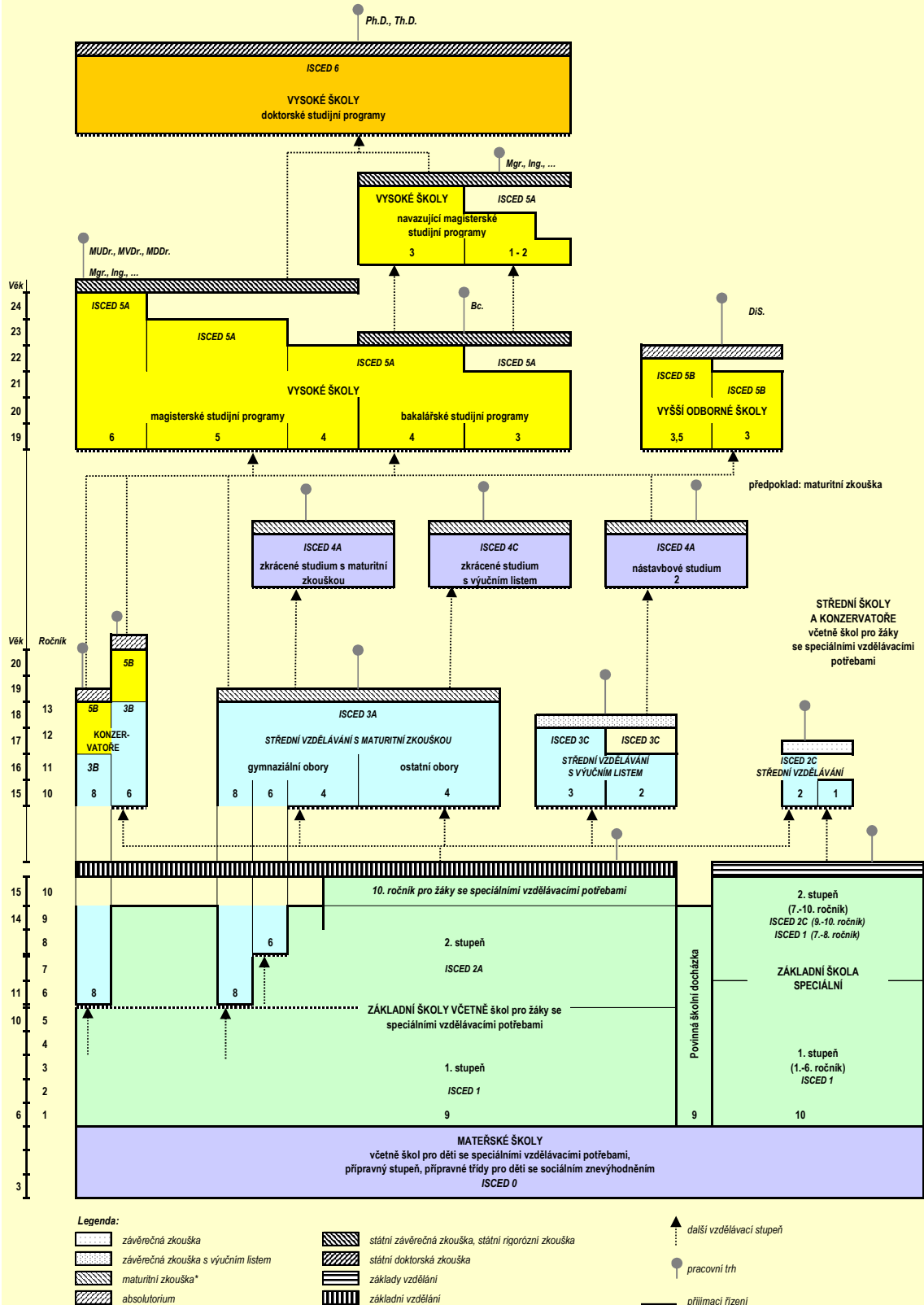
Box 2 Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání ISCED

Základním mezinárodně používaným podkladem, který tvoří nezbytný předpoklad pro srovnávání vzdělávacích soustav, je Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání (ISCED – *International Standard Classification of Education*), kterou v první verzi vypracovalo UNESCO již v 70. letech. Nová verze, kterou UNESCO připravovalo již společně s OECD a EU, byla schválena v roce 1997 a od té doby se stále aktualizuje. Klasifikace ISCED 97 vychází z obsahu vzdělávání, strukturuje tedy vzdělávací soustavy nikoli podle vzdělávacích institucí, ale podle nabízených vzdělávacích programů na jednotlivé úrovně: pre-primární ISCED 0; primární ISCED 1; nižší sekundární ISCED 2; vyšší sekundární ISCED 3, postsekundární nikoli terciární ISCED 4; terciární ISCED 5 a ISCED 6 (například naše základní vzdělávání tak zahrnuje podle klasifikace ISCED její úroveň 1 a 2, tedy primární a nižší sekundární vzdělávání, ve většině zemí pro věkovou kohortu 5/6/7-14/15/16 let). Programy ISCED 3 (tedy pro nás středoškolské) se dále dělí podle toho, zda umožňují přímo pokračovat v terciárním vzdělávání (3A), pokračovat pouze v určité části terciárního vzdělávání (3B) nebo takové pokračování neumožňují (3C); obdobně se dělí i programy ISCED 4. Programy ISCED 5 se dělí na programy vysokoškolské úrovně (5A) a terciární avšak nikoli vysokoškolské úrovně (5B); do úrovně ISCED 6 jsou zařazovány doktorské programy.

Dnešní podoba architektury vzdělávací soustavy v každé zemi je výsledkem dlouhého vývoje. Její dnešní podobu v České republice znázorňuje Box 3. Od roku 1990 došlo v architektuře vzdělávací soustavy v České republice k celé řadě změn, které byly do značné míry odrazem a důsledkem rychlých procesů, k nimž docházelo v celé společnosti.

Box 3 Schéma vzdělávací soustavy ČR

Schéma vzdělávací soustavy České republiky (podle mezinárodní klasifikace ISCED)

* Maturitní zkoušku mohou vykonat i žáci konzervatoří, a to nejdříve po čtvrtém ročníku, v oboru tanec po osmém ročníku.

Zdroj: ÚIV 2006

2 Průměrná délka vzdělávání

Nejvýznamnějším ukazatelem rozsahu a (kvantitativní) vyspělosti vzdělávacího systému je **průměrná** nebo též **střední délka vzdělávání**, jež synteticky charakterizuje celkový rozvoj příležitostí ke vzdělávání, které mají lidé v různých zemích. Průměrná (střední) délka vzdělávání je definována jako průměrná doba, kterou v určité zemi a v určitém čase stráví pětiletý člověk během svého dalšího života ve formálním vzdělávání (tedy ve školské soustavě).

Míra účasti (participace) na vzdělávání a průměrná (střední) délka vzdělávání se od poloviny 90. let používají v rozvinutých zemích světa jako nejvýznamnější kvantitativní ukazatele úrovně, rozsahu vzdělávacích příležitostí či vzdělávacích soustav. **Míra účasti (participace) na vzdělávání** je počítána jako podíl žáků a studentů určitého věku ze všech obyvatel daného věku. **Průměrná (střední) délka vzdělávání** či školní docházka se pak počítá jako součet měř účasti na vzdělávání ve všech jednotlivých věkových skupinách, tedy údajů o tom, jaký podíl dětí nebo dospělých určitého věku se účastní vzdělávání. Do výpočtu mezinárodně srovnatelné průměrné (střední) délky vzdělávání se přitom zahrnuje účast pětiletých a starších dětí i dospělých lidí ve všech formách evidovaného formálního vzdělávání a ve všech stupních a druzích škol.

Výhoda tohoto ukazatele je vidět i z následujícího příkladu. V mezinárodních srovnáních býval dříve poměrně často uváděn údaj o podílu vysokoškoláků k věkové skupině 20-24 let; ten však vůbec nepřihlížel k velice rozdílným podobám a rozsahu středního odborného školství. V některých zemích totiž právě neexistence rozvinutého středního odborného školství vedla v posledních desetiletích k prudké expanzi terciárního vzdělávání. Naopak v jiných zemích ovšem silný a vyspělý sekundární vzdělávací sektor (a především jeho odborná část) do jisté míry nahrazuje některé instituce terciárního vzdělávání. Proto je správné co nejvíce pracovat s ukazatelem podílu žáků a studentů všech stupňů a druhů škol (tedy mateřských, základních, středních, vyšších i vysokých) z celé populace ve všech věkových skupinách. Průměrná (střední) délka vzdělávání je totiž skutečně nejsouhrnnější charakteristikou rozsahu formálního vzdělávání.

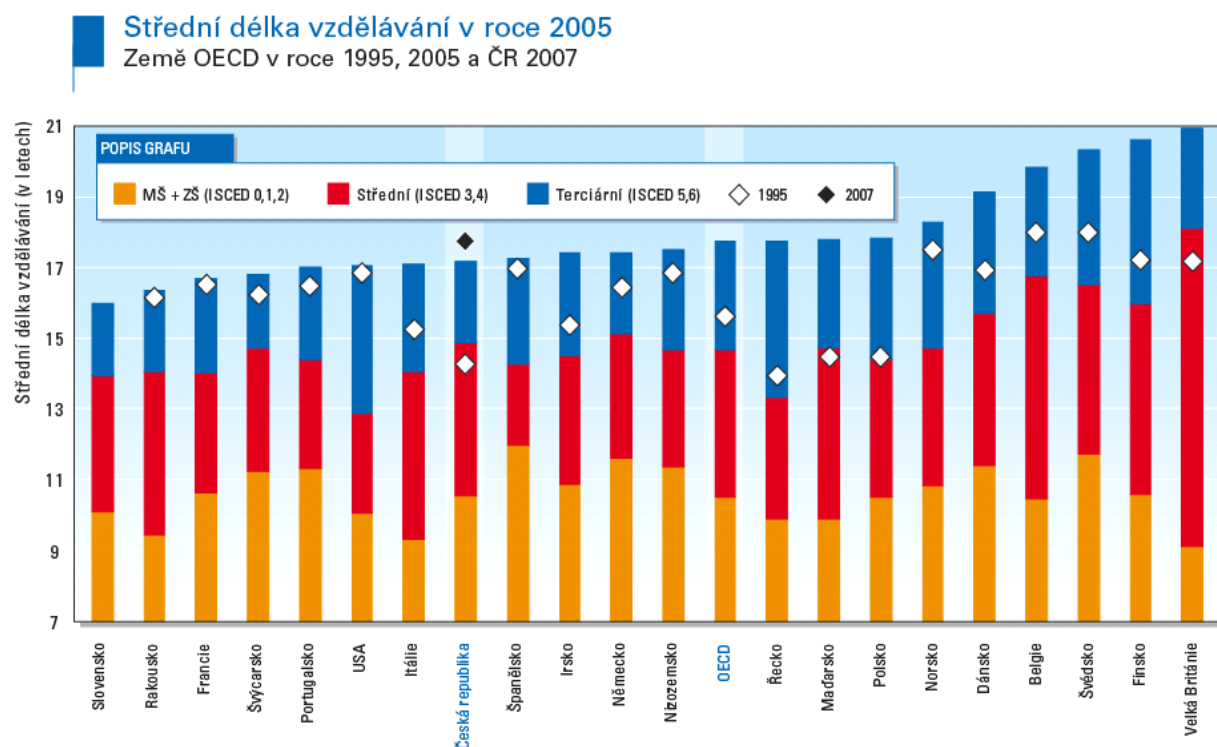
Průměrnou (střední) délku vzdělávání je ovšem možné zjišťovat jak pro celou vzdělávací soustavu, tak i pro každý stupeň a druh školy zvlášť. Je důležité si však uvědomit, že průměrná délka vzdělávání necharakterizuje konkrétní délku studia (školní docházka) těch, kteří daný druh škol navštěvují, ale střední délku vzdělávání, kterou v daném čase v tom kterém druhu školy stráví průměrný obyvatel sledované země, tedy včetně těch, kteří uvedený druh školy nikdy nenavštěvovali. Ukazatel v sobě tedy zahrnuje jak délku daného studia, tak i podíl populace, která jím prochází. Proto například ukazatel střední délky vzdělávání v učňovských školách v ČR (vyučení bez maturity) klesl z hodnoty 1,21 roku, které dosáhl v roce 1995, na pouhý jeden rok, dosažený v roce 2006. To ovšem neznamená, že došlo ke zkrácení učňovské přípravy. Naopak, přestože se průměrná délka přípravy vedoucí k vyučení mírně zvýšila na téměř tři roky, došlo zároveň k tomu, že jím místo poloviny prochází pouze třetina české populace.

Průměrná (střední) délka vzdělávání je konstruována a počítána obdobně jako tzv. průměrná délka života (dožití), která se již dlouho používá nejen v demografii, ale rovněž jako jeden z nejvýznamnějších srovnávacích ukazatelů životní úrovně a rozvoje člověka v jednotlivých zemích světa.

Řada rozborů z různých zemí totiž prokázala, že právě délka vzdělávání (což ovšem nelze zaměňovat za prodlužování povinné školní docházky) patří mezi rozhodující faktory ovlivňující skutečně dosaženou úroveň znalostí, dovedností a kompetencí u mladých lidí i u dospělé populace¹.

Již Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky ze začátku roku 2002 konstatoval, že v posledních letech probíhající zásadní změna demografických poměrů v České republice, prodloužení základní školy z osmi na devět let a dynamický růst počtu studentů v terciárním vzdělávání postupně proměňují nepříznivou situaci, v níž jsme se z hlediska mezinárodních srovnání ještě v 90. letech nacházeli. Silné populační ročníky narozené v 70. letech postupně přešly do věku, který již není pro míru účasti na vzdělávání zdaleka tak relevantní. Nepřirozený výpadek celého ročníku ve středoškolském vzdělávání již na počátku probíhající dekády pominul a dynamický růst terciárního vzdělávání bez přestání pokračuje již řadu let. To vše se pochopitelně projevilo ve zrychlujícím se tempu prodlužování průměrné (střední) délky vzdělávání.

Pouze od roku 2000 došlo k výraznému nárůstu průměrné délky vzdělávání o více než 2 roky, což znamená, že k 1. 1. 2007 dosáhla Česká republika v mezinárodně srovnatelné průměrné (střední) délce vzdělávání již hodnoty 17,7 roku. Srovnání průměrné délky školního vzdělávání, kterým v každé zemi prochází člověk po dovršení 5 let věku, v České republice a v dalších zemích EU a OECD v roce 2005 (poslední mezinárodně srovnatelné údaje) ukazuje, že se Česká republika v předchozích letech podstatně přiblížila průměru zemí OECD. Stále sice vykazuje mírně podprůměrnou hodnotu, ale přesto hodnotu vyšší než například ve Švýcarsku, ve Francii, v Rakousku, či v Itálii. Na čelních místech jsou především země ze severu Evropy, ale lze předpokládat, že se jim Česká republika během několika let přiblíží

¹ Výsledky množství mezinárodních i národních výzkumů dokládají význam, který má prodlužování délky vzdělávání pro jednotlivce i pro společnost. Například rozdíly ve výsledcích v mezinárodních testech TIMSS z poloviny 90. let mezi třináctiletými žáky základních škol a žáky, kteří v jednotlivých zemích v různém věku končili střední školu (tedy vlastně jakási přidaná hodnota mezi dvěma věkovými kohortami), byly do velké míry ovlivněny právě délkou studia mezi třináctými narozeninami a koncem středoškolského studia. Tam, kde žáci studovali nejdéle (Švédsko, Dánsko), zaznamenali i největší přírůstek znalostí a dovedností. Naopak v zemích s kratším studiem, ke kterým v té době patřila i Česká republika (a také například Maďarsko), kde zvláště vyučení odcházeli ze školy podstatně dříve, byl přírůstek výrazně nižší.

Při úvahách o dalším vývoji je totiž podstatná nejen současná úroveň, ale rovněž dynamika uvedeného ukazatele, která je právě v ČR mimořádně vysoká. Například mezi lety 2000 až 2005 vykazovala téměř dvakrát rychlejší růst průměrné délky vzdělávání, než činil průměr OECD. Vývoj v některých dalších evropských je sice také razantní (v posledním desetiletí především Řecko, Polsko a Maďarsko) a průměrná délka vzdělávání v OECD se tak dále zvyšuje. Avšak vyšší dynamiku růstu v posledních pěti letech než měla Česká republika, zaznamenala pouze Velká Británie. Navíc je zřejmé, že i vývoj tohoto ukazatele má své limity a jeho růst se v posledních letech v zemích OECD zřetelně zpomaluje.

V České republice zatím k výraznějšímu zpomalování růstu střední délky vzdělávání zatím příliš nedochází. Avšak je zřejmé, že dosavadní - i z mezinárodního hlediska - mimořádné tempo je pochopitelně z dlouhodobého hlediska obtížné udržet a to například i proto, že již nebude působit vliv prodloužení základní školy v roce 1996, jehož dopady se projevily dokonce ještě po roce 2000, protože se nejprve jen postupně (3-4 roky) naplňovaly chybějící ročníky středních škol a poté i studia v nástavbách.² Navíc dochází k výrazné proměně demografické struktury školní populace, která se bude podstatně zmenšovat především v kohortách odpovídajících střednímu vzdělávání a několik let poté i terciárnímu vzdělávání.

Při poměrně střízlivých projekcích střední délky vzdělávání, které berou v úvahu rovněž celkové zpomalování růstu v rozvinutých zemích, lze přesto v nejbližších letech u nás nadále očekávat přírůstky, které budou představovat prodloužení střední délky vzdělávání zhruba o jeden rok každých pět let. To ovšem bude znamenat další podstatné změny ve struktuře především sekundárního a terciárního vzdělávání. Nejruznější souvislosti a důsledky pokračující kvantitativní expanze, například na kvalitu či obsah vzdělávání, je však třeba v každém případě velmi vážně diskutovat.

Celkové zhodnocení české situace a dynamiky vývoje vzdělávacích příležitostí a účasti na vzdělávání nesmí zakrýt značně rozdílný vývoj jednotlivých stupňů či sektorů vzdělávací soustavy. Další rozbor je proto směřován k jednotlivým stupňům vzdělávání a druhům škol. V rámci celé české vzdělávací soustavy (tedy včetně dětí mladších pěti let v mateřských školách) se mezi roky 1990-2007 střední délka vzdělávání v České republice zvýšila o 3,5 roku a naše populace se v průměru vzdělává již 18,5 roku. Ke zvýšení střední délky vzdělávání došlo za uváděných 17 let ve všech stupních. Nejrazantněji probíhá v oblasti terciárního vzdělávání, zvláště po roce 2002, kdy meziročně dosahuje i více než 10 % ročně. Naopak přirozeně k nejpomalejšímu vývoji dochází v základním školství, kde se výrazněji projevilo pouze prodloužení povinné školní docházky.

Střední délka vzdělávání v České republice k 1.1. 1990 až 2007					
Počet let, které průměrně stráví občan ČR během svého života v jednotlivých druzích škol					
Česká republika k 1.1.	1990	1995	2000	2005	2007
Mateřské školy (ISCED 0)	2,55	2,01	2,93	3,18	3,09
Základní školy (ISCED 1-2)	8,03	8,09	8,72	8,85	8,75
Střední školy (ISCED 3+4)	3,47	3,56	3,60	4,31	4,45
Vysoké a vyšší školy (ISCED 5+6)	0,94	0,83	1,44	1,98	2,21
Celkem	14,99	14,49	16,68	18,31	18,50

V mateřských školách se do roku 2000 zvyšovala hlavně účast dětí ve věku 5 a více let, ta se však postupně nasýtila a po roce 2000 se zvyšovala především účast dětí mladších 5 let. Částečně to bylo nepochybně způsobeno i tlakem zřizovatelů na rušení jeslí a přesouváním dvouletých dětí do mateřských škol. V posledním roce se ovšem zvyšování průměrné délky vzdělávání v mateřských

² Naopak výpadek téměř celého maturitního ročníku v roce 2000 se v téže roce jen omezeně projevil mírným poklesem v počtu přijatých do terciárního vzdělávání a prakticky vůbec ne v celkových počtech studentů vyšších odborných a vysokých škol. Vysoké školy totiž mohly do značné míry reagovat na neuspokojenou poptávku z předchozích let.

školách již zastavilo a kolísá kolem 3,1 roku (pochopitelně včetně dětí mladších 5 let). Přispěl k tomu nejen obrat v demografickém vývoji, ale také zároveň probíhající rušení mateřských škol, tříd a volných míst, které v řadě míst ČR pokračovalo až do roku 2006. U střední délky docházky do mateřských škol lze v nejbližších letech předpokládat poměrně vyrovnaný vývoj, během něhož může dojít k jejímu jen mírnému zvýšení.

Ve školách zajišťujících povinnou školní docházku (základní školy a „nižší“ ročníky víceletých středních škol) se pochopitelně již žádné větší změny v účasti na vzdělávání neodehrávají, neboť školy, obdobně jako v celé Evropské unii, navštěvuje prakticky celá školou povinná populace. Souhrnná průměrná délka vzdělávání v základních školách, ve speciálních základních, dřívějších zvláštních a pomocných školách, v příslušných ročnících víceletých gymnázií a konzervatoří činí v posledních letech v České republice přibližně 9,2 roku (což je ovšem o téměř jeden rok více než před deseti lety). Ani v nejbližších letech nelze očekávat významnější změny.

Ve středních školách dochází - po stagnaci ve druhé polovině 90. let způsobené výpadkem ročníku, který zůstal v 9. třídách - po roce 2000 k opětovnému prodlužování průměrné délky vzdělávání. Nadále se zvyšuje podíl žáků, kteří navštěvují čtyřleté maturitní studium, a naopak se snižuje jejich podíl v kratších oborech, rozšiřuje se nástavbové vzdělávání pro vyučené atd. Naprosto nejvýraznější růst v posledních letech však jednoznačně zaznamenává terciární vzdělávání, u něhož se průměrná délka vzdělávání mezi roky 2000–2004 prodloužila z 1,53 na 2,16 roku a dnes je tedy oproti roku 1995 téměř dvojnásobná. Dynamika rozvoje účasti na terciárním vzdělávání se navíc neustále zvyšuje a v současnosti již dokonce přesahuje 10 % ročně.

Po těchto systémových změnách je snaha o zvyšování průměrné délky vzdělání podporována „přirozeně“ demografickým vývojem. V následujících letech se nepředpokládají závažné změny ve vzdělávacím systému, klíčovou otázkou je spíše předpokládaný demografický vývoj, k němuž je třeba citlivě přizpůsobovat nabídku.

3 Demografický vývoj

Pro řadu charakteristik vývoje školství a vzdělávací soustavy je v každé zemi velmi podstatný demografický vývoj. Vzdělávání a odborná příprava lidí totiž probíhají především v určitém období jejich života, které lze vymezit především věkem. V souvislosti s rozvojem celoživotního učení - zhruba od poloviny 90. let minulého století - se hranice, kdy dochází k ukončení formálního vzdělávání a školní docházky, ve většině zemí nejen posouvá do vyššího věku, ale také se rozšiřuje a stává se méně přehlednou. Lidé totiž podstatně častěji ze školství v určité době odcházejí, ale po čase se do něj opět vrací. Přesto však v životě lidí zůstává určité věkem vymezené období, nejvýrazněji a s největší intenzitou zhruba mezi 5-24 roky, které je klíčové pro rozvíjení jejich znalostí, schopností, kompetencí a kvalifikací. Především do tohoto období se také ve všech vyspělých zemích soustřeďuje školní docházka počínaje mateřskými školami a konče univerzitami; právě v těchto věkových skupinách je také zdaleka nejvyšší míra účasti lidí na vzdělávání.

Proto je pro školství velice významné, jak se vyvíjí věková struktura obyvatelstva, jaký podíl v celé populaci tvoří věkové skupiny s nejvyšší účastí na vzdělávání, jak dlouho jednotliví lidé ve vzdělávání zůstávají a jak velkou populaci vzdělávaných žáků a studentů tak vytvářejí. Podstatné mimo jiné je, zda se v populačním profilu země objevují nějaké výraznější demografické vlny, způsobené například z dlouhodobého hlediska neuváženou propopulační politikou, kdy se rodí dětí velmi mnoho, nebo naopak například válkou, kdy se rodí dětí velmi málo. Demografické vlny mají samozřejmě na školství podstatný vliv, souvisejí totiž s počty žáků a studentů (výkony školství), jeho personálním a materiálním zabezpečením, s financováním apod. V podrobnějším pohledu se pak zjišťuje, v jakých konkrétních věkových kohortách se tyto vlny ukazují a ovlivňují tak určitý stupeň nebo druh školy, případně jak je tento vývoj regionálně diferencovaný.

Proměna věkové struktury obyvatelstva probíhá v podstatě nepřetržitě v České republice stejně jako v jiných zemích Evropy. Díky rostoucí životní úrovni a zlepšující se zdravotní péči se neustále prodlužuje celková střední délka života (tzv. délka dožití) a vzhledem k tomu, že v řadě evropských zemí se v posledních desetiletích rodí méně dětí, dochází k postupnému stárnutí evropského

obyvatelstva, tedy nárůstu počtu a podílu lidí v post-produktivním věku a poklesu počtu a podílu osob v před-produktivním věku. K oslabování typických „školských“ věkových kohort (ve věku 5-24 let) dochází navíc v době, kdy se již nejen základní, ale i střední vzdělávání stalo ve většině západoevropských zemí univerzálním, neboť jím v určitém věku prochází prakticky celá populace. Důsledkem demografického poklesu je proto pochopitelně někdy až dramatické snižování absolutního počtu žáků těchto stupňů vzdělávání, které přináší řadu problémů. Zároveň ovšem umožňuje přesouvání pozornosti, kapacit i prostředků směrem k jiným vzdělávacím stupňům, například k terciárnímu a dalšímu vzdělávání.

Ze stručně uvedených, ale i z řady dalších důvodů, je nezbytné při výhledech a dlouhodobých záměrech ve školství pracovat s věrohodnou a dostatečně podrobnou projekcí demografického vývoje. Musí být schopna reagovat na nové jevy ve vývoji společnosti, jako jsou například proměňující se charakteristiky migrace, změny v úhrnné plodnosti žen (počet živě narozených dětí připadajících v průměru na ženu v reprodukčním věku) nebo zvyšování věku matek. Současně by demografická projekce měla umožňovat nejen střednědobé výhledy, ale zároveň podporovat i dlouhodobé strategické uvažování. Musí také zahrnovat dostatečně konkrétní věkové i regionální parametry a zohledňovat například i proměny osídlení v rámci České republiky.

3.1 Demografická projekce ČSÚ

Český statistický úřad vypracoval poslední projekci obyvatelstva pro Českou republiku a pro jednotlivé kraje na konci roku 2003³, kdy navázal na výsledky Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001. Od té doby ovšem bohužel již žádnou novou projekci nezveřejnil. Projekce pracuje s posledními skutečnými údaji z roku 2002 a prognostický horizont stanovuje až do roku 2050. Projekce ČSÚ byla připravena ve třech variantách - nízké, střední a vysoké (podle rozdílů v předpokládaném vývoji úmrtnosti, plodnosti a migrace; znamená to, že například v nízké variantě je zakomponováno nejmenší zvýšení plodnosti a její nejnižší úroveň v prognostickém horizontu, nejméně výrazné zlepšení úmrtnostních poměrů a nejnižší migrační zisk). Ve všech třech variantách přitom projekce předpokládá zvýšení úhrnné úrovně plodnosti, zlepšení úmrtnosti a kladné migrační saldo. Základními závěry, k nimž projekce dochází, jsou celkové snížení počtu obyvatelstva České republiky a jeho výrazné demografické stárnutí.

Poslední zveřejněná projekce ČSÚ z roku 2003 ovšem z řady důvodů není pro analýzy a projekce školství v České republice a v jednotlivých krajích použitelná. Mezi nejzávažnější nedostatky patří v první řadě to, že se jedná o projekci s fixně a již před několika lety nastavenými (neměnitelnými) parametry, které nezohledňují v dostatečné míře některé dynamicky se vyvíjející společenské jevy, například měnící se specifické míry plodnosti (počet živě narozených dětí matkám v určitém věku k počtu všech žen daného věku) a rostoucí věk matek nebo dynamické charakteristiky migrace. Zcela zásadním problémem pro kraje navíc je, že s migrací mezi kraji projekce vůbec nepočítá, což pro některé z nich vlastně znamená, že projekci ČSÚ vůbec nemohou použít (ať už je jejich migrační saldo výrazně kladné, jako v Praze nebo ve Středočeském kraji, nebo výrazně záporné, jako v Moravskoslezském kraji).

Uvedené nedostatky mají pochopitelně závažné důsledky. Úhrnná plodnost žen byla v projekci ČSÚ predikována pro rok 2006 (ve střední variantě) na úrovni 1,25 (počet dětí, které se v průměru ženám narodí během jejich života), přičemž skutečná hodnota dosáhla v loňském roce hodnoty o celou desetinu vyšší (dokonce ani vysoká varianta projekce zdaleka nedosáhla skutečné úrovně roku 2006). Do projekce je zapracováno příliš pomalé zvyšování průměrného věku matek, neboť projekce až v roce 2020 předpokládá jeho zvýšení na 28,9 roku. Ve skutečnosti již v roce 2006 překročil věk matek podle údajů ČSÚ v průměru hodnotu 29 let. Migrační saldo (rozdíl mezi přistěhovalými a vystěhovalými) České republiky je v projekci ČSÚ nastaveno pro celé období až do roku 2050 na konstantní kladné úrovni 27 tisíc osob ročně, zatímco po našem vstupu do EU (v letech 2005-2006) dosahuje migrační saldo kladných hodnot kolem 35 tisíc. Ještě závažnější je však skutečný vývoj mezikrajové migrace oproti projekci ČSÚ, která s ním vůbec nepočítá.

³ Další informace o projekci ČSÚ z roku 2003 viz <http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4025-04>.

3.2 Demografická projekce SVP PedF UK

Středisko vzdělávací politiky PedF UK vytvořilo vlastní demografickou projekci postavenou na poněkud jiných principech a modelovém řešení. Zvolený demografický model především zohledňuje mezistátní i mezikrajskou migraci a její věkové charakteristiky, bere v potaz měnící se míry úhrnné plodnosti žen i zvyšující se průměrný věk matek při porodu a samozřejmě i stárnutí populace a měnící se charakteristiky úmrtnosti. Model pracuje s řadou parametrů a proměnných, jako jsou například míry úmrtnosti podle jednotek věku (jež podmiňují střední délku života), migrační saldo podle jednotek věku (přistěhovalí minus vystěhovalí) nebo míry plodnosti žen podle jednotek věku (kolik dětí a v jakém věku se narodí ženám během jejich života). Pomocí těchto parametrů model stanovuje počet živě narozených dětí v daném roce, převádí populaci z jednoho roku do druhého a připočítává migrační saldo a to v horizontu do roku 2020, který lze dnes pro školské projekce považovat za dostatečný.

Výstupem demografického modelu SVP PedF UK jsou projekce počtu obyvatel v České republice (od roku 1993) i ve všech krajích (od roku 1999), ve všech jednotkách věku a ve všech jednotlivých letech celého období. Hlavními výhodami projekcí, které vycházejí z demografického modelu SVP PedF UK, je za prvé především to, že je pravidelně aktualizovaná podle posledních údajů o vývoji obyvatelstva v ČR i ve všech krajích. Změna jednotlivých charakteristik a proměnných populačního vývoje přitom pochopitelně vede ke změnám v projektovaných parametrech. Druhou podstatnou výhodou projekce je, že je ve své aktuální verzi pro Českou republiku i pro všechny kraje neustále přístupná pro případné zájemce⁴.

Veškeré údaje vstupující do demografického modelu SVP PedF UK jsou čerpány z oficiálních a veřejně přístupných zdrojů Českého statistického úřadu a jsou dvakrát ročně aktualizovány. V prvním případě je SVP PedF UK aktualizuje po zveřejnění nových oficiálních demografických údajů potřebných pro model za předcházející rok (k 31.12.) za celou Českou republiku (obvykle ve druhém čtvrtletí každého roku). Podruhé jsou údaje aktualizovány po zveřejnění údajů za jednotlivé kraje (většinou ve třetím čtvrtletí). Po aktualizaci vstupních údajů trvá řádově jeden měsíc aktualizace demografického modelu a propočítání aktualizovaných projekcí vývoje obyvatelstva. Znamená to, že každoročně zhruba v červnu se na stránkách SVP PedF UK objeví projekce s aktuálními údaji za celou Českou republiku a v září projekce s aktuálními údaji za jednotlivé kraje.

Fungování modelu a parametry projekce je možné ukázat na konkrétním příkladu. Plodnost žen se v České republice v posledních letech poměrně dynamicky mění. Pro demografický vývoj obyvatelstva jsou podstatné například následující parametry. Za prvé se mění úhrnná plodnost žen a za druhé se zvyšuje věk, ve kterém se ženám děti rodí, tedy specifické plodnosti podle věku. Ve věkových skupinách do pětadvaceti let míra plodnosti neustále klesá, naopak ve skupině nad pětadvacet let velmi rychle roste. Ženy ve věku nad pětadvacet let rodily v loňském roce dokonce téměř dvakrát častěji, než tomu bylo v roce 2000. Takže nízký počet narozených dětí v letech 1998-2001 byl sice do jisté míry důsledkem snížení celkové úhrnné plodnosti žen, ale mnohem více, než se původně zdálo, byl do značné míry důsledkem posouvání věku, ve kterém se ženám děti rodí. Odkládání mateřství tedy většinou neznamenal rezignaci na něj, takže úhrnná míra plodnosti se opět zvyšuje. Tendence odkládání mateřství bude zřejmě - podobně jako v některých jiných rozvinutých evropských zemích - i nadále pokračovat, zároveň je však patrné, že má i své limity a nelze předpokládat další pokračování dynamiky z posledního desetiletí. Průměrný věk žen při porodu však přesto již do roku 2015 s největší pravděpodobností překročí hranici třiceti let.

⁴ Aktuální verze demografické projekce SVP PedF UK je vystavena na adrese <http://svp.pedf.cuni.cz>.

Vývoj plodnosti žen v ČR podle věku					
rok		1991	2000	2006	2015
Počet narozených dětí		129354	90622	105775	107676
ženy ve věkové skupině	10 - 14	0,005%	0,005%	0,007%	0,007%
	15 - 19	4,586%	1,335%	1,091%	1,085%
	20 - 24	16,930%	6,926%	4,696%	4,342%
	25 - 29	10,048%	8,818%	10,359%	10,703%
	30 - 34	3,730%	4,291%	7,754%	9,084%
	35 - 39	1,126%	1,424%	2,561%	4,298%
	40 - 44	0,183%	0,222%	0,425%	0,775%
úhrnná plodnost		1,83	1,15	1,34	1,51
průměrný věk při porodu		24,61	26,85	29,07	30,47

Zdroj: ČSÚ pro roky 2000 a 2006; Demografická projekce SVP PedF UK pro rok 2015

Popsaný demografický model a výsledky projekce SVP PedF UK se také staly podkladem a oporou pro veškeré analýzy od poloviny 90. let do roku 2006 a projekce do roku 2015 zpracovávané pro ČR i pro jednotlivé kraje v předkládaných textech SVP PedF UK.

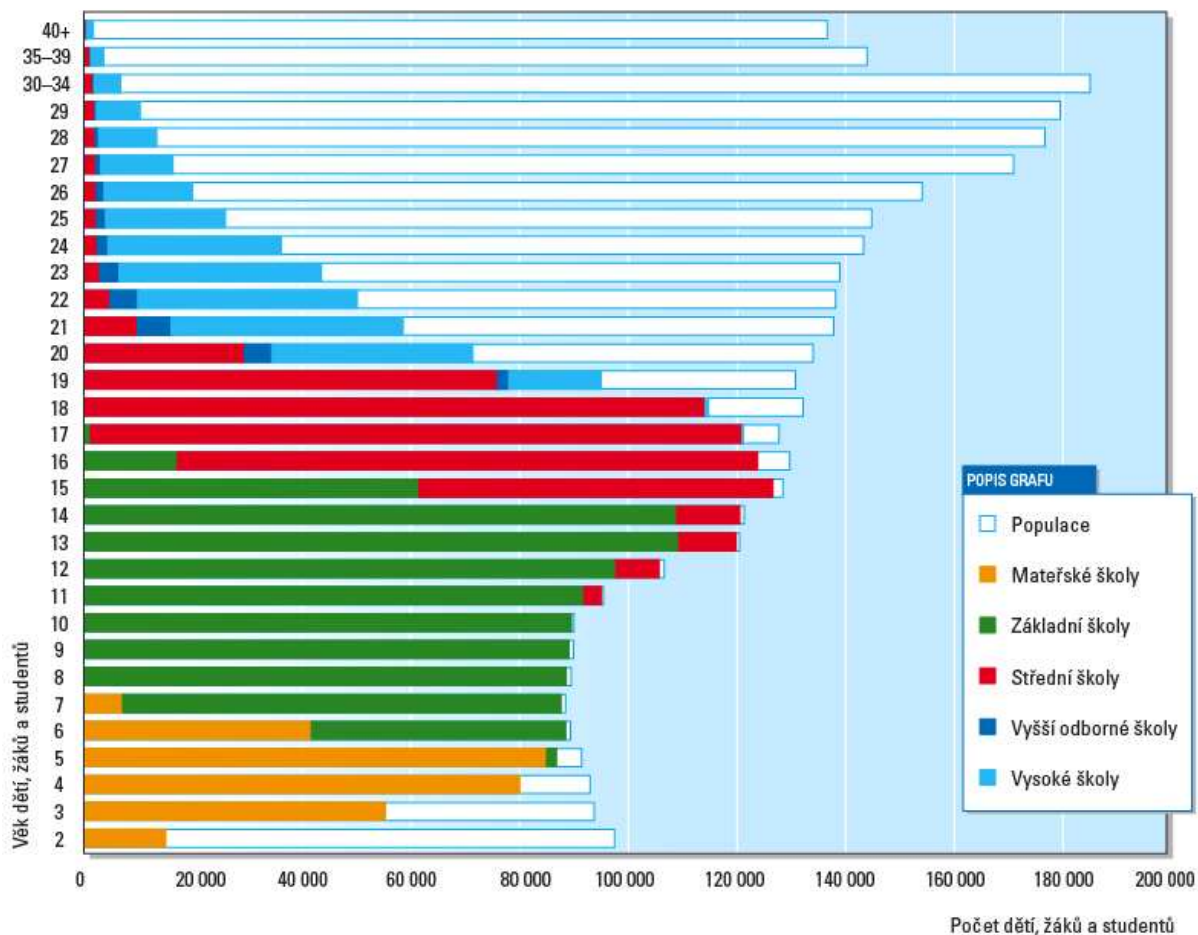
3.3 Projekce školských kohort do roku 2015

Základní výsledky demografického modelu SVP PedF UK v aktuální verzi se skutečnými údaji do 31.12.2006 lze bezprostředně prezentovat v ukazatelích podstatných pro vývoj školství. Jedná se především o věkové skupiny, které odpovídají vzdělávání v jednotlivých školských stupních: v předškolních zařízeních (v mateřských školách), v základních školách a v nižších středních školách (v nižších ročnících víceletých gymnázií a konzervatoří), ve středních školách (všech druhů středoškolského vzdělávání včetně nástaveb) a v terciárním vzdělávání (na vyšších odborných a vysokých školách). Uvedené věkové skupiny jsou poté vhodné pro porovnávání s výkony vyjmenovaných stupňů a druhů škol (počty dětí, žáků a studentů k populaci v odpovídajícím věku apod.).

Přitom se však ukazuje, že již nelze počítat s tradičními kohortami ve věku 3-5 let, 6-14 let, 15-18 let a 19-23 let. Brání tomu nejen čtyřměsíční posun mezi údaji školské statistiky, šetřené k 1.9. každého roku, a údaji o věkové struktuře obyvatelstva, které se vztahují k 31.12. každého roku. Kromě toho totiž postupná diferenciací a posouvání věkových hranic přechodu z jednoho stupně na druhý a různě dlouhé průběhy samotného studia vedly k tomu, že skutečný věk žáků a studentů jednotlivých stupňů a druhů škol v současnosti podstatně přesahuje obvyklé představy o jejich věkových kohortách. Školské kohorty jsou proto pro projekci počítány přesně podle jejich výše zobrazeného složení. V následujícím textu tedy například pod pojmem „populace dětí ve věku mateřských škol“ rozumíme děti ve věku 2 až 7 let, přičemž procentuální podíl z každé věkové kohorty odpovídá podílu z 31.12.2007.

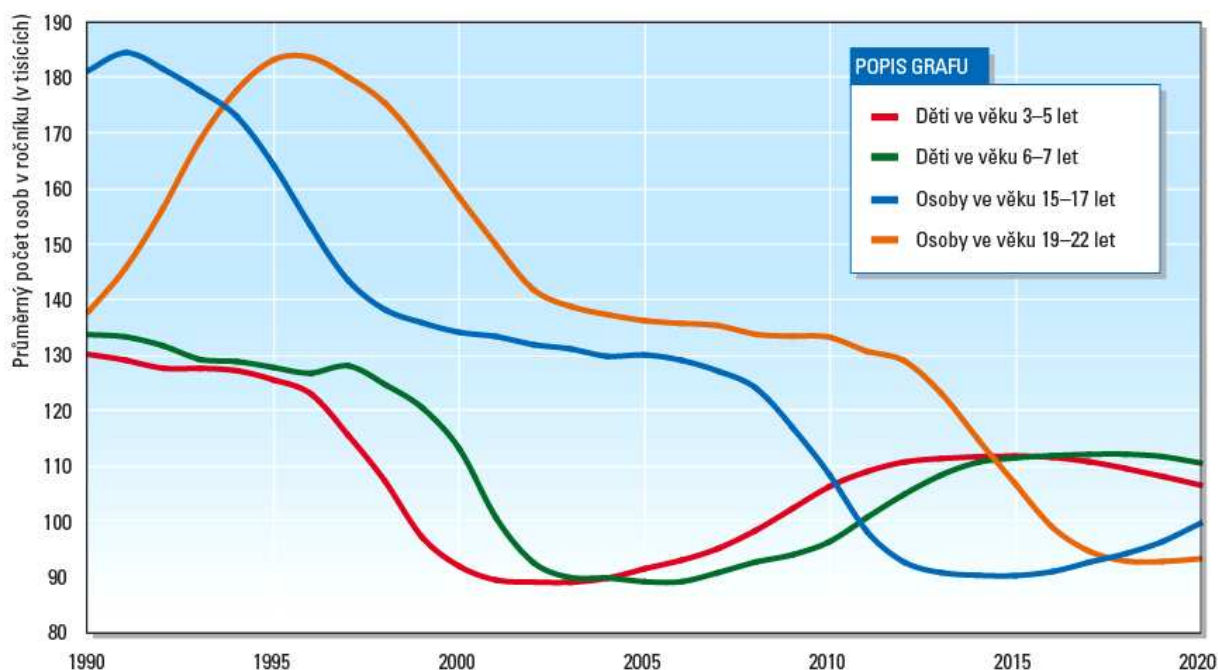
Podstatné jsou i nástupní ročníky do jednotlivých stupňů a druhů škol, pro něž platí to samé, jako pro počty studentů. Po důkladné analýze jsou proto uváděny počty dětí ve věku 3 let pro mateřské školy (v tomto případě ovšem nejde o nástupní ročník v tom pravém slova smyslu), průměrný ročník ve věku 6-7 let pro základní školy, ve věku 16 let pro střední školy (k 1. září 2006 činil průměrný věk nově přijatých do denního studia druhého stupně středních škol 15 a tři čtvrtě roku, ale do k 31.12. se jejich věk zvýšil na 16,07 roku) a průměrný ročník ve věku 19-21 let (pro zjednodušení jako 20 let) pro terciární vzdělávání

Účast na vzdělávání v ČR k 1. 1. 2007
Počty dětí, žáků a studentů podle věku a stupně vzdělávání

Demografický vývoj v **České republice** bude mít v následujících letech nepříznivé dopady především pro střední školy, neboť velikost věkové kohorty, která na nich začíná studovat (šestnáctiletí) se postupně zmenší z dnešních zhruba 130 tisíc až na hodnoty kolem pouhých 90 tisíc dětí. Pokles začne již v roce 2008, ale nejsilněji na přijímané na střední školy dopadne v letech 2010-2011. Na úroveň kolem 90 tisíc se dostane v roce 2012 a setrvá na ní přibližně pět let až do roku 2016, po němž se začne opět mírně zvedat. Na střední školy tak přijde tzv. druhá demografická vlna, které v současnosti doputovala do posledních ročníků základních škol. V jejím důsledku dojde během několika málo let ke snížení středoškolské populace téměř o 30 % (u populace nastupujících ročníků propad proběhne během období šesti let mezi roky 2006-2012).

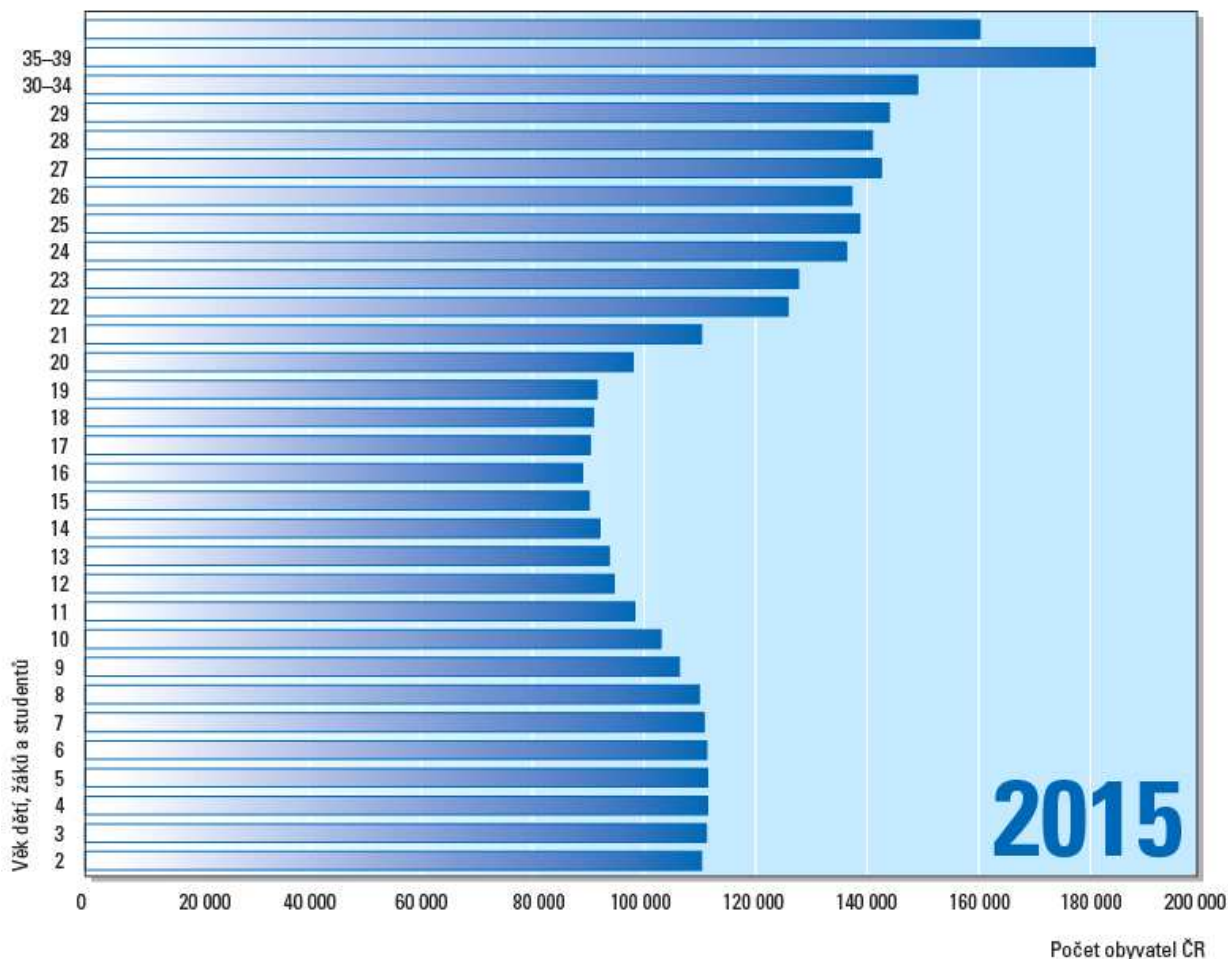
Vývoj populačních ročníků školního věku Česká republika 2000–2020

Zdroj: Demografická projekce za ČR a kraje z října 2007. Středisko vzdělávací politiky PedF UK 2007

Počet dětí ve věku docházky do mateřských škol vstoupil již před dvěma lety do fáze opětovného růstu, který bude pokračovat ještě několik příštích let, během nichž se počet tříletých dětí zvýší na hodnoty kolem 110-112 tisíc. Základní školy (a nižší ročníky víceletých gymnázií) již obdobím nejdramatičtějšího snižování počtu žáků prošly a počty prvňáčků se již začínají pozvolna zvedat. Přesto však z hlediska celkového počtu žáků dosáhnou základní školy teprve kolem roku 2010 jakéhosi svého dna a teprve poté se postupně začnou opět zaplňovat vyššími počty žáků. Počty přijímaných do terciárního vzdělávání čekají dopady demografického poklesu až v letech 2012-2017, avšak razantnější pokles typické studentské populace ve věku 20-24 let začnou vysoké a vyšší odborné školy silněji pociťovat až v období po roce 2015.

Obyvatelé ČR 1990–2015
Počet osob podle věku k 1. 1. 1990, 1. 1. 2000, 1. 1. 2007 a projekce k 1. 1. 2015

To je ovšem souhrnná situace demografického vývoje za celou Českou republiku, která spíše jen indikuje nastávající problémy v jednotlivých krajích a pro postižení konkrétních problémů v jednotlivých krajích se je třeba věnovat v daném regionu podrobně konkrétním okolnostem na všech stupních vzdělávacího systému. Alespoň pro základní přehled je však nezbytné, stejně jako v případě demografického vývoje, naznačit problematické oblasti jednotlivých úrovní vzdělávání v celostátním měřítku.

4 Výkony škol

4.1 Mateřské školy

Počty dětí navštěvujících mateřské školy jsou nejsilněji ovlivněny počtem dětí ve věku 3-5 let. Tato pro mateřské školy **příslušná věková kohorta** české populace, z níž se rekrutují děti v mateřských školách, klesala nepřetržitě již od počátku 80. let, celá 90. léta (ještě na jejich počátku činila téměř 400 tisíc dětí) až do roku 2003, kdy klesla pod 270 tisíc dětí. Za 13 let mezi roky 1990-2003 došlo tedy k populačnímu poklesu o 32 %. Zvláště v pěti letech 1997-2001 byl pokles docela dramatický, neboť dosahoval v průměru 6 % ročně. Od roku 2003 příslušná věková kohorta pro děti v mateřských školách postupně opět stoupá a rostoucí trend jí pravděpodobně vydrží až do roku 2015, kdy by měla dosáhnout svého dalšího vrcholu, tentokrát však již „pouze“ ve výši kolem 335 tisíc dětí, po němž začne opět postupně klesat.

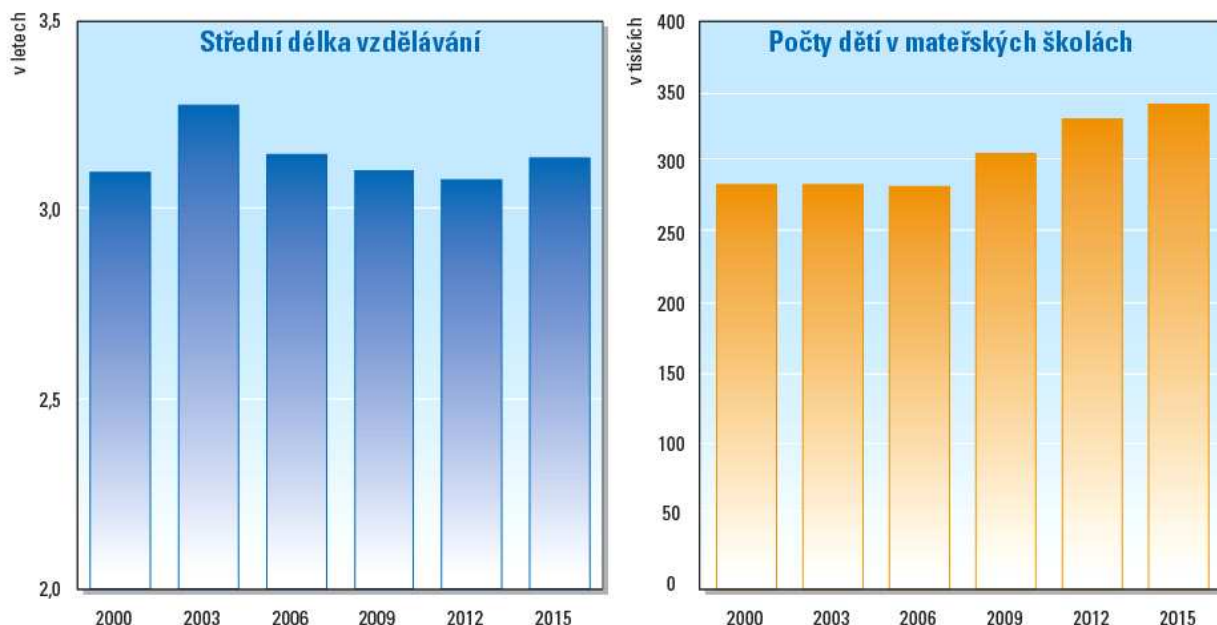
Klesající počet dětí v příslušné věkové kohortě umožnil sice postupné, ale neustále zvyšování **střední délky vzdělávání** v mateřských školách, což je pro celkový počet dětí v mateřských školách druhý rozhodující faktor. Střední délky vzdělávání v mateřských školách se za 13 let zvýšila o 17 %, z hodnoty 2,69 roku, kterou měla v roce 1990, až na hodnotu 3,27 roku, které dosáhla v roce 2003. Znamená to ovšem, že pokles počtu dětí byl podstatně méně výrazný, než u populace v příslušném věku, neboť ho z více než třetiny kompenzovalo právě prodloužení střední délky vzdělávání. Právě v letech největšího demografického poklesu bylo prodloužování střední délky vzdělávání nejvyšší a dosahovalo v průměru téměř 4 % ročně. Jakmile se však demografický trend obrátil a příslušná populační kohorta po roce 2003 znovu roste, začala se střední délka vzdělávání opět snižovat.

Charakteristiky samotného sektoru mateřských škol se až do roku 2003 vyvíjely celkem v souladu s vývojem počtu dětí v nich. Průměrná velikost mateřské školy se celé období pohybovala kolem 50 dětí, a průměrná velikost třídy (oddělení) v intervalu 22-23 dětí. Znamenalo to ovšem, že mezi roky 1990-2003 bylo zrušeno téměř 1800 školek a v nich skoro 4 tisíce tříd (oddělení). Samotný rok 2003 byl jiný především tím, že pouze během něj došlo ke snížení počtu školek o 716, takže se jejich průměrná velikost zvýšila na 58 dětí, ale velikost třídy se přitom příliš nezměnila, protože počet tříd se snížil jenom nepatrně. Došlo k tomu vlivem plošného zavádění právní subjektivity, která sebou přinesla řadu spíše administrativních slučování.

Od roku 2003 se ovšem počet dětí ve věku docházky do mateřských škol začal zase zvyšovat a dynamika vývoje se tak zcela otočila. Ukázalo se však, že obce jako rozhodující zřizovatelé mateřských škol (ale ani kraje v roli koordinátorů rozvoje vzdělávání a školství na svém území) nebyly na tento vývoj připraveny. Nejenže až do roku 2006 nedošlo k odpovídajícímu zvýšení jejich kapacit, ale naopak počet mateřských škol i tříd v nich ještě další dva roky klesal. Jakoby zřizovatelé vůbec nesledovaly a nevyhodnocovaly vývoj počtu malých dětí a potenciální poptávky po místech v mateřských školách a místo toho ze setrvačnosti realizovaly svá rozhodnutí ještě z období demografického poklesu.

Protichůdnost těchto tendencí vedla během posledních tří let na jedné straně k růstu poptávky, ale na straně druhé k poklesu nabídky míst a příležitostí umístit dítě v předškolním zařízení. V důsledku toho se celkem přirozeně objevily problémy mnoha rodin s malými dětmi, s dopadem i do míry ekonomické aktivity některého z rodičů, a konfliktní situace, které na řadě obcí provázejí odmítání žádostí o místa v mateřských školách. Na systémové úrovni se to projevilo snižováním střední délky vzdělávání na mateřských školách k hodnotě 3,16 v roce 2005. V roce 2006 se poprvé zvýšil počet tříd a míst na mateřských školách, takže se podařilo zpomalit i pokles střední délky vzdělávání na hodnotě 3,14.

Účast na vzdělávání a počty dětí v mateřských školách ČR v letech 2000 až 2015

Zdroj: Data o účasti z ÚIV, demografie, projekce a výpočet SVP PedF UK

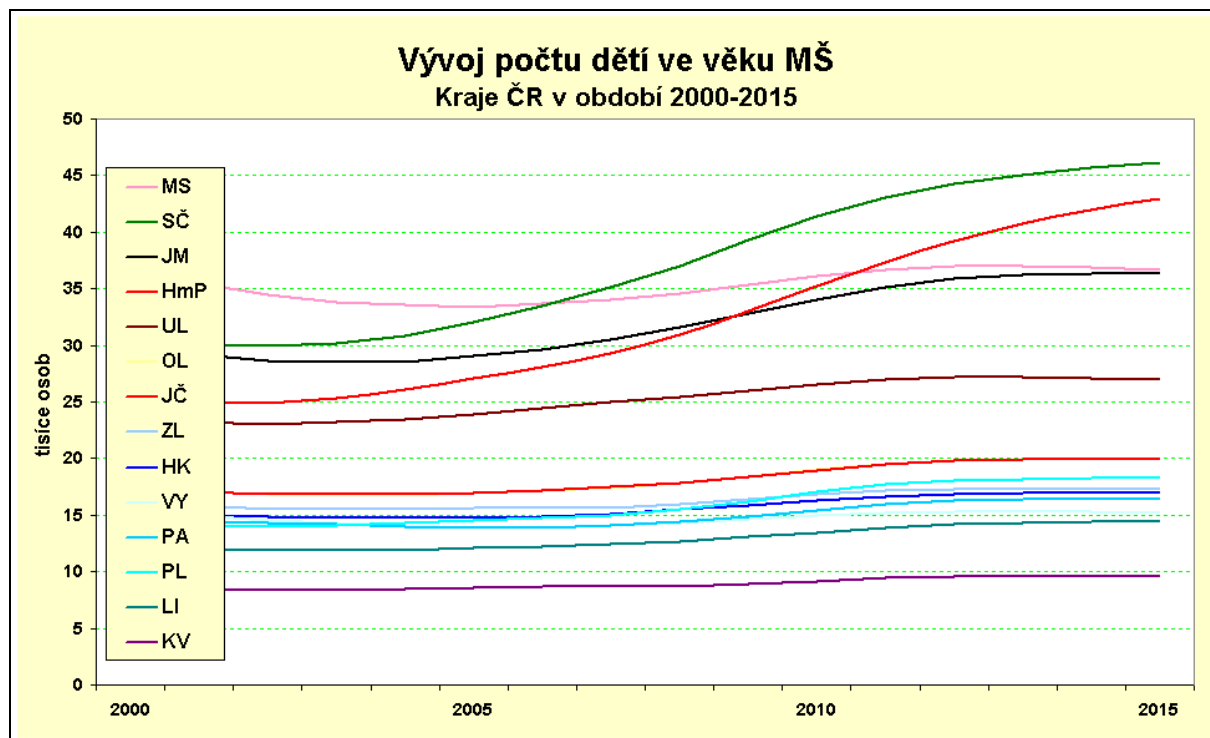
V oblasti předškolního vzdělávání se v nejbližších letech jako akutnější problém jeví míra na jeho účasti, respektive střední délka vzdělávání v mateřských školách. Oba tyto údaje ukazují podíl dětí, které se zúčastnily vzdělávání v mateřských školách ku dětem v odpovídajícím věku, druhý ukazatel je pro lepší představivost pouze přepočten na standardní délku vzdělávání na tomto stupni.

Především u sociálně slabších skupin obyvatelstva se opakovaně podle řady výzkumů mateřská škola jeví jako určující faktor pro celou vzdělávací kariéru dítěte. Mateřská škola jim pomáhá osvojit si dovednosti a vzorce chování vyžadované poté na základní škole a důležité pro úspěšný start povinné školní docházky. Prostředí a především očekávané chování a způsob komunikace mohou být pro tyto děti úplně nové a jejich nevládnutí často vede ke zcela zbytečnému vyřazení z běžného vzdělávacího procesu a přechodu do některého typu speciální školy. Proto je nutné v dostatečné míře umožnit rodičům umístit své děti do mateřských školek. To ovšem po dlouhodobém poklesu populace ve věku 3-5 let (s nejnižším bodem v roce 2003) a souvisejícím snižováním počtu mateřských školek nebude vůbec snadné. Od roku 2004 počet těchto dětí postupně narůstá. Vzhledem ke sníženým kapacitám mateřských školek ve většině případů ani nebude technicky možné reagovat na nárůst poptávky a uspokojovat ji ve stejné míře, jako tomu bylo doposud. V rámci celé České republiky se v mateřském vzdělávání nevyhneme poklesu míry účasti a tedy i střední délky vzdělávání na tomto stupni. Lze očekávat, že se zpomalením růstu počtu dětí v tomto věku (po roce 2012) dojde souběžně také k mírnému nárůstu účasti, ale s největší pravděpodobností nedosáhne na úroveň roku 2006.

Pochopitelně jsou v jednotlivých krajích patrné ne zcela shodné scénáře vývoje počtu dětí ve věku odpovídajícímu MŠ. Skupina krajů, které nepatří mezi typicky imigrační regiony, se bude potýkat s jen mírným nárůstem těchto dětí (do roku 2015 řádově o deset procent více, než v současnosti) a pravděpodobně mateřským školám nebude způsobovat větší potíže přizpůsobit se poptávce.

Naopak velice strmá dynamika nárůstu počtů těchto dětí nastává ve Středočeském kraji a v Hlavním městě Praha, kde bude v následujících letech až o polovinu dětí více, než je v současnosti. Tento fakt je jednoznačně způsoben především vnitrostátní migrací, která směřuje v první řadě z celé České republiky do Prahy, a v druhé řadě z Prahy do Středočeského kraje. Kdesi na půl cesty je Jihomoravský kraj, kam se rovněž často přestěhovávají mladí lidé jako do Prahy, ovšem v míře

znatelně menší. Počty dětí ve věku MŠ budou zde narůstat rychleji než ve zbytku ČR, nicméně v řádu dvaceti procent v roce 2015 oproti roku 2000.

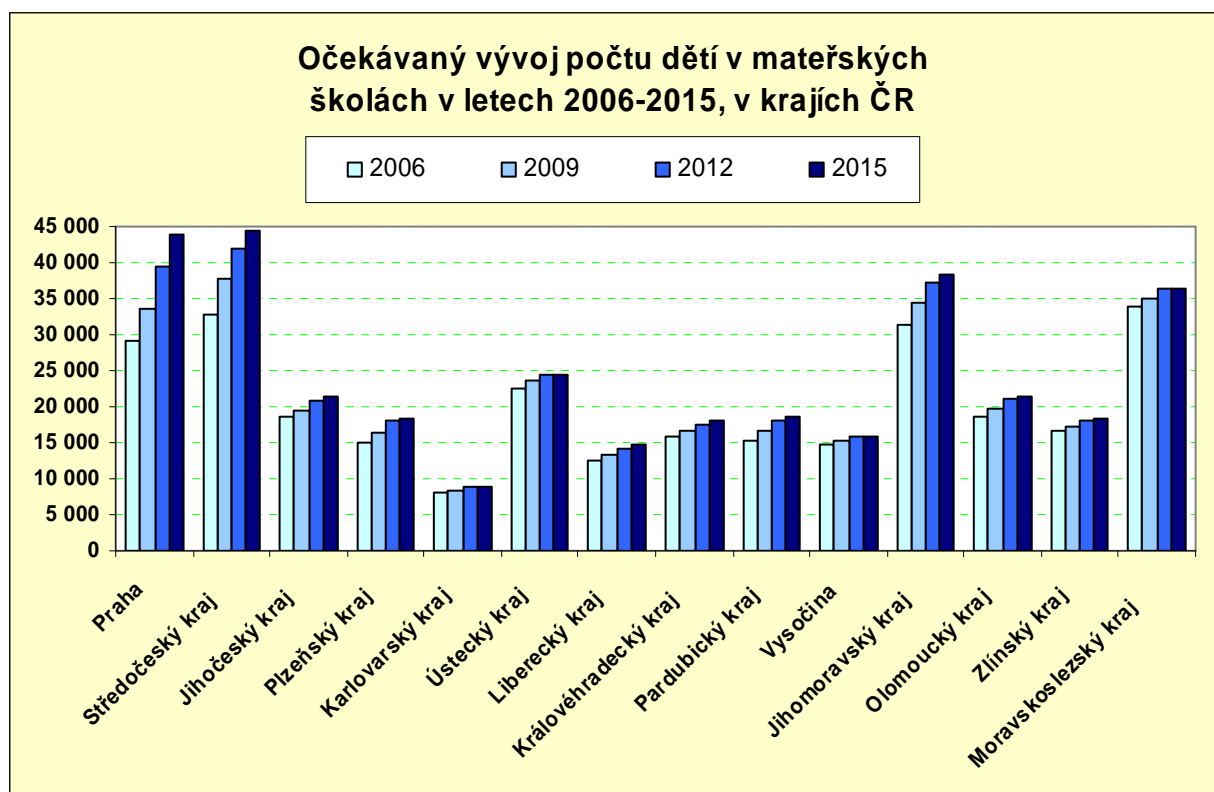
Zdroj: Středisko vzdělávací politiky PedF UK, Demografická projekce 2007

Účast dětí na vzdělávání v mateřských školách je dlouhodobě nejproblematictější v Ústeckém kraji, kde je nejnižší v ČR. V nedávných letech byl ale Ústecký kraj rychle dohnán krajem Karlovarským. Oba tyto regiony vykazují klesající tendenci a v roce 2006 již průměrná délka docházky do MŠ činí v Ústeckém i v Karlovarském přibližně 90 % celorepublikového průměru. Doporučení těmto regionům (do jisté míry platná i pro Moravskoslezský a Plzeňský kraj) – přijmout potřebná opatření, která zvýší ochotu zejména sociálně slabších rodin posílat děti do mateřských školek – lze znovu jen podtrhnout. Přesto však je třeba počítat s tím, že i přes případnou snahu bude přibližování se k hodnotám ČR jen velmi pozvolné a vyžaduje konkrétní opatření.

Středočeský kraj je v poněkud odlišné situaci. V první řadě jde o kraj, kam se vystěhovávají velké počty Pražanů, kteří z velké části každodenně dojíždějí za prací do hlavního města. Tento fakt se do průměrné délky vzdělávání v MŠ promítá několika způsoby. Dynamicky se rozrůstající středočeské obce a města často pouze s vypětím sil reagují na rostoucí poptávku po volných místech v mateřských školách, navíc nezanedbatelná část přistěhovalých obyvatel má stále trvalé bydliště v hlavním městě, čímž připraví Středočeský kraj o příspěvek na investice do MŠ. Ve výsledku část do Prahy dojíždějících rodičů umísťuje své potomky do mateřských škol v blízkosti svého pracoviště, nikoliv bydliště, což je na jednu stranu důsledek nedostatku volných míst, na druhou stranu to často lépe vyhovuje samotným rodičům. Jen stěží lze doporučit řešení celému Středočeskému kraji, protože faktory mají velmi odlišnou váhu v oblastech kraje, které si jsou geograficky velmi blízké.

Nicméně všechny kraje, bez výjimky, s velkou pravděpodobností v následujícím období postihne vzhledem k silnému nárůstu počtu dětí ve věku 3-5 let zřetelný pokles míry účasti a tedy i střední délky vzdělávání v mateřských školách. Silný očekávaný pokles do roku 2012 je znázorněn v grafu. Tyto poklesy jsou ovšem projektovány i s přihlédnutím ke kvantitativnímu rozvoji sítě mateřských škol, který přibližně odpovídá tempu rozvoje z devadesátých let. Je zřejmé, že pokles se nejsilněji projeví u regionů, kde se nejvíce zvýší počet dětí ve zmiňovaném věku. Tedy v Praze a Jihomoravském kraji. Silný pokles je očekáván i v Ústeckém kraji a možná poněkud překvapivě i kraji

Karlovarském. Karlovarský kraj totiž (společně s Prahou) znatelně snížil v uplynulých letech počty míst v mateřských školách (zdroj: ÚIV - Výkony škol v krajích) a toto snížení se v budoucím očekávaném navyšování jistě projeví a situaci neusnadní.

Zdroj: Data o účasti z ÚIV, demografie, projekce a výpočet SVP PedF UK

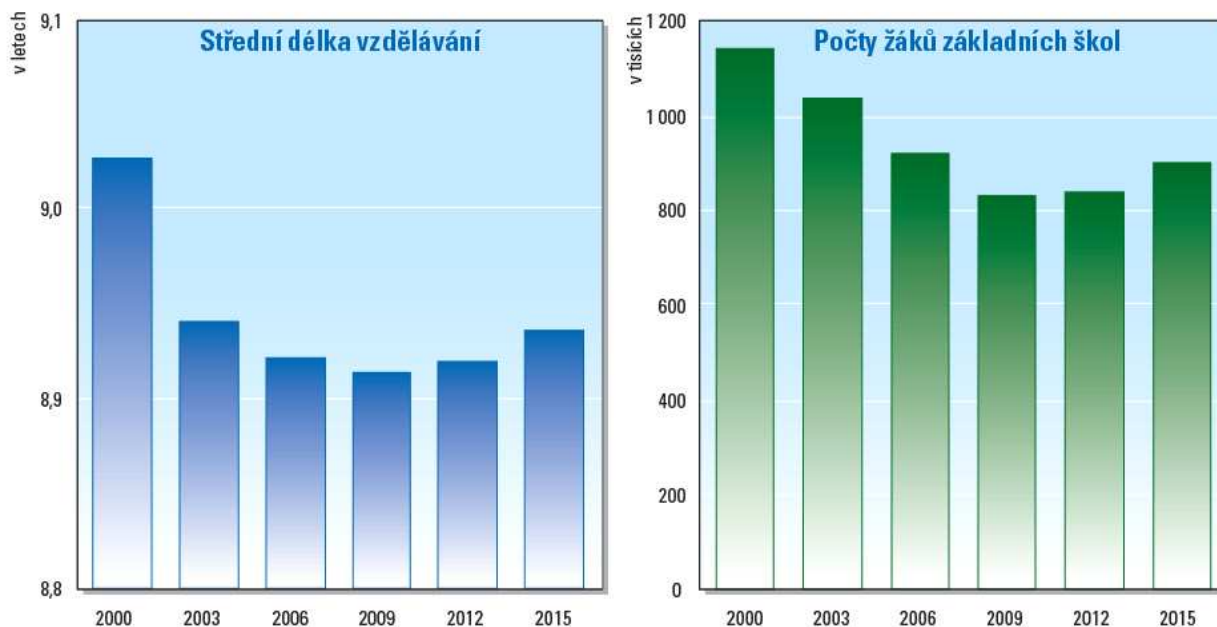
Bez rozdílu pro všechny kraje však v budoucnu bude v mateřském školství jistě největším úkolem reflektovat rychle rostoucí populaci ve věku 3-5 let a snažit se jí přizpůsobovat nabídku. Jen tak lze tlumit klesající míru účasti a střední délku vzdělávání v mateřských školách. Do roku 2015 by jednotliví zřizovatelé MŠ měli navýšit počty dětí například v uvedené míře, která zajišťuje pokles míry účasti na vzdělávání v mateřských školách na ještě relativně přijatelné úrovni. Nejsložitěji budou na otázku jak rozšířit kapacity mateřských škol hledat odpovědi v Praze, Středočeském a Jihomoravském kraji, kde budou nárůsty zájemců zdaleka největší a také v Karlovarském kraji, kde došlo od roku 2000 k největšímu poklesu kapacit MŠ. V ostatních regionech situace nebude tak akutní, nicméně odpovídajícím způsobem se připravit na její řešení je pro všechny kraje nezbytné. Lze sice také předpokládat rozvoj alternativních forem institucí zajišťující péči o předškoláky, jako jsou MŠ rodinného typu, rozšířených v některých státech (hlavně severovýchodních) a současně propagovaných MPSV a rovněž zaměstnavatelé se budou snažit obnovovat jesle, či podnikové mateřské školy, aby zvýšili zaměstnanost žen, ale největší díl zodpovědnosti bude jistě ležet na samotných obcích a z hlediska přerozdělování investic i částečně na krajích.

4.2 Základní školy

Nejdelší průměrnou dobu v rámci regionálního systému vzdělávání tráví žáci na základních školách. Pro účely této analýzy byli do této kategorie zahrnuti žáci základních škol, škol s upraveným vzdělávacím programem, speciálních základních škol a nižších ročníků konzervatoří a víceletých gymnázií, kde plní povinnou školní docházku. Budoucnost základních škol je proto nejzásadněji ovlivněna velikostí populace ve věku 6-15 let v daném regionu. Jak již bylo řečeno, tři až čtyři roky bude ve většině regionů pokračovat pokles, který se bude zpomalovat a přibližně od období 2010/11 se

změní v nárůst počtu obyvatel v tomto věku. I přesto, že v následujících letech bude postupně narůstat počet vstupujících na základní školy, bude ještě několik let trvat pokles celkového počtu žáků v povinné školní docházce. Nicméně situace se již nebude zhoršovat – meziroční úbytky budou stále menší.

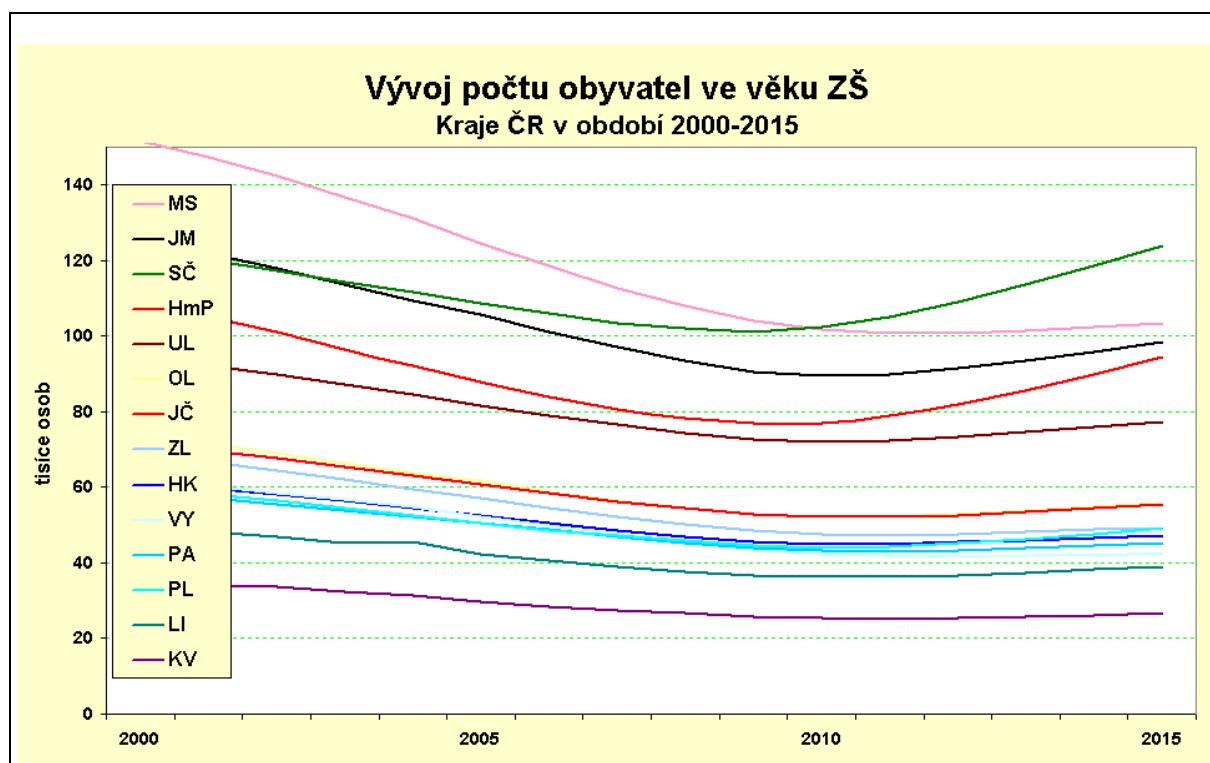
Účast na vzdělávání a žáci základních škol ČR v letech 2000 až 2015

Zdroj: Data o účasti z ÚIV, demografie, projekce a výpočet SVP PedF UK

Povinné vzdělávání v těchto typech škol trvalo v ČR v roce 2001 v průměru 8,98 roku (a v následujících letech kolísalo mírně pod touto hodnotou), v roce 2006 se tato doba znatelně snížila na 8,92 roku. Ačkoli je z pochopitelných důvodů průměrná délka povinného vzdělávání na úrovni celé ČR velmi stabilní, v jednotlivých krajích se situace přeci jen poněkud liší, nicméně variabilita průměrné délky vzdělávání na základních školách mezi jednotlivými kraji ČR je jen velmi nízká (ve srovnání s vyššími stupni vzdělávání) a je dána spíše důvody dojížděky (především ze středočeského kraje do Prahy).

Podobně jako v případě mateřských škol i u ZŠ se od ostatních regionů odlišují především Středočeský kraj, Hlavní město Praha a Jihomoravský kraj. Ve všech krajích stále probíhá pokles počtu školou povinných, ale v těchto třech regionech začne vzhledem k ostatním krajům dynamičtější nárůst počtu populace 6-15 let. Nejsilněji v Středočeském kraji a Praze, poněkud slaběji v Jihomoravském kraji. Také Moravskoslezský kraj poněkud vybočuje – velikost této školní populace se snižovala ze všech regionů nejrychleji a nezdá se, že by i očekávaný nárůst měl tento negativní trend rychlejším tempem vyrovnat, spíše se rychlostí nárůstu přiblíží k ostatním krajům.

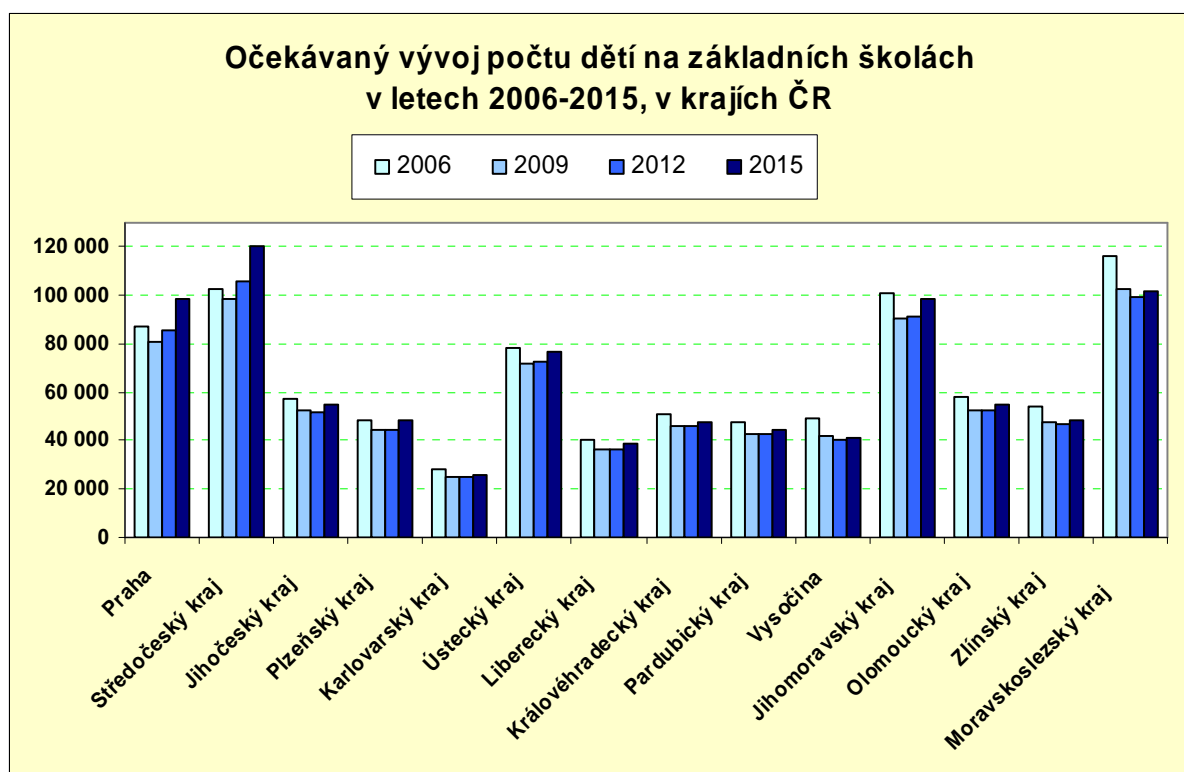

Zdroj: Středisko vzdělávací politiky PedF UK, Demografická projekce 2007

Počty nastupujících jsou ovšem výrazně ovlivněny odkládáním nástupu dětí do prvních tříd. Na úrovni ČR je tato míra však velice stálá, stabilně okolo 22 % šestiletých, kteří do školy nenastupují. Mezi kraji, se do jisté míry liší – nejmenší podíl odkladů školní docházky byl v roce 2006 zaznamenán na Vysočině (19 %) a nejvyšší v Praze (26 %), ale celkově rozdíly nezpůsobují zásadně odlišné situace.

Podobně jako u prvního stupně oddalování nástupu do prvních tříd, na druhém stupni fungují jako zásadní zdroj úbytku počtu dětí odchody na víceletá gymnázia. Míra odchodů na víceletá gymnázia je ve všech regionech poměrně stabilní, pouze Hlavní město Praha se poněkud vymyká. Žáci nižšího stupně víceletých gymnázií a konzervatoří v Praze tvořili celou pětinu žáků v ročnících ZŠ a SŠ odpovídajících 2. stupni ZŠ. Ve všech ostatních regionech je typičtější přibližně poloviční podíl, tedy deset procent (to je rovněž průměrná hodnota pro celou ČR). Kraje Ústecký a Zlínský drží naopak nejnižší podíly, a to pod hranicí 8 %. V současné době ani není znatelná snaha o vyrovnání se směru vývoje České republiky v této oblasti – podíl víceletých gymnázií zůstává silně regionálně podmíněn.

Účast žáků na vzdělávání v základních školách v celé České republice je dlouhodobě nejnižší v kraji Vysočina, který následuje Středočeský kraj. Na Vysočině se nicméně v posledních letech tento ukazatel začal mírně zvyšovat a lze předpokládat, že si v následujících, z hlediska změn počtu žáků základních škol poměrně klidných, letech tuto hodnotu přibližně udrží, oproti roku 2003, který je uveden v grafu tedy významným způsobem zvýší. Situace Středočeského kraje je ovšem poněkud složitější, protože z důvodů již uváděných u mateřských škol bude zřejmě pokračovat přecházení žáků ze škol v místě bydliště do škol v Praze.

Zdroj: Data o účasti z ÚIV, demografie, projekce a výpočet SVP PedF UK

Základní školy ve všech regionech stojí nyní z hlediska kvantitativních změn na prahu poměrně klidného období, protože se ocitají ve spodní části populační sinusoidy. Nastolená úroveň prakticky ve všech krajích nebude způsobovat žádné větší problémy v uspokojování potřeby po základním vzdělání.

4.3 Střední školy

Oblast středního školství patří dnes v ČR, i ve všech krajích k nejdynamičtěji se vyvíjejícím oblastem. Absolutní počty mladých lidí ve věku odpovídajícím středním školám v současné době velice pozvolna klesají (v celé České republice se jedná o pokles v řádu tisíců. Ovšem v nejbližších letech budou do středních škol nastupovat početně slabší ročníky narozené v devadesátých letech a každoroční obvyklý pokles počtu lidí ve věku 15-19 let se bude mezi lety 2010-2013 v České republice pohybovat okolo hranice třiceti tisíc. Velmi mírný nárůst počtu obyvatel ve věku odpovídajícímu studentům středních škol lze předvídat až po roce 2017.

Na pozadí uvedeného demografického vývoje se postupně, ale systematicky měnila nabídka různých druhů středního vzdělávání. V prvé řadě výrazně vzrůstal podíl maturitních oborů, především podle zájmu žáků a rodičů. Nad nematuritními převažoval již v roce 1995 – 60 % ku 40 %, v období 2000-2006 se dále zvětšil z 62 % na 69 % (podíl osob bez maturitní zkoušky se navíc dále snižuje o absolventy nástavbového studia, do něhož ve sledovaném období vstupovalo kolem poloviny vyučených). Ani tento vývoj však nebyl rovnoměrný, také jej ovlivnila některá opatření vzdělávací politiky, především preferování učňovské přípravy v letech 1998-2000 (v některých krajích ještě déle).

Dalším dlouhodobým trendem je růst podílu všeobecného vzdělávání, který se realizuje více způsoby: stálým, ale nikoli příliš výrazným růstem podílu gymnaziálního vzdělávání (z 18,4 % v roce 2000 na 19,3 % v roce 2006, v roce 1995 jen 15,4 %), dnes však zejména poměrně rychlým růstem nového všeobecně vzdělávacího oboru lyceum, z 0,7 % v roce 2000 na 4,0 % v roce 2006; navíc podíl všeobecně vzdělávání vzrůstá i postupnými změnami kurikula odborného vzdělávání.

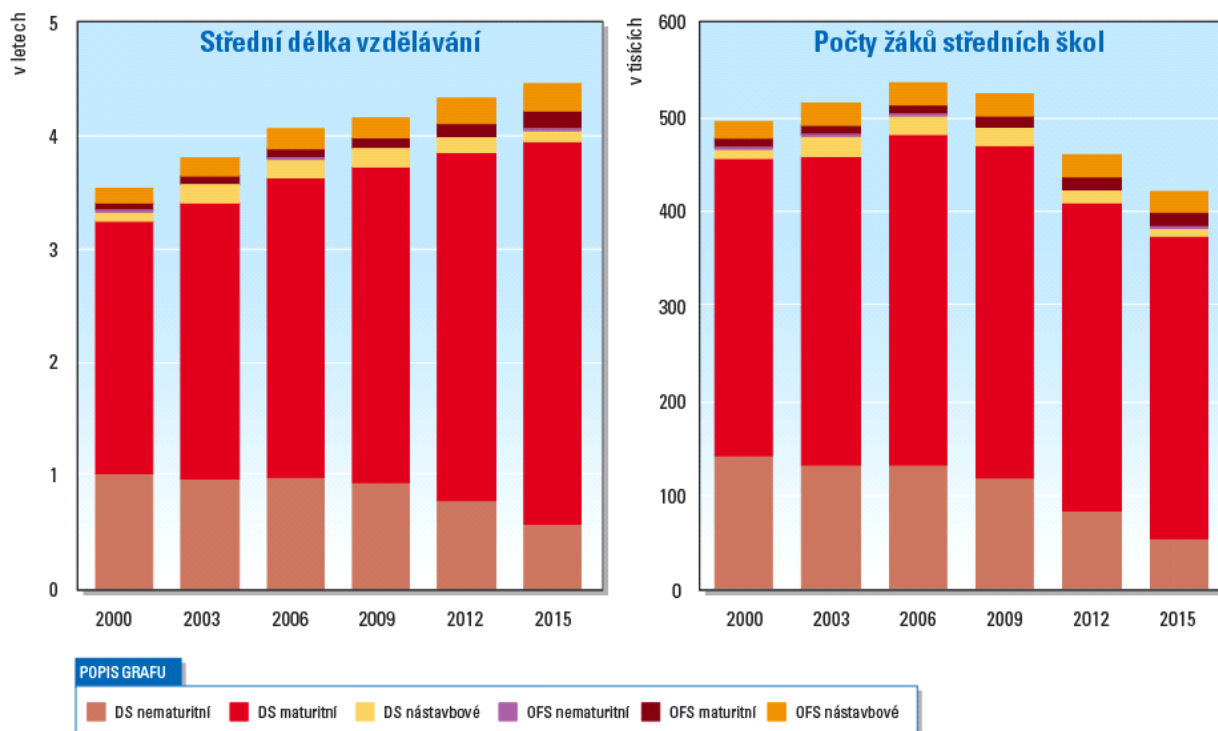
Uvedený vývoj podstatně zmírnil celkový nesoulad mezi nabídkou škol a poptávkou žáků a rodičů, který zůstává omezen na některé obory (především víceletá gymnázia a některé prestižní obory SOŠ) a oblasti (velká města, především Praha a Brno). Mírně se zvýšila účast na středním vzdělávání (a také se posunula do starších věkových ročníků), prodloužila se tedy i délka denního studia. Byl to především důsledek zvyšujícího se podílu čtyřletého maturitního studia proti nematuritním dvou- až tříletým učebním oborům.

Pochopitelně podobným způsobem, jen s několikaletým opožděním, se bude situace vyvíjet v případě vyšších odborných a vysokých škol (pro populaci 20-25 let). Demografický vývoj bude poměrně velmi strmý a nebude se jednat o krátkodobý výkyv, proto je třeba se na něj ve všech regionech v otázkách vzdělávacího systému vysokých škol důsledně připravit. Především proto, že vzdělávací systém středních škol je v celé České republice velmi diverzifikovaný a razantní pokles populace v tomto věku by mohl nekontrolovaně způsobit mnoho zásadních strukturálních a z dlouhodobého hlediska jistě nežádoucích změn.

Klesající počty v ročnících opouštějící poslední ročníky základních škol ovlivní v první řadě počty přihlášených. I struktura přihlášek na střední školy se v ČR vyvíjí poměrně dynamicky. Jednoznačně nejrychleji se snižuje zájem o nematuritní obory, resp. odborné vzdělávání bez maturity, naopak o lycea za poslední léta velmi stoupl zájem. Ani v budoucnu nelze očekávat dramatickou změnu v požadavcích a přáních absolventů základních škol. Naopak, i při očekávaném snížení počtu těchto žáků bude převis poptávky zaznamenáván stále u stejných typů škol.

Účast na vzdělávání a studenti středních škol

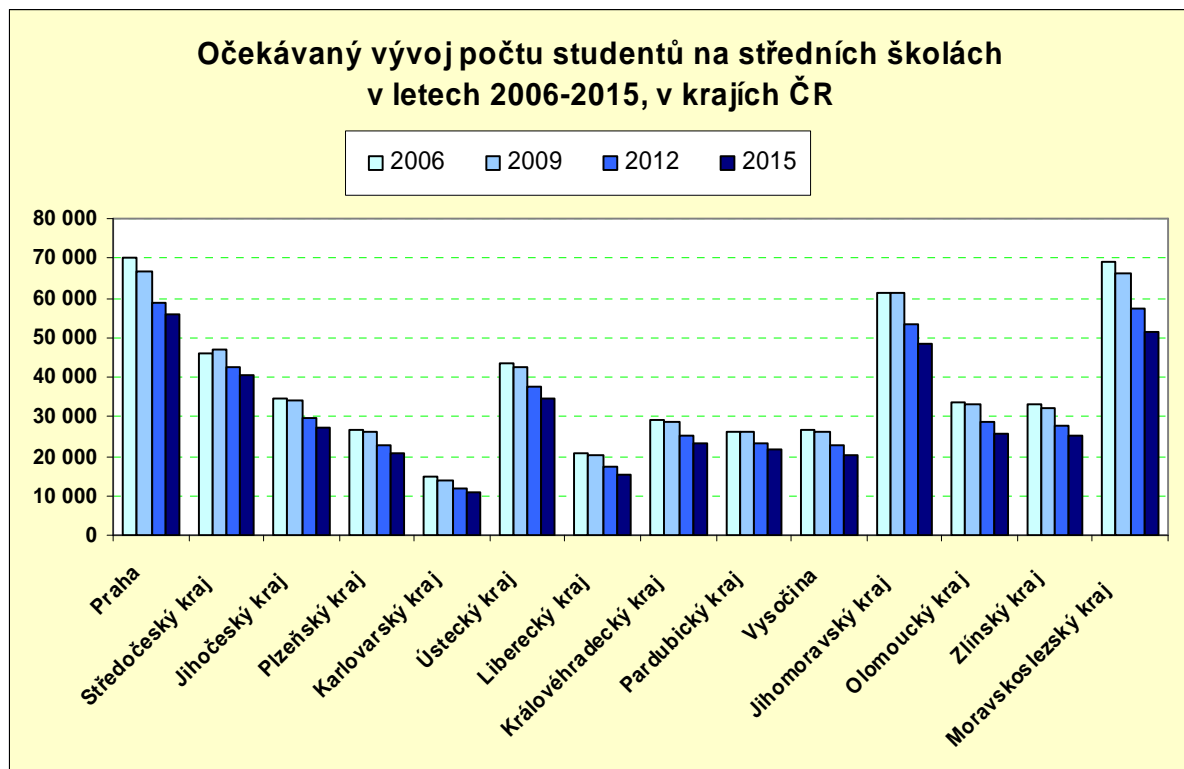
ČR v letech 2000 až 2015

Zdroj: Data o účasti z ÚIV, demografie, projekce a výpočet SVP PedF UK

Z grafu je zřejmé, že trend, kdy rostly absolutní počty studentů a zároveň střední délka vzdělávání se v současné době láme (jedná se o graf, kde jsou započteny veškeré typy středoškolského studie – tedy nematuritní, maturitní i nástavbové – a to bez ohledu na jeho formu – tedy denní i ostatní formy). Počet studentů bude s nastupujícími slabšími ročníky čím dál rychleji klesat a už jen z tohoto důvodu bude stoupat střední délka vzdělávání na středních školách. Díky kaskádovému efektu se totiž drtivá

většina adeptů bude častěji hlásit na maturitní (a tedy víceleté) obory studia, než na obory nematuritní. Klíčem k pochopení a správnému nastavení parametrů pro následující roky v jednotlivých krajích je pečlivé rozlišování mezi jednotlivými obory a formami studia.

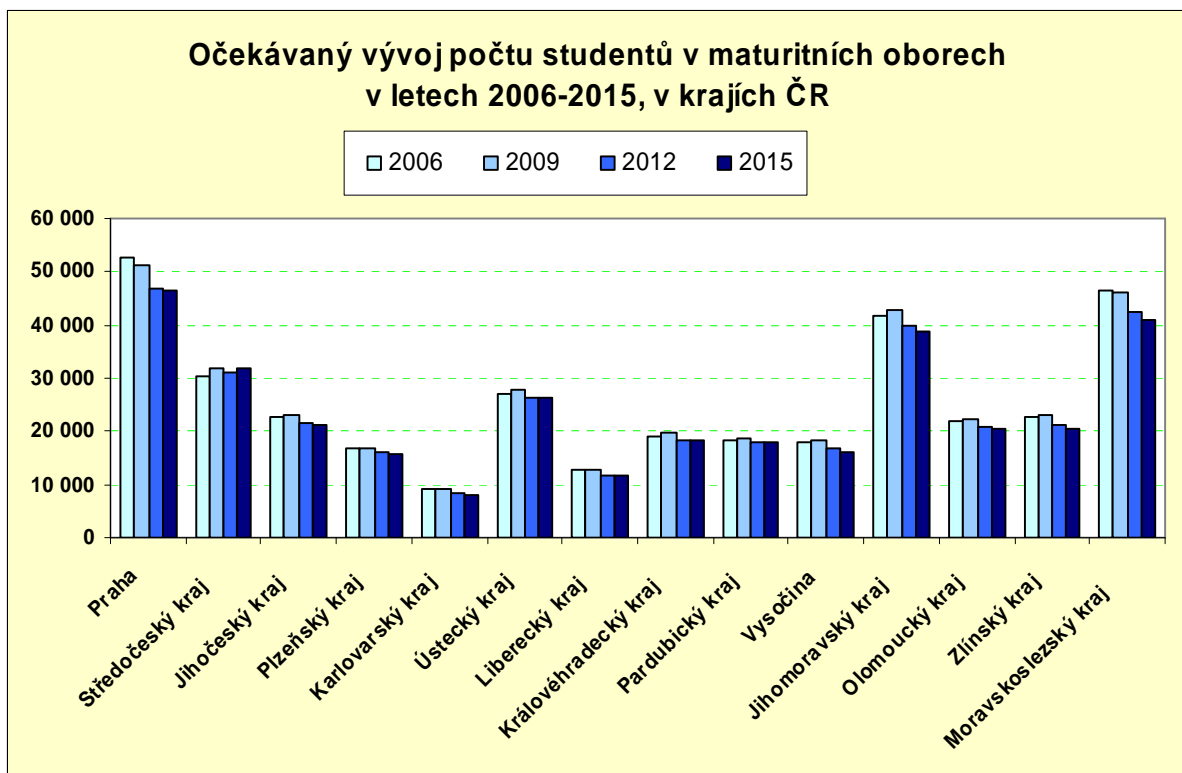

Zdroj: Data o účasti z ÚIV, demografie, projekce a výpočet SVP PedF UK

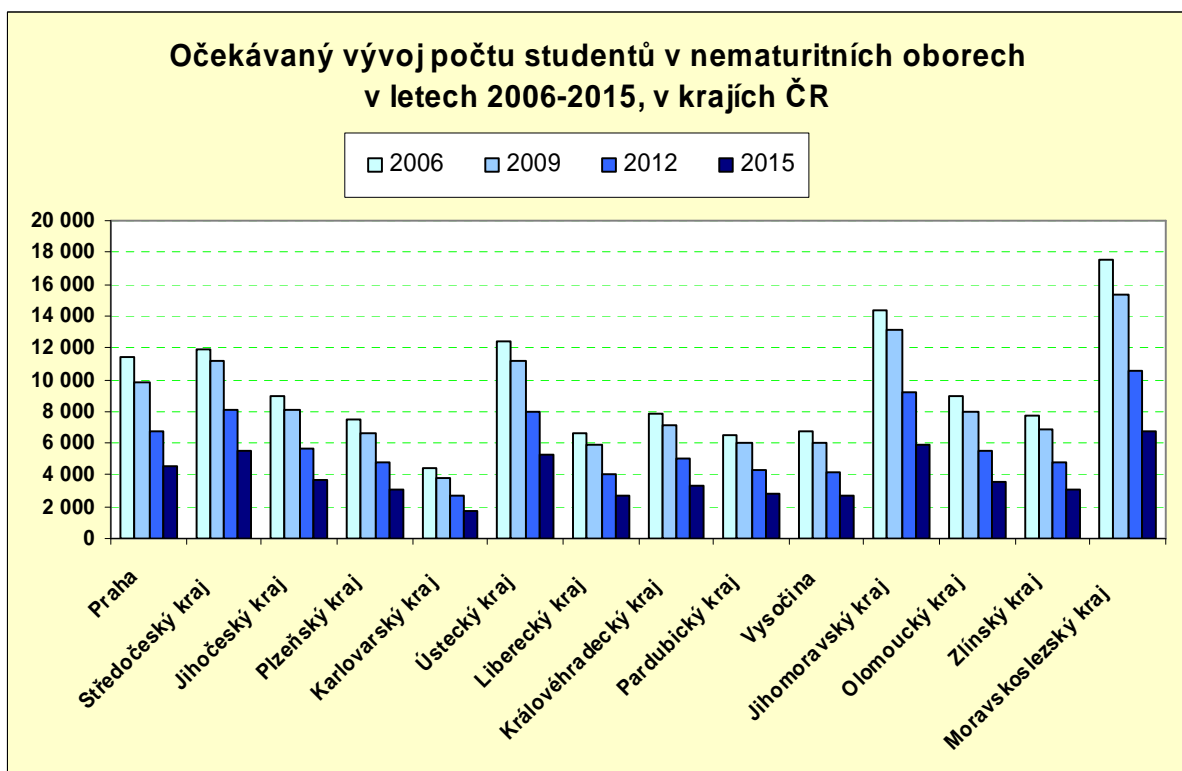
Obecně je převis poptávky samozřejmě nejvyšší u víceletých gymnázií, kde převyšuje nabídku asi o čtvrtinu. Naproti tomu u čtyřletých gymnázií se převis poptávky trvale snižuje a v současné době je přibližně pětiprocentní. Střední odborné školy v posledních letech uspokojí dokonce mírně menší podíl z přihlášených než je tomu u čtyřletých gymnázií. Na podobné úrovni jsou i lycea, u nichž jsou ovšem z důvodu nižších absolutních počtů zřetelné výkyvy. SOU s obory bez maturity, ale i s maturitou dlouhodobě nabízejí více míst, než je poptáváno. U nematuritních oborů je nabídka zhruba o pětinu vyšší, u maturitních nabídka převyšuje poptávku jen o trochu méně.

Většině gymnáziím a lyceím v nejbližších letech ještě nehrozí žádné existenční problémy, ale střední odborné školy a především střední odborná učiliště by se na tuto eventualitu (z demografického pohledu spíše téměř jistotu) měly připravit. Z tohoto důvodu je pro smysluplná doporučení jistě namísto začít striktně rozlišovat mezi typy škol.

Celkově totiž, jak je zřejmé z grafů, bude střední délka vzdělávání ve všech regionech stoupat (opět se jedná o všechny druhy středoškolského studia bez ohledu na jeho formu). Nicméně jednotlivé typy škol budou stát ve velmi rozdílných situacích. Počty absolventů základních škol budou ve všech krajích klesat a častěji nebudou ve vzdělávacích institucích naplňována volná místa. Jak již bylo řečeno, díky kaskádovému efektu se bude jednat především o školy odborné a z drtivé většiny o denní studium, které je mnohem více svázáno se zmiňovanými věkovými skupinami. Nejprve tedy je třeba tedy rozlišit mezi maturitními a nematuritními obory v denní formě studia.

Zdroj: Data o účasti z ÚIV, demografie, projekce a výpočet SVP PedF UK

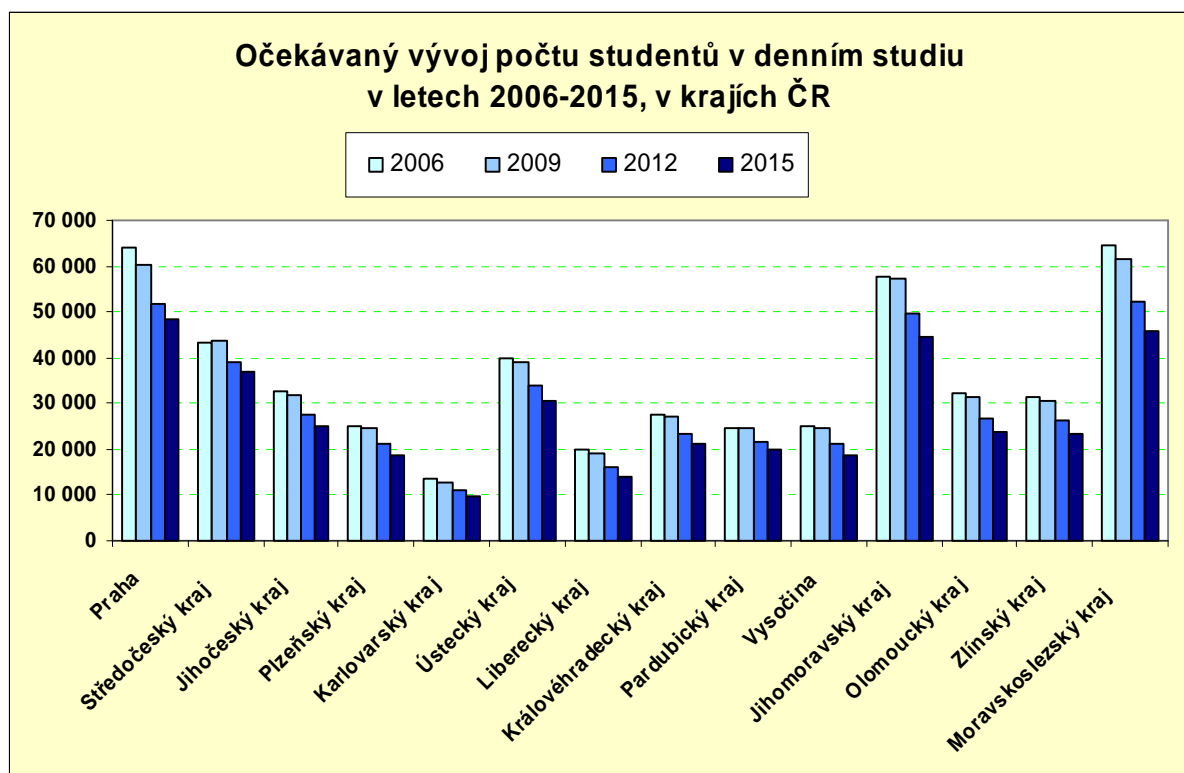
Zdroj: Data o účasti z ÚIV, demografie, projekce a výpočet SVP PedF UK

Na první pohled jsou mezi oběma grafy (očekávaný vývoj počtu studentů v maturitních a nematuritních oborech středních škol) zřejmé zásadní rozdíly. Zatímco v nematuritních oborech klesnou v následujících letech počty studentů na méně než polovinu (v roce 2015) stavu z loňského

roku, tak maturitní obory se budou potýkat se snížením pouze mírným. Jen v Moravskoslezském kraji a v Praze nezanedbatelným. Školám s nematuritními obory způsobí pokles na méně než polovinu studentů jistě dramatické chvíle a je tedy nezbytné s těmito fakty již předem počítat. Nejsilněji bude pokles studentů v nematuritních oborech pociťován ve větších krajích, kde mají nematuritní obory velkou tradici a jsou hodně rozšířené – v Moravskoslezském, Jihomoravském a Ústeckém.

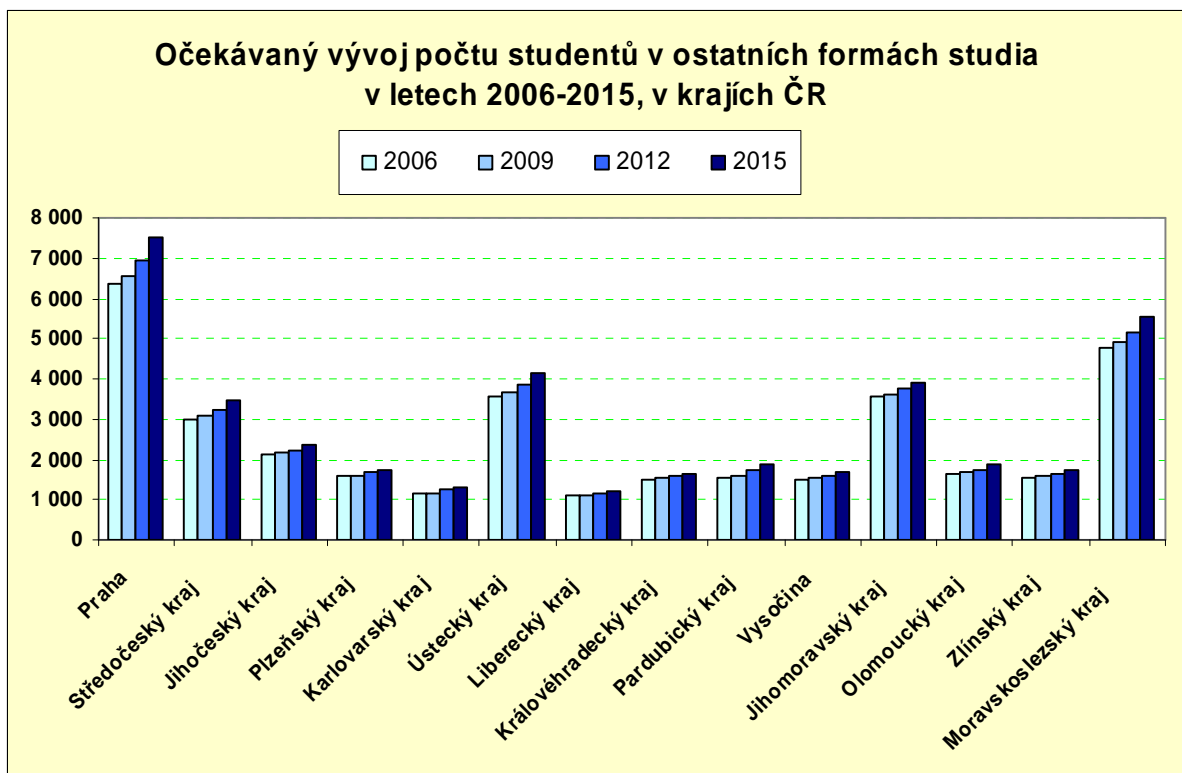
Jako možnosti alespoň částečného regulování důsledků tohoto nepříjemného stavu se jeví následující: 1) Zefektivňovat strukturu SOU (a také SOŠ) v celém kraji (tedy přizpůsobovat ji poptávce). 2) Sdružovat jednotlivá učiliště a odborné školy pro snížení fixních nákladů a tedy i výsledných nákladů na žáka. (Podrobně se na tento problém zaměřuje modul Problémy a perspektivy středního školství)

Celková míra účasti na denním středoškolském vzdělávání do roku 2015 pochopitelně stoupne. V průměru v celé České republice se jedná přibližně o 5 %. V Praze například je to úroveň prakticky dvojnásobná. Změny počtu studentů v denním studiu se mezi jednotlivými kraji tolik lišit samozřejmě nebudou. Téměř ve všech krajích klesne vzhledem k roku 2006 jejich počet o přibližně čtvrtinu.

Zdroj: Data o účasti z ÚIV, demografie, projekce a výpočet SVP PedF UK

Oblast dalšího vzdělávání, která bude štedře podporována z evropských strukturálních fondů, bude jistě jednou z vítaných cest, jak zajistit odborným školám a učilištím potřebné finanční zdroje. Proto lze pouze doporučit všem odborným školám orientaci i na doplňování vzdělávání a kvalifikace u lidí nespádajících pouze do věku 15-19, ale i starším a jinou formou než denním studiem. Lze předpokládat, že většina vzdělávacích institucí bude do jisté míry donucena této možnosti využít a v souvislosti s tím i počty studentů v ostatních formách studia na středních školách zůstanou zachovány.

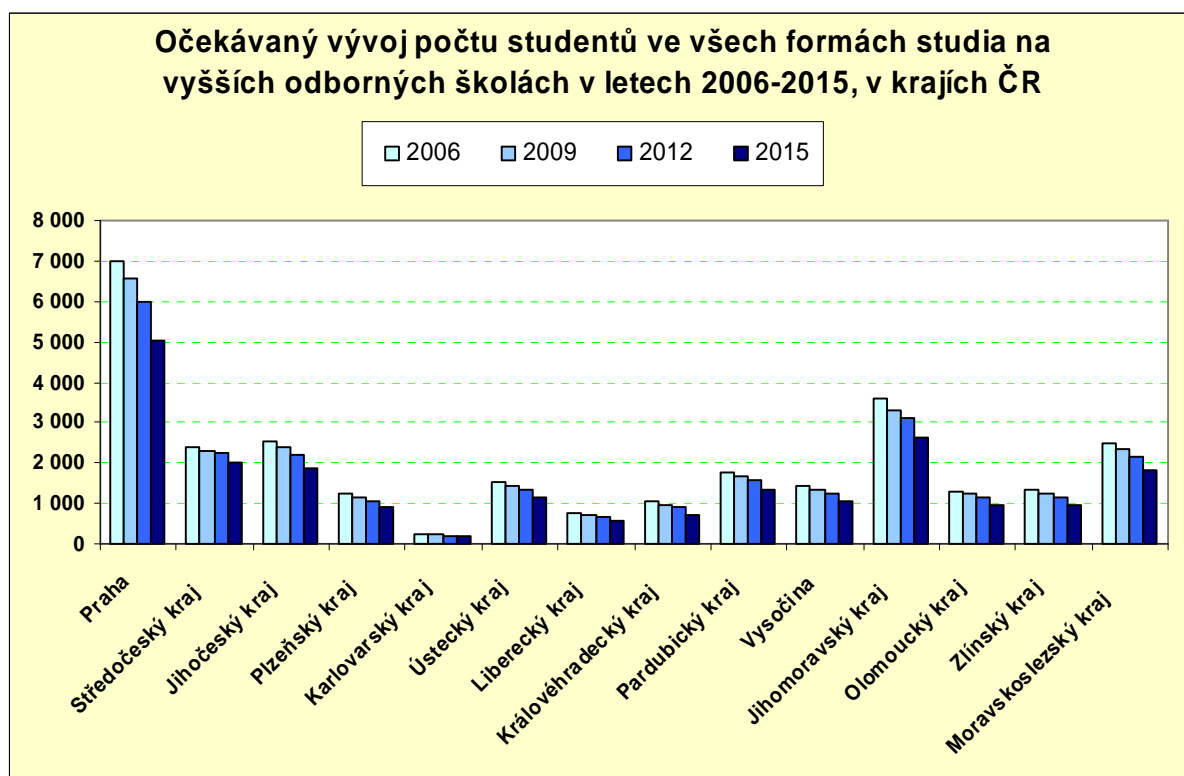
Zdroj: Data o účasti z ÚIV, demografie, projekce a výpočet SVP PedF UK

Zde je ještě jistě na místě upozornit na poněkud odlišnou situaci u nástavbového studia. V denní formě totiž zřejmě bude, a je to jistě logické, kopírovat vývoj počtu studentů nematuritních oborů. To tedy znamená, že během následujících deseti let klesne počet těchto studentů ve všech krajích na přibližně 40 %. Opačná situace je ovšem očekávána v ostatních formách nástavbového studia. Od roku 2003 kontinuálně roste převaha nástavbového studia v ostatních formách nad formou denní. Výjimkami jsou Olomoucký, Zlínský, Plzeňský a Středočeský kraj, kde denní forma stále převažuje. V celé České republice je přibližně o 10 % studentů v ostatních formách studia více, než v denní formě. Vzhledem k předpokládanému poklesu absolventů nematuritních oborů lze předpokládat, že převaha ostatních forem studia (a tedy většinou starších a pracujících studentů) bude narůstat. Podle zmiňované projekce bude těchto studentů téměř třikrát více, než studentů v denní formě. Tento předpoklad je ovšem spojen s rozšiřováním ostatních forem studia a jejich cílením na běžné pracující.

Problémy středního vzdělávání nelze řešit na úrovni jednotlivých institucí, ale pouze vzhledem k celé nabídce dostupných oborů a forem studia v daném regionu. Poklesy zájmů se mezi jednotlivými druhy škol v jednotlivých krajích se zřejmě nebudou nijak zásadně lišit. Navrhovat řešení a přípravu na kvantitativní a kvalitativní proměny systému středního školství lze výhradně v rámci celého kraje, ale s neustálým zřetelem na celou nabídku středního školství v okolních regionech i celé České republice.

4.4 Vyšší odborné školy a pomaturitní studium

Populace příslušná k vyšším odborným školám bude v rámci České republiky stagnovat. Až od roku 2012 bude mírně klesat. Nicméně u VOŠ ani u pomaturitního studia (které jsou ve statistikách ÚIV vedeny společně) nelze očekávat růst počtu studentů. Rostoucí nabídka vysokoškolského studia a díky demografii stále klesající počet maturantů – to jsou dva důvody, které odčerpávají vyšším odborným školám a institucím poskytujícím pomaturitní studium většinu studentů. V grafu lze mezi lety 2006 a 2015 zaznamenat pokles přibližně o čtvrtinu (mezi jednotlivými regiony jsou opět poměrně nevýznamné rozdíly).

Zdroj: Data o účasti z ÚIV, demografie, projekce a výpočet SVP PedF UK

Příčemž hlavním důvodem poklesu (přibližně tří čtvrtin celého poklesu) budou opět studenti v denní formě studia. Opět zřejmě jediným prostorem, jak si zachovat konkurenceschopnost vůči vysokým školám a univerzitám je poskytovat i jiné formy studia než formu denní. I zde je důvodné očekávat, že se této příležitosti vyšší odborné školy chopí a umožní tak studovat lidem, kterým denní forma studia z nějakých důvodů nevyhovuje.

5 Závěry

Situace vzdělávacích systémů ve všech krajích ČR se bude v následujících deseti letech poměrně dramaticky proměňovat. Hlavní vinu na tom nese relativně nestabilní populační křivka na konci minulého a začátku tohoto století.

Mateřské školy po nuceném zeštíhlování budou čelit silným populačním ročníkům a razantně zvýšené poptávce po těchto vzdělávacích institucích. Nejsilnější tlak na ně bude vyvíjen v Praze a Středočeském kraji, kde bude vlivem stěhování zaznamenán největší nárůst dětí ve věku 3-5 let.

Základní školy čeká již poměrně klidné období, protože skupina obyvatel ve věku 6-15 let se nyní nachází těsně před spodní amplitudou populační sinusoidy. Meziroční změny v počtech žáků na základních školách jsou tedy velmi malé, avšak přesouván mezi nižším a vyšším stupněm se určitě dotknou vnitřní organizace škol.

Nejsložitější období čeká střední školy, konkrétně nematuritní a profesně zaměřené obory. S existenciálními problémy se tedy nejčastěji budou potýkat SOŠ a především SOU, jež bude v horizontu roku 2015 navštěvovat méně než polovina současného počtu studentů.

I vyšší odborné školy se budou potýkat s poklesem zájmu i studentů, především kvůli stále se rozvíjejícím možnostem vysokoškolského studia a klesajícím počtům maturantů.

II. Ekonomika a financování školství

6 Srovnání ekonomiky a financování regionálního školství v krajích

K přechodu rozpočtu na krajskou úroveň došlo v plné míře v roce 2003 a je tedy možné hodnotit pět dokončených let hospodaření krajskou správou. Následující ekonomická analýza srovnává situaci v České republice a ve čtrnácti českých krajích v letech 2003, 2005 a 2007.

Školské výdaje lze strukturovat podle výdajů, které se váží přes žáky přímo na dané vzdělávací instituce nebo instituce ostatní („jiné výdaje“). U vzdělávacích institucí jsou s počty žáků⁵ svázány počty pracovníků⁶ (pedagogických⁷ i nepedagogických⁸), neboť finanční prostředky se do škol dostávají především podle počtu žáků – zde je pak vazba na platy pedagogů i nepedagogů. V souvislosti se mzdovými prostředky jsou pak důležité rovněž počty žáků na pedagogy či nepedagogy.

Strukturaci výdajů podle jednotlivých výdajových složek lze provést jak pro celý rozpočet, tak pro jednotlivé stupně vzdělání (podle ISCED). Celkové výdaje⁹ je přitom možné rozdělit na následující výdajové složky:

- Běžné výdaje
 - osobní (mzdové) - platy pedagogů a nepedagogů
 - ostatní¹⁰ (nemzdové);
- Kapitálové výdaje;
- Jiné výdaje¹¹.

Celkové výdaje na vzdělávání v regionálním školství se mezi jednotlivými kraji značně liší. Mezikrajové rozdíly jsou způsobeny řadou faktorů, z nichž nejdůležitější je velikost školské populace každého kraje, tedy počet žáků, kteří se v kraji vzdělávají v různých stupních, typech a druzích škol. Velikost školské populace souvisí jednak s celkovým počtem obyvatel kraje a dále pak také s demografickým - věkovým - složením populace kraje a podílem lidí ve věku školní docházky, s mírou účasti různých věkových skupin na vzdělávání a s rozsahem migrace za vzděláváním na školy v jiných krajích nebo naopak odjinud na školy v kraji. Srovnávat absolutní údaje o celkových výdajích na vzdělávání mezi různě velkými kraji nemá proto příliš význam, stejně jako například mezi různě velkými zeměmi.

Rozdíly ve výdajích jednotlivých krajů ČR věnovaných na vzdělávání v regionálním školství lze ukázat na rozdílech v relativních ukazatelích, z nichž se celkové výdaje krajů skládají a které je zároveň dovolují porovnat bez ohledu na školskou velikost jednotlivých krajů. Pro analýzu a mezikrajové srovnání byly použity následující základní ukazatele:

⁵ **Počet žáků** – údaje shromážděné k 30.9. přepočtené na kalendářní roky. Např. rok 2007 = 2/3 přepočtených žáků za školní rok 2006/2007 + 1/3 přepočtených žáků za školní rok 2007/2008 v jednotlivých druzích a typech škol; přepočtení žáci za školní rok = počet žáků v denním studiu + 1/3 počtu žáků v ostatních formách studia.

⁶ **Počet pracovníků** – údaje shromážděné k 30.9. přepočtené na plně úvazky za kalendářní roky.

⁷ **Pedagogičtí pracovníci** – zaměstnanci, jejichž náplní práce je pedagogická činnost (například, ale nejenom učitelé).

⁸ **Nepedagogičtí pracovníci** – technicko-hospodářští pracovníci, pracovníci dělnických povolání, obchodně provozní pracovníci, zdravotničtí pracovníci a ostatní pracovníci.

⁹ **Celkové investiční a neinvestiční výdaje** – údaje převzaty ze Státního závěrečného účtu, kapitola 333-MŠMT, 700-Obce a DSO, KÚ a 380-OkÚ.

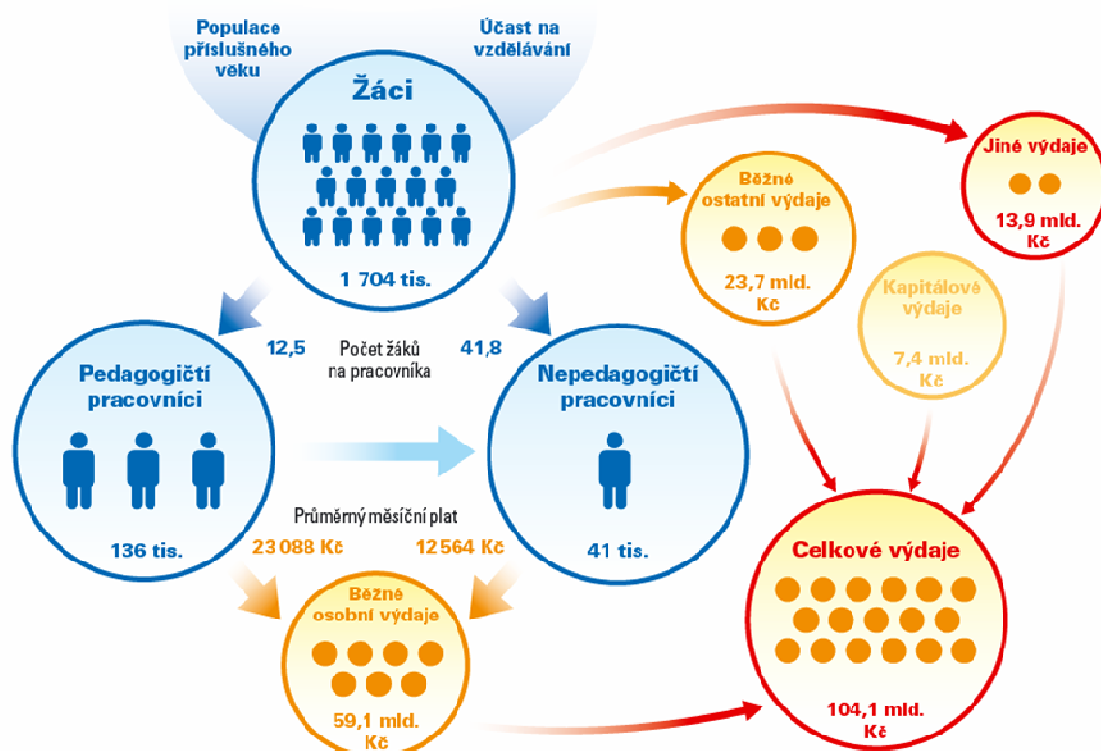
¹⁰ **Ostatní výdaje** – ukazatel je rozdílem celkových neinvestičních výdajů a osobních výdajů, zahrnuje výdaje na energii, vodu, teplo, nájemné atp.

¹¹ **Jiné výdaje** - výdaje na ostatní zařízení regionálního vzdělávání (záležitosti vzdělávání a zájmového studia jinde neuvedené, školní družiny, kluby, stravování, školy v přírodě, ubytování a hospodářství SŠ, výchovná zařízení a diagnostické ústavy, zařízení výchovného poradenství, ZUŠ, zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy jiné neuvedené, ostatní zařízení související s výchovou a vzděláváním mládeže jinde neuvedené).

- **Počet pedagogických pracovníků na jednoho žáka** – ukazatel je podílem počtu pedagogických pracovníků (na všech typech škol kromě SOU se jedná pouze o učitele) a počtu žáků denního studia na jednotlivých druhích a typech škol; dále je užíván také ve své převrácené podobě jako „počet žáků na pedagoga“;
počet pracovníků je přepočten na plné úvazky, jedná se pouze o pracovníky financované z rozpočtu MŠMT
- **Počet nepedagogických pracovníků na jednoho žáka** – ukazatel je podílem počtu nepedagogických pracovníků a počtu žáků denního studia na jednotlivých druhích a typech škol přepočteného na kalendářní rok; dále je užíván také ve své převrácené podobě jako „počet žáků na nepedagoga“;
počet pracovníků je přepočten na plné úvazky za kalendářní rok
- **Průměrný plat** – ukazatel je průměrem platů pracovníků jednotlivých úrovní a typů vzdělávání váženým příslušným počtem pracovníků přepočteným na plné úvazky za kalendářní rok;
plat pracovníka určitého typu školy = roční hrubý plat zahrnující nárokové a nenárokové složky / průměrný přepočtený počet pracovníků za kalendářní rok;
údaje shromážděné k 30.9.
- **Jednotkové osobní výdaje** – ukazatel je součinem průměrného celoročního platu pracovníků na jednotlivých druhích a typech škol (včetně odvodů) a počtem pracovníků na jednoho žáka
- **Jednotkové výdaje** – ukazatel je podílem neinvestičních výdajů z rozpočtu (kapitoly 700 – obce, DSO a krajské úřady a 380 – Okresní úřady) na jednotlivé druhy a typy škol a příslušných počtů žáků (přepočtených za kalendářní rok)

Ekonomika a financování vzdělávací soustavy

Žáci, pracovníci a veřejné výdaje v regionálním školství (ČR 2007)

Výše uvedený obrázek (Ekonomika a financování vzdělávací soustavy) znázorňuje situaci v České republice v roce 2007. V tomto roce navštěvovalo všechny úrovně regionálního vzdělávání celkem

1 704 443 žáků, přičemž nejvíce jich bylo v kraji Moravskoslezském (213 794) a naopak nejméně v kraji Karlovarském (49 920). Ve všech krajích šlo především o žáky základních škol (47-57 %) a dále pak o žáky středních (24-34 %), mateřských (16-18 %) a vyšších odborných škol (0,5-3 %). Ve všech krajích a na všech úrovních regionálního vzdělávání bylo zaměstnáno dohromady **135 918** pedagogických a **40 746** nepedagogických pracovníků. Z toho vyplývá, že průměrný počet žáků na pedagoga činil 12,5 a průměrný počet žáků na nepedagoga 41,8. Nejvyšší počet žáků na pedagogického pracovníka byl ve Středočeském a Karlovarském kraji (13,0) a naopak nejnižší v kraji Olomouckém (12,2). Nejvíce žáků na nepedagogického pracovníka pak bylo v kraji Plzeňském (44,3) a nejméně v kraji Moravskoslezském (39,6).

Průměrný měsíční plat pedagoga činil **23 088 Kč** a průměrný měsíční plat nepedagoga **12 564 Kč**, běžné osobní výdaje tudíž představovaly 59, 1 mld. Kč. Spolu s běžnými ostatními výdaji (23,7mld.) pak byly celkové běžné výdaje rovny **82,8 mld. Kč**. Po přičtení kapitálových (7,4 mld. Kč) a jiných (13,9 mld. Kč) výdajů, dosáhly v roce 2007 celkové výdaje na regionální školství hodnoty **104,1 mld. Kč**.

Vývoj jednotlivých údajů a ukazatelů v letech 2003, 2005 a 2007 dokumentuje tabulka na následující stránce. Z ní je zřejmé, že celkový počet žáků v České republice má klesající tendenci a mezi roky 2003 a 2007 poklesl téměř o 160tis. V tomto ohledu není mezi kraji žádná výjimka, neboť shodně ve všech krajích se počet žáků snižoval. Jednotkové výdaje na žáka absolutně samozřejmě rostly, jejich podíl na HDP na obyvatele však klesá; v celé ČR konkrétně z hodnoty 15,2 % v roce 2003 na hodnotu 14,1 % v roce 2007. Jelikož počet pedagogických i nepedagogických pracovníků klesal v tomto období pomalejším tempem, došlo ke snížení jak průměrného počtu žáků na pedagoga (z 13,4 v roce 2003 na 12,5 v roce 2007), tak průměrného počtu žáků na nepedagoga (ze 43,1 v roce 2003 na 41,8 v roce 2007). V osmi ze čtrnácti krajů (Hlavní město Praha, Středočeský, Jihočeský, Plzeňský, Ústecký, Jihomoravský, Zlínský a Moravskoslezský) měl počet žáků na pedagoga klesající tendenci; nejvyšší byl v roce 2003, nižší v roce 2005 a nejnižší v roce 2007. Ve zbývajících šesti krajích (Karlovarský, Liberecký, Královéhradecký, Pardubický, Vysočina a Olomoucký) byl počet žáků na pedagoga v roce 2003 naopak nejnižší a nejvyšší pak v roce 2005. V žádném z krajů tedy nebyl počet žáků na pedagoga nejvyšší v roce 2007. Počet žáků na nepedagoga postupně klesal pouze v šesti krajích (většinou šlo o stejné kraje, kde klesal i počet žáků na pedagoga) a v krajích Libereckém a Královéhradeckém pak dokonce rostl jak mezi roky 2003 a 2005, tak mezi roky 2005 a 2007.

Zatímco průměrný plat pedagoga byl v letech 2003, 2005 i 2007 o 3 až téměř 6 % vyšší než průměrný plat v České republice a mezi roky 2003 až 2005 rostl dokonce rychleji, nepedagogičtí pracovníci na tom byli o poznání hůře. Průměrná výše jejich platu se v roce 2003 pohybovala na úrovni necelých 60 % průměrného platu v České republice, a jelikož platy nepedagogů rostly pomalejším tempem než platy průměrné, dostaly se postupně až na hodnotu přibližně 56 % průměrného platu v roce 2007.

Celkové výdaje na regionální vzdělávání v České republice v absolutních hodnotách pochopitelně rostly a to průměrně přibližně o 4 mld. ročně. Stabilní nárůst celkových výdajů zaznamenaly všechny kraje kromě kraje Karlovarského a Vysočiny, kde mezi roky 2005 a 2007 došlo k poklesu. Zejména u Karlovarského kraje je však toto do značné míry způsobeno špatným výkaznictvím v roce 2005. Z výdajových ukazatelů je zřejmá například klesající tendence podílu celkových výdajů na regionální školství na hrubém domácím produktu (dále HDP), snižující se podíl běžných ostatních výdajů na běžných osobních výdajích nebo mírně rostoucí podíl kapitálových na běžných výdajích. V roce 2003 činily celkové výdaje na regionální školství 3,4 % HDP, v roce 2005 to bylo 3,2 % a v roce 2007 již pouze 2,9 % HDP.

Rozhodující část celkových výdajů představují ve všech krajích mzdové výdaje, v nichž převažují platy pedagogů (45-50 %), platy nepedagogů tvoří pouze 7-8 % celkových výdajů (údaje z roku 2007).

Ekonomika a financování regionálního školství Česká republika

	2003	2005	2007
Česká republika celkem			
Hrubý domácí produkt (mld. Kč, b.c.)	2 577	2 988	3 558
Počet obyvatel (tis.)	10 211	10 221	10 251
HDP na obyvatele (Kč, b.c.)	252 374	291 454	344 723
Průměrné měsíční mzdy (Kč, ČR celkem)	17 446	19 584	22 382
Záci mateřských, základních, středních a vyšších škol			
Počet	1 863 258	1 795 097	1 704 443
Jednotkové výdaje na žáka (Kč)	38 480	42 008	48 588
Jednotkové výdaje na žáka k HDP na obyvatele	15,2 %	14,4 %	14,1 %
Pedagogičtí pracovníci celkem			
Počet	139 216	136 810	135 918
Průměrný měsíční plat pedagoga (Kč)	18 213	20 719	23 088
Plat pedagoga k průměrnému platu v ČR	104,4 %	105,8 %	103,2 %
Běžné osobní výdaje na pedagoga (mil.Kč)	41 075	45 919	50 837
Počet žáků na pedagoga	13,4	13,1	12,5
Nepedagogičtí pracovníci celkem			
Počet	43 200	41 737	40 746
Průměrný měsíční plat nepedagoga (Kč)	10 347	11 070	12 564
Plat nepedagoga k průměrnému platu v ČR	59,3 %	56,5 %	56,1 %
Běžné osobní výdaje na nepedagoga (mil.Kč)	7 241	7 485	8 293
Počet žáků na nepedagoga	43,1	43,0	41,8
Veřejné výdaje celkem			
Celkové (mil. Kč)	88 371	96 674	104 129
Běžné (mil. Kč)	71 697	75 408	82 816
běžné – osobní (mil. Kč)	48 316	53 404	59 131
běžné – ostatní (mil. Kč)	23 381	22 004	23 685
Kapitálové (mil. Kč)	5 694	6 453	7 360
Jiné (mil. Kč)	10 980	14 813	13 953
Celkové výdaje z HDP	3,4 %	3,2 %	2,9 %
Běžné výdaje k celkovým výdajům	81,1 %	78,0 %	79,5 %
běžné-ostatní k běžným-ostatním výdajům	48,4 %	41,2 %	40,1 %
Kapitálové výdaje k běžným výdajům	7,9 %	8,6 %	8,9 %
Jiné výdaje k běžným výdajům	15,3 %	19,6 %	16,8 %

Jednotlivé kraje ČR se výší výdajů na různé úrovně vzdělávání mezi sebou liší. Odlišnosti vznikají především v objemu osobních výdajů, které jsou dány počtem pracovníků a výší jejich platu (mzdy) s příslušnými odvody. Jelikož osobní výdaje jsou nejvýznamnější součástí veškerých výdajů na regionální vzdělávání, je rozbor jednotkových osobních výdajů rozdělen zvlášť na pedagogické a nepedagogické pracovníky.

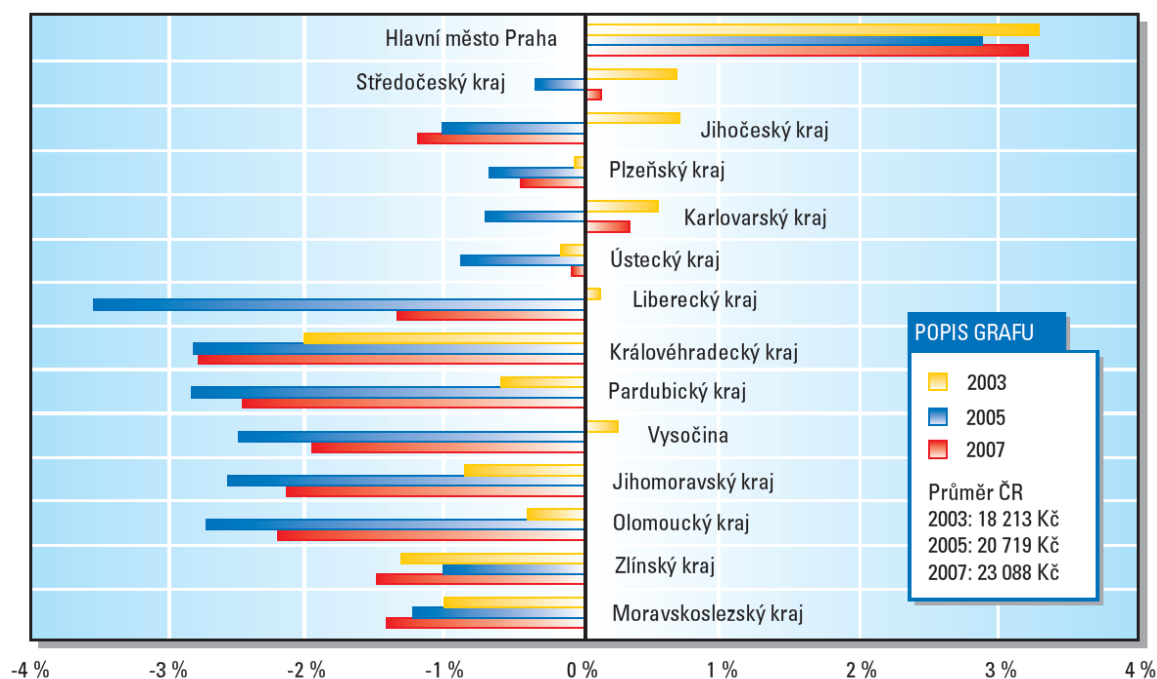
Rozhodující část osobních výdajů připadá na pedagogické pracovníky. Vztah mezi dvěma rozhodujícími faktory výše osobních výdajů, tedy mezi počtem pracovníků na žáka a výší jejich platu, byl v letech 2003 až 2007 na různých úrovních regionálního vzdělávání různý. Ne všude tedy platilo,

že relativně větší počet zaměstnaných pedagogických pracovníků se odrazil v nižší úrovni jejich platu. Tento vztah (záporná korelace mezi oběma proměnnými) byl v kategorii pedagogických pracovníků nejsilnější v předškolním vzdělávání. Tento vztah téměř neexistoval na středních a vyšších odborných školách v letech 2003 a 2005, kdy změna relativního počtu pedagogických pracovníků neměla vliv na změnu jejich platu.

V roce 2003 činil průměrný měsíční plat pedagogického pracovníka v České republice 18 213 Kč a od té doby postupně rostl až na 23 088 Kč v roce 2007. K nejvyššímu nárůstu platů mezi roky 2003 a 2007 došlo v Hlavním městě Praha a Praha byla rovněž krajem, který výši platů pedagogů zdaleka nejvíce převyšoval celostátní průměr (stabilně přibližně o 3 procenta); následovaly kraje Karlovarský a Středočeský. Naopak nejméně vzrostly platy pedagogů v Kraji Vysočina, kde byly ještě v roce 2003 lehce nadprůměrné, ale od té doby rostly pomaleji než průměr. V roce 2003 zaostávaly za celostátním průměrem nejvíce platy v krajích Královéhradeckém, Zlínském a Moravskoslezském, v roce 2005 především v krajích Libereckém, Pardubickém, Olomouckém a opět Královéhradeckém a v roce 2007 pak znovu v krajích Královéhradeckém, Pardubickém a Olomouckém.

Průměrné platy pedagogů v krajích

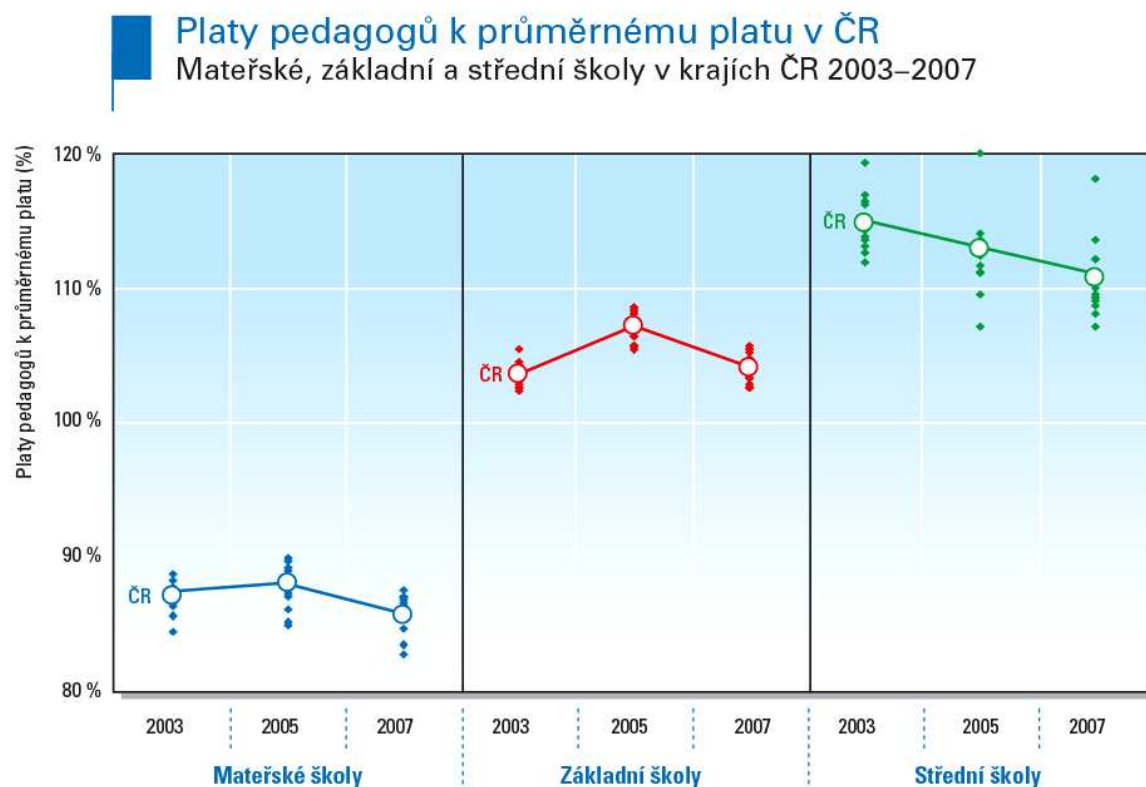
Krajské odchylky od průměru ČR 2003–2007 (průměr ČR = 100 %)

Ačkoliv průměrný měsíční plat všech pedagogických pracovníků v České republice v absolutních hodnotách mezi roky 2003 až 2007 rostl, jinak tomu bylo vzhledem k průměrnému platu v České republice a odlišně pak také na různých úrovních vzdělávání, což dokumentuje následující obrázek. Nejnížší platy pobírali v letech 2003 až 2007 pedagogičtí pracovníci mateřských škol, když se jejich platy vzhledem k celostátnímu průměru pohybovaly v intervalu od 86 do 88 % průměrného platu. Lépe na tom byli pedagogové základních škol, jejichž platy byly ve všech třech letech celostátně nadprůměrné; konkrétně přibližně o 3,5 % v roce 2003, o 7 % v roce 2005 a o 4 % v roce 2007. Nejlépe si pak vedli pedagogičtí pracovníci středních a vyšších škol s platy 10-15 % nad hodnotou průměrného platu v České republice, jejich situace vzhledem k celostátnímu průměru se však postupně zhoršuje a to nejvíce ze všech úrovní vzdělávání.

Zajímavé je rovněž porovnání mezikrajové variability platů pedagogických pracovníků a to jak v čase, tak na jednotlivých úrovních vzdělávání. Co se týká rozdílů ve variabilitě platů pedagogů na různých úrovních vzdělávání, nejnížší variabilitu mezi kraji vykazují platy pedagogických pracovníků základních škol, o něco vyšší pak pedagogové škol mateřských a nejvíce se mezi kraji liší platy

pedagogů středních a vyšších odborných škol. V čase se přitom tento stav téměř nemění a rozdíly mezi třemi zmiňovanými úrovněmi vzdělávání přetrvávají.

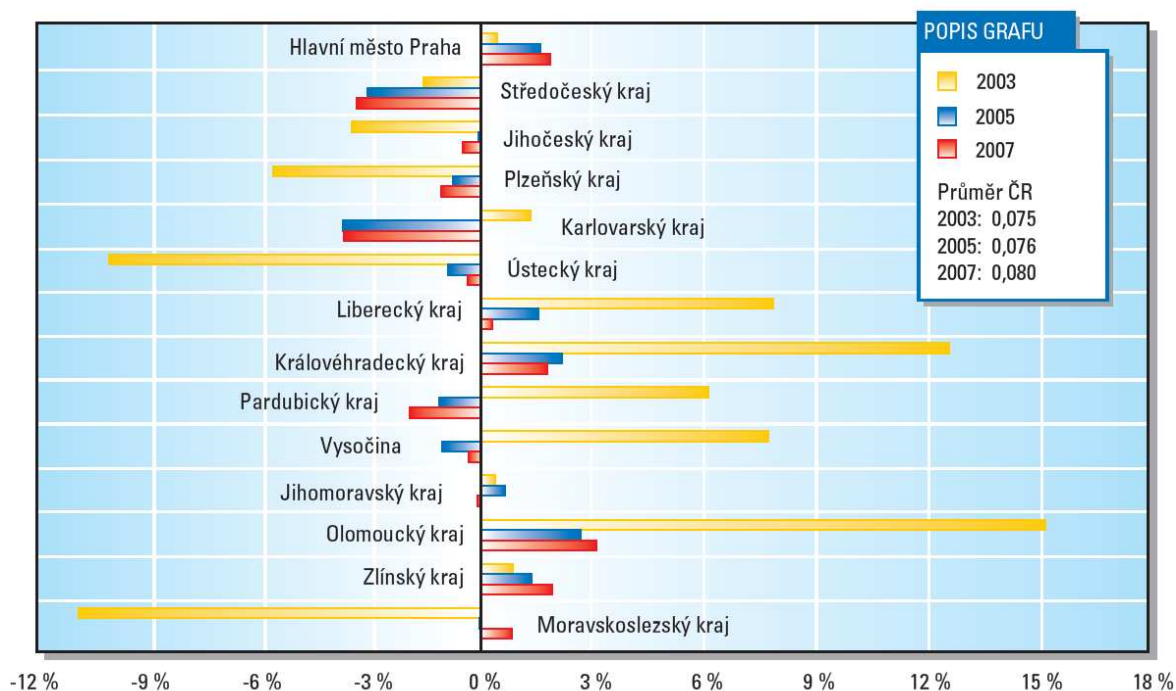
Výrazně menší část jednotkových osobních výdajů tvoří výdaje na nepedagogické pracovníky. Mezi těmito pracovníky platil vztah mezi relativním počtem pracovníků a výší jejich platu (záporná korelace) na rozdíl od pedagogů nejsilněji na úrovni středních a vyšších škol. Rovněž silný, avšak opačný, vztah (kladná korelace) se pak projevil na úrovni předškolního vzdělávání v letech 2005 a 2007, což znamená, že zvyšování počtu zaměstnanců bylo v průměru doprovázeno zvyšováním jejich platů.

Průměrný měsíční plat nepedagogického pracovníka vzrostl v letech 2003 – 2007 z 10 347 Kč na 12 564 Kč. Nejvíce vzrostl, stejně jako u pedagogů, v Hlavním městě Praha. Výše průměrného měsíčního platu nepedagogického pracovníka v Praze zároveň v roce 2003, 2005 i 2007 zdaleka nejvíce převyšovala celostátní průměr (o 7 až 11 %). Naopak nejméně rostly platy nepedagogů v kraji Karlovarském a Plzeňském. Zejména Karlovarský kraj se tak v roce 2007 zařadil mezi kraje s nejnižšími platy nepedagogických pracovníků (Vysočina, Zlínský a Královéhradecký), přestože ještě v roce 2003 byly platy nepedagogů v tomto kraji přibližně průměrné.

Relativní počty pracovníků (počty na jednoho žáka) způsobovaly mezi jednotlivými kraji poměrně velké rozdíly ještě v roce 2003, ale od té doby se situace v krajích spíše vyrovnávala, zejména pak v počtu pedagogů na žáka. V roce 2003 se jednotlivé kraje v ukazateli relativního počtu pracovníků odlišovaly od celostátního průměru až o 15 % (pedagogičtí pracovníci), resp. 13 % (nepedagogičtí pracovníci). Nejvíce pedagogů na žáka vykazovaly v roce 2003 kraje Olomoucký, Královéhradecký, Liberecký a rovněž kraj Vysočina. Naopak výrazně podprůměrné byly relativní počty pedagogů v Moravskoslezském a Ústeckém kraji (10-11 % pod celostátním průměrem). V roce 2005 a 2007 pak zůstávají z tohoto hlediska nadprůměrné kraje Olomoucký a Královéhradecký a přidávají se k nim Hlavní město Praha a kraj Zlínský (maximálně 3 % nad průměrem ČR). Na druhé straně nejméně pedagogických pracovníků na žáka bylo v letech 2005 a 2007 ve Středočeském a Karlovarském kraji (maximálně 4 % pod průměrem ČR).

Počet pedagogů na žáka v krajích

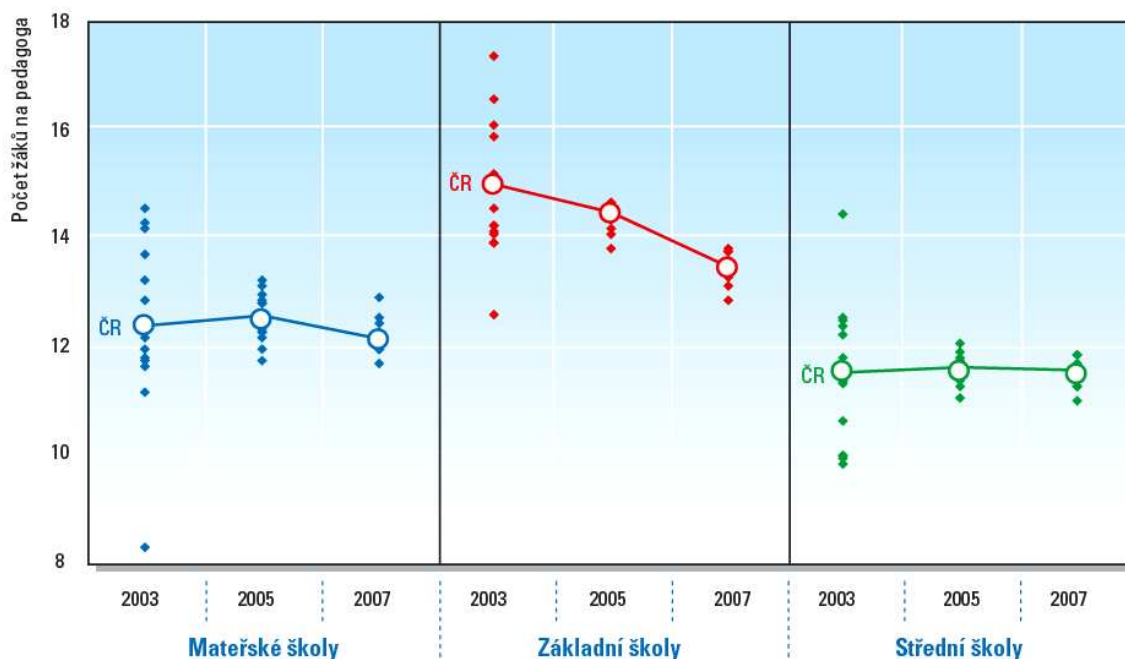
Krajské odchylky od průměru ČR 2003–2007 (průměr ČR = 100 %)

Variabilita celkového počtu jak pedagogických, tak nepedagogických pracovníků na jednoho žáka mezi jednotlivými kraji v České republice byla vysoká zejména v roce 2003. Poté mezi roky 2003 a 2005 poklesla a dále se již, mezi roky 2005 a 2007, držela na přibližně stejné úrovni. Podobně to platilo rovněž pro jednotlivé úrovně vzdělávání, avšak jisté odlišnosti zde vznikaly jednak v absolutní výši tohoto ukazatele a jednak v jeho vývoji, což je pro lepší představu demonstrováno na převrácené hodnotě ukazatele, tedy na počtu žáků na pedagogického pracovníka. Ten byl shodně ve všech třech letech (2003, 2005 i 2007) průměrně v České republice nejnižší na úrovni středního a vyššího odborného vzdělávání (méně než 12 žáků na pedagoga), vyšší na úrovni předškolního vzdělávání (12 až 13 žáků na pedagoga) a nejvyšší pak v povinném vzdělávání (13 až 15 žáků na pedagoga). Zatímco však v mateřských a středních a vyšších odborných školách byl průměrný počet žáků na pedagogického pracovníka spíše stabilní, na úrovni základních škol průměrný počet žáků na pedagoga klesal, neboť počty pedagogů zde klesaly pomaleji než počty žáků.

Počet žáků na pedagoga

Mateřské, základní a střední školy v krajích ČR 2003–2007

Jednotkové osobní výdaje na jednotlivých úrovních vzdělávání společně s ostatními výdaji škol tvoří celkové neinvestiční jednotkové výdaje krajů na školy, které jsou však v různých stupních a typech škol poměrně rozdílné. Odlišná struktura účasti na vzdělávání v kraji tak může způsobit odchylky v celkových výdajích i v jejich složkách a proto je důležité provést rozbor jednotlivých složek celkových výdajů také na různých úrovních vzdělávání.

Předmětem následujících rozborů jsou tedy důvody rozdílných jednotkových výdajů jak mezi kraji, tak i mezi různými stupni škol, konkrétně na úrovni mateřských (ISCED 0), základních (ISCED 1-2) a středních a vyšších odborných škol (ISCED 3-5B), přičemž školy pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami nejsou vyčleněny zvlášť, ale jsou vždy součástí dané úrovně vzdělávání.

7 Výdaje na mateřské školy (ISCED 0)

7.1 Počty pracovníků

Relativní počty pracovníků mateřských škol (jejich počty na jednoho žáka) způsobovaly mezi jednotlivými kraji ve všech třech letech poměrně velké rozdíly (větší než výše jejich platů). Nejvíce se kraje v tomto ukazateli odlišovaly v roce 2003, kdy hned ve třech krajích (Ústecký, Jihočeský a Plzeňský) byl počet pedagogů na žáka mateřské školy o více než 10 % nižší než celostátní průměr a v dalších pěti krajích pak naopak o více než 5 % vyšší (kraje Královéhradecký, Pardubický, Karlovarský, Liberecký a Hlavní město Praha). Výjimečný byl v tomto ohledu právě kraj Královéhradecký, kde počet pedagogů na žáka převyšoval celostátní průměr dokonce o téměř 50 %. Podobná situace byla v roce 2003 také u počtu nepedagogů na žáka mateřské školy. Stejně tři kraje (Ústecký, Jihočeský a Plzeňský) vykazovaly počet nepedagogů na žáka o více než 10 % pod celostátním průměrem, nadprůměrné pak byly v tomto ukazateli opět kraje Královéhradecký, Pardubický a Karlovarský a dále navíc kraj Jihomoravský a Olomoucký, přičemž nejvýrazněji nadprůměrný byl opět kraj Královéhradecký (+ 48,4 %).

Variabilita počtu pedagogů na jednoho žáka mezi jednotlivými kraji od roku 2003 do roku 2007 postupně klesala. Mezi roky 2003 a 2005 počet pedagogů na žáka mateřské školy přibližně v polovině

krajů rostl a v polovině krajů klesal, mezi roky 2005 a 2007 pak téměř ve všech krajích, kromě Libereckého, hodnota tohoto ukazatele rostla. Stejně jako v roce 2003, tak v letech 2005 a 2007 vykazoval nejvyšší počet pedagogů na jednoho žáka kraj Královéhradecký; v roce 2005 byl následován krajem Libereckým a Hlavním městem Praha a v roce 2007 pak kraji Moravskoslezským a Vysočinou. Nejmenší počet pedagogů na žáka mateřské školy byl pak jak v roce 2005, tak v roce 2007 v krajích Jihočeském, Karlovarském a Středočeském (za průměrem ČR zaostávaly přibližně o 3 až 6 %). V těchto krajích se každý pedagog v mateřské škole staral v průměru o větší počet dětí než v ostatních krajích a v průměru v celé ČR, relativně zde tedy bylo zaměstnáno pedagogů méně. Ukazatel počtu pedagogů na jednoho žáka mateřské školy se tak na úrovni jednotkových výdajů těchto krajů podílel méně než na úrovni celé ČR.

Rovněž počet nepedagogických pracovníků na jednoho žáka mateřské školy mezi roky 2003 a 2005 v některých krajích rostl a v jiných klesal; v letech 2005 až 2007 se pak hodnota tohoto ukazatele měnila pouze nepatrně. Mezikrajová variabilita relativního počtu nepedagogů klesla mezi roky 2003 a 2005 a mezi roky 2005 a 2007 pak velmi mírně rostla. Zatímco v roce 2003 bylo nejsilnější zastoupení této kategorie pracovníků v kraji Královéhradeckém (více než 48 % nad celostátním průměrem), jak v roce 2005, tak v roce 2007 vykazoval nejvyšší počet nepedagogických pracovníků na jednoho žáka mateřské školy kraj Moravskoslezský (7-9 % nad průměrem ČR), následován kraji Ústeckým a právě Královéhradeckým. V Moravskoslezském a Ústeckém kraji přitom jak počet nepedagogů na žáka, tak odchylka od celostátního průměru postupně roste. Naopak nejmenší počet nepedagogických pracovníků na žáka byl v letech 2005 a 2007 v Plzeňském a Karlovarském.

7.2 Platy

Úroveň platů pedagogických pracovníků v mateřských školách vzrostla mezi roky 2003 a 2007 ve všech krajích ČR; nejvíce v krajích Karlovarském (o 4 454 Kč) a Libereckém (4 419 Kč), nejméně naopak v krajích Královéhradeckém (3 746 Kč) a v kraji Vysočina (3 710 Kč). V úrovni platů existovaly mezi jednotlivými kraji ČR ve všech třech sledovaných letech značné rozdíly, variabilita mezi nimi však rostla pouze mezi roky 2003 a 2005 a v roce 2007 pak velmi mírně poklesla.

V roce 2003 dosahovali pedagogové v mateřských školách celostátně nadprůměrných platů v osmi krajích, v roce 2005 pak pouze v šesti krajích a v roce 2007 počet krajů s nadprůměrnými platy pedagogů v mateřských školách vzrostl dokonce na devět. Nejvíce převyšovaly v roce 2003 celostátní průměr platy pedagogů ve Středočeském (více než 2 %) a v Jihočeském kraji (o necelá 2 %), naopak nejnižší byly v kraji Královéhradeckém (téměř 3 % pod celostátním průměrem), Moravskoslezském a v kraji Vysočina (1-1,5 % pod celostátní úrovní). V roce 2005 zůstal, z hlediska platů pedagogů v mateřských školách, nejvíce nadprůměrným kraj Středočeský (2,3 % nad průměrem ČR) a díky největšímu růstu mezi roky 2003 a 2005 (o 2 328 Kč) také Hlavní město Praha (necelá 2 % nad celostátním průměrem); na opačném pólu se v roce 2005 mezi kraje s nejvíce podprůměrnými platy zařadil kraj Olomoucký (více než 2 % pod průměrem ČR). Mezi roky 2005 a 2007 pak platy pedagogů v mateřských školách rostly nejrychleji v Karlovarském kraji (o 2 483 Kč) a ten se tak v roce 2007 stal, z tohoto hlediska, nejvíce nadprůměrným krajem; na opačném konci zůstaly kraje Královéhradecký, Vysočina, Olomoucký a Moravskoslezský.

K nárůstu ve všech krajích mezi roky 2003 a 2007 došlo také v platech nepedagogických pracovníků mateřských škol; nejvíce v kraji Libereckém (o 2 205 Kč), Pardubickém a v Hlavním městě Praha (rovněž o více než 2 000 Kč), nejméně pak v kraji Královéhradeckém (o 1 316 Kč) a Jihočeském (o 1 412 Kč). Stejně jako u pedagogů, také mezikrajová variabilita v platech nepedagogických pracovníků mezi roky 2003 a 2005 rostla a v roce 2007 pak mírně poklesla.

Zatímco v roce 2003 se celostátně nadprůměrným platům mohli těšit nepedagogičtí pracovníci v mateřských školách pouze pěti krajů, v roce 2005 vzrostl počet těchto krajů na šest a v roce 2007 pak nadprůměrné platy nepedagogů vykazovala již polovina krajů. Mezi kraje s nadprůměrnými platy nepedagogů přitom ve všech třech letech patřilo Hlavní město Praha a kraje Ústecký, Jihomoravský a Liberecký. V roce 2003 byly absolutně nejvyšší platy nepedagogických pracovníků v kraji Ústeckém (2,2 % nad průměrem ČR), v roce 2005 došlo k značnému nárůstu v Hlavním městě Praha (více než 6 % nad celostátním průměrem) a v roce 2007 předčil Prahu kraj Liberecký (4 % nad průměrem ČR).

Naopak nejvíce podprůměrné platy pobírali nepedagogičtí pracovníci mateřských škol v roce 2003 v kraji Pardubickém (2,3 % nad průměrem ČR), Moravskoslezském a na Vysočině, v roce 2005 v kraji Královéhradeckém (5 % pod celostátním průměrem), Olomouckém a opět na Vysočině a v roce 2007 pak znovu v Královéhradeckém kraji (5,3 % pod celostátním průměrem) a na Vysočině.

7.3 Osobní výdaje

Relativní počet pedagogických a nepedagogických pracovníků spolu s úrovní jejich platů určuje výši osobních výdajů na žáka, které jsou nejvýznamnější složkou jednotkových neinvestičních výdajů. Na úrovni předškolního vzdělávání představovaly v letech 2003 až 2007 osobní výdaje na pedagogy průměrně 61 % a osobní výdaje na nepedagogy přibližně 12 % jednotkových neinvestičních výdajů; zbytek tvoří ostatní výdaje. Výši osobních výdajů se jednotlivé kraje odlišovaly od celostátního průměru poměrně značně v roce 2003, méně pak již v letech 2005 a 2007, přičemž platilo, že vyšší rozdíly mezi kraji zůstávaly ve výši osobních výdajů na nepedagogické pracovníky, zatímco u pedagogů se rozdíly vyrovnávaly rychleji. V roce 2003 vykazoval nadprůměrné osobní výdaje, jak na pedagogy, tak na nepedagogy zejména kraj Královéhradecký (více než 45 % nad průměrem ČR) a dále kraje Karlovarský a Pardubický (6-12 % nad průměrem ČR); naopak podprůměrné byly z hlediska osobních výdajů kraje Ústecký, Plzeňský, Jihočeský a Moravskoslezský (10-20 % pod celostátním průměrem). V roce 2005 se rozdíly mezi kraji zmenšily výrazněji u osobních výdajů na pedagogy (maximální kladná odchylka 4,7 % v Hlavním městě Praha a maximální záporná odchylka 6,4 % v Karlovarském kraji) a méně u osobních výdajů na nepedagogy (maximální kladná odchylka přes 7 % opět v krajích Ústeckém a Moravskoslezském a maximální záporná odchylka 10-12 % v Plzeňském a Karlovarském kraji). V roce 2007 pak nejvyšší osobní výdaje na pedagogy vykazovaly kraje Ústecký a Liberecký (pouze 2 % nad průměrem ČR), nejvyšší výdaje na nepedagogy opět kraj Ústecký a dále Moravskoslezský (8-10 % nad průměrem ČR), nejnižší výdaje na pedagogy kraje Karlovarský a Jihočeský (pouze 3-4 % nad průměrem ČR) a nejnižší osobní výdaje na nepedagogy pak kraje Plzeňský, Jihočeský a Královéhradecký (6-14 % nad průměrem ČR).

Mezi oběma složkami osobních výdajů (počtem pracovníků na žáka a platem) existoval na úrovni mateřských škol ve sledovaném období poměrně úzký vztah (v letech 2003 a 2007 u pedagogů nejsilnější záporná korelace ze všech zkoumaných úrovní regionálního vzdělávání). Znamená to tedy, že růst hodnoty jednoho ukazatele poměrně významně ovlivňoval pokles ukazatele druhého. To však neplatilo striktně ve všech krajích. Zatímco například v Praze v roce 2003 byly vysoké platy pedagogů umocňovány jejich relativně vysokým počtem a jednotkové osobní výdaje na pedagogické pracovníky byly tedy v tomto kraji poměrně vysoké (podobná situace nastávala ve stejném roce rovněž v Pardubickém a Zlínském kraji, v roce 2005 a 2007 pak znovu v Praze a také v Libereckém a Ústeckém kraji), ve Středočeském, Jihočeském či Ústeckém kraji s rovněž nadprůměrnými platy pedagogů byly celkové osobní výdaje na pedagogy výrazně nižší. K úsporám v těchto krajích, přes poměrně vysoké platy, docházelo vlivem nízkého počtu pedagogů na jednoho žáka. Naopak v krajích, které ušetřily nejvíce mzdových prostředků díky relativně nízkým platům pedagogů, pak bylo těchto pracovníků zaměstnáno relativně nejvíce. Výjimkou byly pouze kraje Vysočina a Moravskoslezský v roce 2003 a znovu Vysočina, Olomoucký a Karlovarský v roce 2005, kde byl při podprůměrných platech zaměstnán relativně nízký počet pedagogických pracovníků.

Také v případě nepedagogických pracovníků mateřských škol vyrovnávaly některé kraje relativně vysoké platy zaměstnáváním nižšího podílu pracovníků, vztah mezi oběma ukazateli byl však již v roce 2003 výrazně nižší než u pracovníků pedagogických a v letech 2005 a 2007 pak korelační koeficient mezi relativními počty nepedagogů a jejich platy nabýval dokonce kladných hodnot. V roce 2007 například v Libereckém kraji a v Praze (kraje s nejvyšší úrovní platů) zaostával počet nepedagogických pracovníků na jednoho žáka o 3 až 6 % za celostátním průměrem. Tato tendence se však již nepotvrdila v kraji Ústeckém (kraj s třetí nejvyšší úrovní platů), neboť tento kraj zaměstnával relativně druhý nejvyšší (6,5 % nad průměrem ČR) počet nepedagogických pracovníků. Nejmenší počet nepedagogických pracovníků zaznamenaly v roce 2007 kraje Plzeňský, Karlovarský a Liberecký, přičemž v Plzeňském kraji doprovázely tento stav navíc podprůměrné platy, zatímco v posledních dvou jmenovaných byly platy nepedagogů nadprůměrné. Naopak nejvyšší podíl nepedagogických pracovníků byl v roce 2007 v již zmiňovaném Ústeckém a také Moravskoslezském

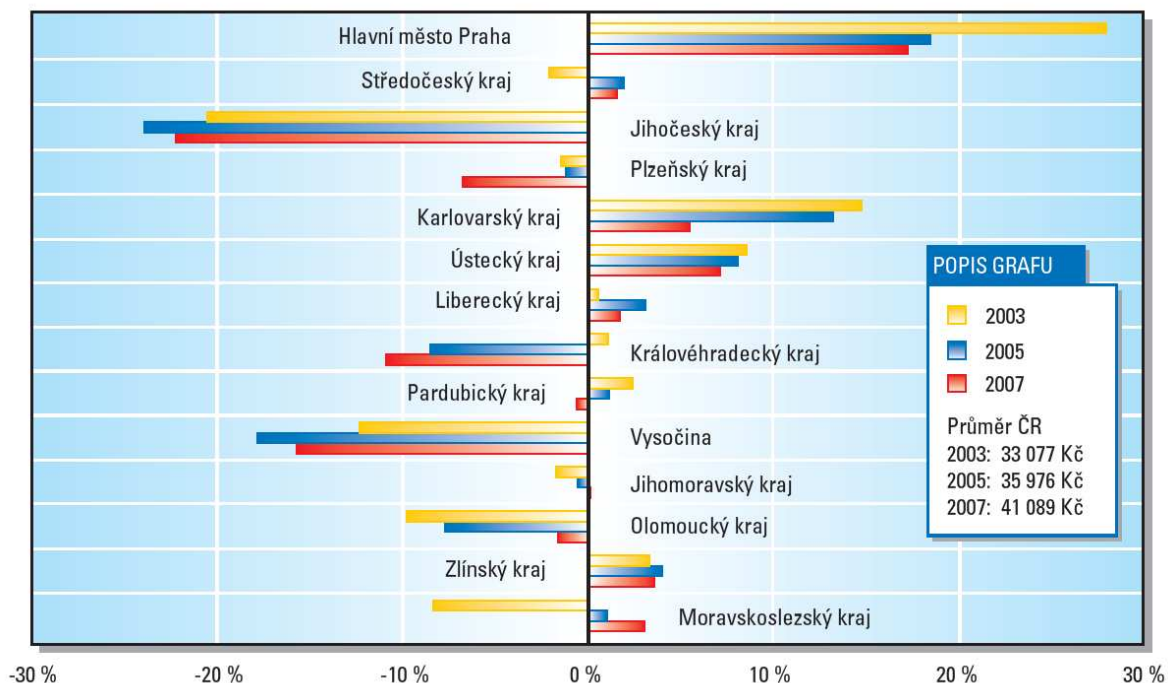
kraji, které se zároveň vyznačovaly nadprůměrnými platy a osobní výdaje na nepedagogy zde byly ze všech krajů vůbec nejvyšší (9,7 % resp. 8,7 % nad celostátním průměrem).

7.4 Jednotkové výdaje na mateřské školy

Na celkovou úroveň jednotkových výdajů mají v celkovém důsledku vliv jednak osobní a jednak ostatní výdaje. Nejvyšší výdaje na žáka mateřských škol byly v letech 2003, 2005 a 2007 vynakládány v Praze. Příčinou byly jak vyšší osobní výdaje, tak, a to zejména, vysoce nadprůměrné ostatní jednotkové výdaje. Kromě Prahy byly nadprůměrné výdaje na žáka mateřské školy vynakládány také například v krajích Karlovarském, Ústeckém, Zlínském nebo Libereckém. Zatímco v kraji Libereckém to bylo v roce 2007 způsobeno především vyššími osobními náklady na pedagogické pracovníky (nadprůměrný počet pedagogů na žáka a zároveň nadprůměrné platy), v kraji Karlovarském se na nadprůměrných jednotkových výdajích podílely výhradně ostatní jednotkové výdaje, které zde tvořily jejich vysoký podíl a v krajích Ústeckém a Zlínském to pak byla kombinace nadprůměrných hodnot jak osobních výdajů na pedagogy i na nepedagogy, tak ostatních jednotkových výdajů.

Relativně „nejlevnější“ byl v letech 2003, 2005 i 2007 žák mateřské školy v Jihočeském kraji, kde byly celkové jednotkové výdaje stabilně přibližně o 20 % nižší než na celostátní úrovni, což bylo dáno jednak podprůměrnými počty pedagogických i nepedagogických pracovníků na žáka a zejména pak vůbec nejnižší úrovní ostatních jednotkových výdajů. Relativně nízké výdaje na žáka mateřské školy byly dále například v Kraji Vysočina (12-18 % pod průměrem ČR) a v Olomouckém kraji, a to jednak díky podprůměrným ostatním jednotkovým výdajům a také díky podprůměrným platům i osobním výdajům jak pedagogických, tak nepedagogických pracovníků mateřských škol.

Jednotkové výdaje mateřských škol v krajích Krajské odchylky od průměru ČR 2003–2007 (průměr ČR = 100 %)

8 Výdaje na základní školy (ISCED 1-2)

8.1 Počty pracovníků

Také relativní počty pracovníků základních škol způsobovaly mezi jednotlivými kraji největší rozdíly v roce 2003, kdy byl v kraji Moravskoslezském počet jak pedagogů, tak nepedagogů na žáka základní školy o téměř 14 % nižší než celostátní průměr a v dalších třech krajích (Ústecký, Karlovarský a Hlavní město Praha) byl pak tento počet pod průměrem ČR o více než 5 %. Další čtyři kraje naopak vykazovaly o více než 5 % celostátně nadprůměrné relativní počty pedagogických i nepedagogických pracovníků (Olomoucký, Vysočina, Zlínský a Plzeňský). U základních škol byl v tomto ohledu výjimečný Olomoucký kraj, kde počet pedagogů na žáka převyšoval státní průměr o 19 % a relativní počet nepedagogů o 16 %. Stejně jako v mateřských školách, také v základních školách mezi roky 2003 a 2005 relativní počty pedagogických i nepedagogických pracovníků přibližně v jedné polovině krajů rostly a ve druhé klesaly. Na rozdíl od mateřských škol však shodně ve všech krajích rostly počty pedagogů i nepedagogů na žáka základní školy mezi roky 2005 a 2007. Pro mezikrajovou variabilitu těchto ukazatelů na úrovni základních škol platilo stejné, jako pro nepedagogické pracovníky mateřských škol, tedy pokles variability mezi roky 2003 a 2005 a její mírný nárůst v letech 2005 až 2007.

Počet pedagogů na jednoho žáka základní školy rostl mezi roky 2003 a 2005 nejvíce v Moravskoslezském kraji a tento kraj patřil také mezi kraje, kde byl nejvyšší nárůst relativního počtu pedagogů mezi roky 2005 a 2007. Stejně jako v roce 2003, tak v letech 2005 a 2007 vykazoval nejvyšší počet pedagogických pracovníků na jednoho žáka kraj Olomoucký, následován krajem Královéhradeckým, který ve všech třech letech zaměstnával relativně nejvíce pedagogů na žáka mateřské školy. Poskytování základního vzdělávání v těchto krajích vyžadovalo tedy relativně větší počet pedagogů, čímž bylo finančně náročnější. Naopak nejnižší počet pedagogů na jednoho žáka byl jak v roce 2005, tak v roce 2007 v Karlovarském a Středočeském kraji (1-3 % pod celostátním průměrem), kde byl v těchto letech nejnižší rovněž relativní počet pedagogických pracovníků v mateřských školách.

Relativní počty nepedagogů na základních školách rostly v letech 2003 až 2007 nejrychleji (stejně jako u pedagogů) v Moravskoslezském kraji. Zatímco v roce 2003 byla kategorie nepedagogických pracovníků zastoupena nejsilněji v Olomouckém kraji, v letech 2005 a 2007 bylo relativně nejvíce nepedagogů zaměstnáno v Praze a překvapivě také v kraji Moravskoslezském, který se ještě v roce 2003 pohyboval na opačné straně žebříčku. Jeho místo tak v roce 2005 zabraly kraje Jihočeský a Plzeňský a v roce 2007 pak znovu kraj Jihočeský a dále Liberecký a Olomoucký.

8.2 Platy

Průměrný plat pedagogických pracovníků základních škol se v jednotlivých krajích ČR v letech 2003, 2005 a 2007 od celostátního průměrného platu odchyloval maximálně o 2 % nahoru či dolů a způsoboval tedy menší mezikrajové rozdíly než relativní počty pedagogů. O mezikrajové variabilitě ve výši platu pedagogů lze říci, že zůstává téměř neměnná. Úroveň platů pedagogických pracovníků v základních školách rostla mezi roky 2003 a 2007 ve všech krajích ČR; nejvíce v krajích Plzeňském (o 5 560 Kč), Moravskoslezském (o 5 430 Kč) a v Hlavním městě Praha (o 5 400 Kč), nejméně naopak v kraji Královéhradeckém (o 4 918 Kč) a Pardubickém (o 4 953 Kč).

Celkově nejvyšší platy pobírali v roce 2007 pedagogové základních škol právě v Plzeňském kraji a v Praze (1,3-1,5 % nad průměrem ČR), tedy v krajích s nejvyšším růstem platů v posledních letech, a dále pak také v kraji Středočeském, kde byly platy pedagogických pracovníků nejvyšší v roce 2005 a druhé nejvyšší v roce 2003. Ve všech třech letech (2003, 2005 a 2007) dosahovali pedagogové základních škol v přibližně polovině krajů nadprůměrných a v polovině krajů podprůměrných platů. Nejvíce podprůměrné platy dostávali v období 2003 až 2007 pedagogičtí pracovníci v kraji Olomouckém, Královéhradeckém, Pardubickém a v Kraji Vysočina (1-2 % pod úrovní celostátního průměru).

V období 2003 až 2007 rostly ve všech krajích rovněž platy nepedagogických pracovníků základních škol. Stejně jako v případě mateřských škol, také na úrovni povinného vzdělávání rostly nejvíce platy nepedagogů v Hlavním městě Praha (o 2 439 Kč) a v kraji Libereckém a dále také v krajích Jihomoravském a Moravskoslezském (o více než 2 100 Kč). Nejmenší nárůst svých platů mezi roky 2003 a 2007 zaznamenali naopak nepedagogové v základních školách ve Zlínském (o 1 703 Kč) a Karlovarském (o 1 830 Kč) kraji. Mezikrajové rozdíly v platech nepedagogů byly o něco málo vyšší než u pedagogů, nejednalo se však o žádné dramatické odchylky. Zatímco variabilita ve výši platu pedagogů je stabilní, v případě platu nepedagogů mírně roste.

V roce 2003 dosahovali celostátně nadprůměrných platů nepedagogičtí pracovníci v základních školách pouze pěti krajů a v letech 2005 a 2007 se jejich počet snížil dokonce na čtyři. Ve všech třech letech přitom mezi tyto kraje patřilo Hlavní město Praha a kraje Ústecký a Jihomoravský, tedy kraje s nadprůměrnými platy nepedagogů také na úrovni předškolního vzdělávání. Již v roce 2003 převyšovaly platy nepedagogů základních škol v Praze průměr ČR o 3,7 % a díky jejich rychlému růstu tato odchylka postupně rostla až na hodnotu 6,4 % v roce 2007.

Na druhé straně nejnižší platy pobírali v roce 2003 nepedagogičtí pracovníci v Jihočeském a Libereckém kraji a v letech 2005 a 2007 pak zejména v kraji Zlínském, Olomouckém a na Vysočině. Ve všech těchto krajích byly platy nepedagogů přibližně o 2-3 % nižší než na celostátní úrovni.

8.3 Osobní výdaje

Vyšší osobních výdajů se jednotlivé kraje odlišovaly od celostátního průměru nejvíce v roce 2003, méně pak již v letech 2005 a 2007, přičemž, stejně jako na úrovni předškolního vzdělávání, platilo, že vyšší rozdíly mezi kraji zůstávaly ve výši osobních výdajů na nepedagogické pracovníky; celkově však byly odchylky nižší než v případě mateřských škol. V roce 2003 vykazoval nadprůměrné osobní výdaje, jak na pedagogy, tak na nepedagogy zejména kraj Olomoucký (15-18 % nad průměrem ČR) a dále Kraj Vysočina a Zlínský kraj (5-12 % nad průměrem ČR); naopak podprůměrné byly z hlediska osobních výdajů kraje Moravskoslezský, Karlovarský a Ústecký (5-15 % pod celostátním průměrem). V roce 2005 se rozdíly mezi kraji zmenšily výrazněji u osobních výdajů na pedagogy (maximální kladná odchylka byla 3,1 % opět v Olomouckém kraji a maximální záporná odchylka 3,2 % na Vysočině) a méně u osobních výdajů na nepedagogy (maximální kladná odchylka přes 9 % v Praze a maximální záporná odchylka 6,7 % v Jihočeském kraji). V roce 2007 pak nejvyšší osobní výdaje na pedagogy vykazovaly kraje Olomoucký a Hlavní město Praha (pouze 2-3 % nad průměrem ČR), nejvyšší výdaje na nepedagogy opět Praha a dále kraj Moravskoslezský (5-10 % nad průměrem ČR). Nejnižší výdaje na pedagogy pak měly kraje Pardubický a Vysočina (pouze 2-4 % pod průměrem ČR) a nejnižší osobní výdaje na nepedagogy kraje Jihočeský, Liberecký, Královéhradecký a poměrně nečekaně také kraj Olomoucký (5-6 % pod průměrem ČR), který ještě v roce 2003 vykazoval naopak nevyšší osobní výdaje na nepedagogy vůbec.

Mezi dvěma hlavními složkami osobních výdajů (platem a počtem pracovníků) existoval na úrovni základních škol v celé ČR slabší vztah než v předškolním vzdělávání. Pohyb ve výši platu pedagogů způsoboval tedy menší opačný pohyb v jejich počtech (korelační koeficient v roce 2003 byl -0,376, v roce 2005 -0,454 a v roce 2007 pak -0,356). Na úrovni jednotlivých krajů se však tento vztah lišil. V kraji Olomouckém, Pardubickém a na Vysočině byl v roce 2003 v přepočtu na jednoho žáka zaměstnán nejvyšší počet pedagogů, kteří zároveň pobírali celostátně nejvíce podprůměrné platy; podobná situace byla pak v letech 2005 a 2007 opět v Olomouckém a také v Královéhradeckém kraji. Naopak v kraji Ústeckém, Karlovarském či v Praze v roce 2003 (a podobně rovněž v kraji Karlovarském a dále Středočeském v letech 2005 a 2007) byl počet pedagogů na jednoho žáka nejnižší ze všech krajů ČR, díky tomu však pedagogové v těchto krajích pobírali celostátně nadprůměrné platy. Tento vztah však neplatil ve všech krajích. Například v Moravskoslezském kraji v roce 2003 nebo v krajích Pardubickém a na Vysočině jak v roce 2005, tak v roce 2007 byl sice celostátně podprůměrný podíl pedagogických pracovníků na žáka, ten se však neprojevil ve vyšší úrovni platů a jejich platy byly dokonce nejvýrazněji podprůměrné.

V případě nepedagogických pracovníků byl v roce 2003 vztah mezi jejich relativním počtem a výší platu slabší (korelační koeficient -0,280) a v letech 2005 i 2007 pak ukazatele vykazovaly kladnou

korelaci (0,279 resp. 0,245). S rostoucím podílem nepedagogů na žáka rostly tedy v průměru jejich platy, avšak opět ne striktně ve všech krajích. Některé kraje zaměstnávaly relativně nižší počty osob s relativně nadprůměrnými platy (Karlovarský, Ústecký a Hlavní město Praha v roce 2003 a v letech 2005 a 2007 pak zejména kraj Ústecký), jiné na osobních výdajích pro tuto kategorii šetřily, kromě „personálních úspor“ i díky nízké úrovni platů nepedagogických pracovníků (zejména kraj Jihočeský a v roce 2005 a 2007 pak také kraje Jihočeský, Středočeský, Královéhradecký a Olomoucký). Naopak některé kraje s nejvyšší úrovní platů nepedagogických pracovníků zaměstnávaly zároveň vysoké relativní počty nepedagogů (v roce 2003 Pardubický a v letech 2005 a 2007 Jihomoravský a zejména Hlavní město Praha). V jiných krajích s celostátně nadprůměrnými počty nepedagogických pracovníků na žáka (Vysočina, Zlínský a Liberecký) však nepedagogové pobírali relativně podprůměrné platy.

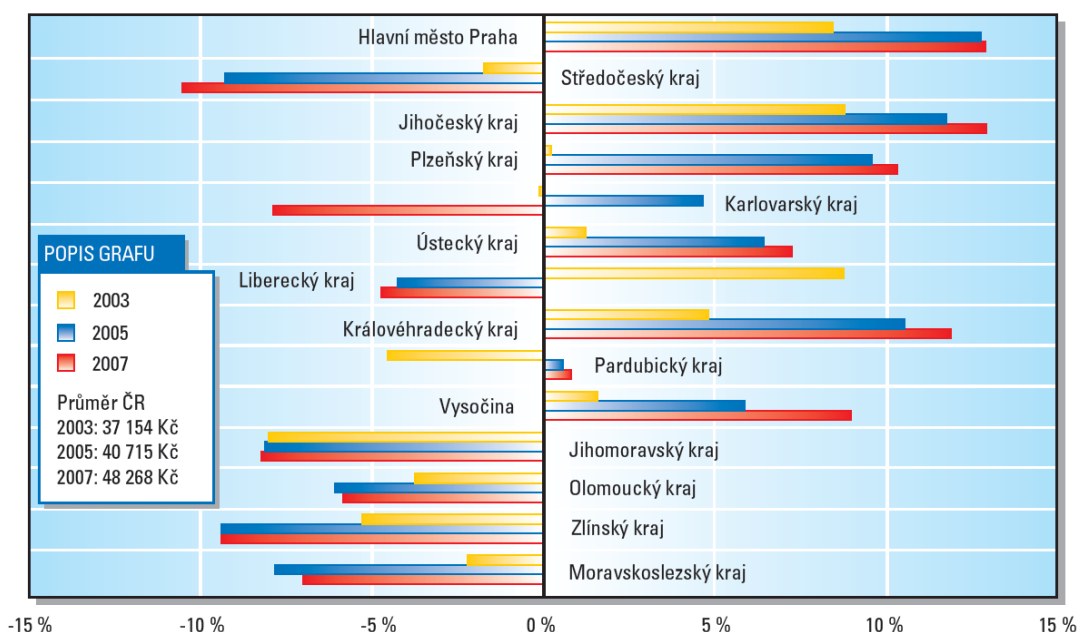
8.4 Jednotkové výdaje na základní školy

Celkovou úroveň jednotkových výdajů určuje z převážné části výše osobních výdajů na žáka. Nejvyšší výdaje na žáka základních škol byly v letech 2003, 2005 i 2007 vynakládány v kraji Jihočeském, Královéhradeckém a, stejně jako v případě mateřských škol, také v Praze, kde v roce 2007 převyšovaly celostátní průměr o 13 %. Oproti roku 2003 zde přitom výrazně vzrostly, neboť ještě v roce 2003 byly jednotkové výdaje nejvyšší v Jihočeském a Libereckém kraji (8-9 % nad průměrem ČR). Zatímco v Praze byla tato nákladnost způsobena jak výší osobních výdajů, tak i ostatních výdajů, například v Jihočeském kraji byly osobní výdaje jak na pedagogy, tak na nepedagogy podprůměrné a jednotkové výdaje zde převyšovaly celostátní průměr jen díky vysoké úrovni ostatních výdajů.

Naopak relativně „nejlevnější“ byli v roce 2003 žáci základní školy v Jihomoravském, Zlínském a Pardubickém kraji, kde byly celkové jednotkové výdaje přibližně o 5-8 % nižší než na celostátní úrovni. V roce 2005 byly relativně nízké výdaje na žáka základní školy opět ve Zlínském a Jihomoravském kraji a dále například ve Středočeském a Moravskoslezském kraji (8-10 % nad průměrem ČR) a v roce 2007 pak navíc ještě v krajích Karlovarském a Olomouckém (6-11 % nad průměrem ČR). Zatímco v krajích Olomouckém a Moravskoslezském toho bylo docíleno dokonce s nadprůměrnými osobními výdaji na pracovníky, v ostatních krajích se nízké výdaje na žáka základní školy opíraly především o nízkou úroveň ostatních výdajů (zvláště pak kraje Středočeský a Zlínský, kde byla tato úroveň vůbec nejnižší).

Jednotkové výdaje základních škol v krajích

Krajské odchylky od průměru ČR 2003–2007 (průměr ČR = 100 %)

9 Výdaje na střední a vyšší odborné školy (ISCED 3-5B)

9.1 Počty pracovníků

Stejně jako na úrovni předškolního a povinného vzdělávání, rovněž na úrovni středních a vyšších odborných škol způsobovaly relativní počty pracovníků mezi jednotlivými kraji největší rozdíly v roce 2003, kdy byl v kraji Olomouckém, Libereckém, Karlovarském a na Vysočině počet pedagogů na žáka střední a vyšší odborné školy o 15-17 % vyšší a v Plzeňském, Zlínském a Středočeském kraji naopak o 8-20 % nižší než celostátní průměr. V letech 2005 a 2007 pak relativně vyšší počet pedagogů zaměstnávaly kraje Zlínský a Olomoucký (2-5 % nad celostátním průměrem), na druhé straně relativně málo pedagogických pracovníků měly kraje Karlovarský, Středočeský, Pardubický a Ústecký (1-5 % pod celostátním průměrem). V případě nepedagogických pracovníků byly rozdíly mezi kraji ještě o něco vyšší. V roce 2003 zaměstnával nejvyšší relativní počet nepedagogických pracovníků kraj Liberecký (24 % nad průměrem ČR) a dále kraje Olomoucký a Jihomoravský (více než 10 % nad průměrem ČR), naopak nejmenší počet pak kraj Plzeňský a Ústecký (20,6 resp. 11,8 % pod celostátním průměrem). V roce 2005 vykazovaly nejvíce nepedagogů na žáka kraje Pardubický, Liberecký a Moravskoslezský (5-14 % nad průměrem ČR), nejméně kraje Karlovarský, Plzeňský, Jihočeský a Hlavní město Praha (6-9 % pod průměrem ČR). V roce 2007 byl pak ve skupině krajů s nadprůměrnými relativními počty nepedagogů nahrazen kraj Liberecký krajem Středočeským (6,7 % nad celostátním průměrem) a do skupiny krajů zaměstnávajících nejmenší relativní počet nepedagogických pracovníků přibyl kraj Královéhradecký (6 % pod celostátním průměrem).

Stejně jako v mateřských a základních školách, také na úrovni středních a vyšších odborných škol relativní počty pedagogických i nepedagogických pracovníků mezi roky 2003 a 2005 v některých krajích rostly a v jiných klesaly. Mezi roky 2005 a 2007 pak až na výjimku dvou krajů (Ústecký a Olomoucký) relativní počty pedagogických pracovníků rostly. Mezikrajová variabilita ukazatelů relativních počtů jak pedagogických, tak nepedagogických pracovníků na úrovni středních a vyšších odborných škol nejprve mezi roky 2003 a 2005 významně poklesla a poté v letech 2005 až 2007 spíše stagnovala.

Počet pedagogů na jednoho žáka na úrovni středních a vyšších odborných škol rostl mezi roky 2003 a 2005 nejvíce v Plzeňském a Zlínském kraji a mezi roky 2005 a 2007 v krajích Libereckém, Karlovarském a Pardubickém. Zatímco v roce 2003 vykazoval nejvyšší počet pedagogických pracovníků na jednoho žáka kraj Olomoucký, který ve všech třech letech zaměstnával relativně nejvíce pedagogů na žáka základní školy, v roce 2005 byl odsunut na druhé místo krajem Zlínským (kraj s druhým nejvyšším růstem počtu pedagogů na žáka mezi roky 2003 a 2005) a stejné pořadí bylo zachováno rovněž v roce 2007, kde se na kraj Olomoucký dotáhl ještě Liberecký kraj. Poskytování středního a vyššího odborného vzdělávání v těchto krajích vyžadovalo tedy relativně větší počet pedagogů, čímž bylo finančně náročnější. Naopak relativně zdaleka nejméně pedagogů bylo v roce 2003 zaměstnáno na středních a vyšších odborných školách v Plzeňském kraji (přes 20 % pod celostátním průměrem), následovaném Zlínským, Středočeským a Ústeckým krajem (7-9 % pod celostátním průměrem). V roce 2005 a 2007 pak tomuto žebříčku „vévodily“ shodně kraje Karlovarský, Středočeský a Pardubický (1-4 % pod průměrem ČR).

Relativní počty nepedagogů na středních a vyšších odborných školách rostly v letech 2003 až 2007 nejrychleji v Pardubickém kraji a dále pak v krajích Plzeňském, Středočeském a Ústeckém. Zatímco v roce 2003 byla kategorie nepedagogických pracovníků zastoupena nejsilněji v Libereckém kraji (24 % nad průměrem ČR), v letech 2005 a 2007 bylo, díky silnému nárůstu, relativně nejvíce nepedagogů zaměstnáno v krajích Pardubickém, Středočeském a Moravskoslezském, které ještě v roce 2003 patřily, z tohoto hlediska, mezi podprůměrné. Jejich místa tak v roce 2005 a 2007 zabraly kraje Karlovarský, Plzeňský, Jihočeský a Hlavní město Praha.

9.2 Platy

Úrovní průměrných platů pedagogických pracovníků středních a vyšších odborných škol se jednotlivé kraje ČR v letech 2003, 2005 a 2007 odlišovaly od celostátního průměrného platu až o 6,7 % (v Praze), tedy více než v případě pedagogů základních i mateřských škol. Mezikrajová variabilita ve výši platu pedagogů středních a vyšších odborných škol navíc mezi roky 2003 a 2005 rostla a na této úrovni se pak ustálila. Stejně jako na úrovni předškolního a povinného vzdělávání, také ve středních a vyšších odborných školách, mezi roky 2003 a 2007, platy pedagogů ve všech krajích ČR rostly; nejvíce v Hlavním městě Praha (o 5 643 Kč) a v krajích Ústeckém (o 5 449 Kč) a Karlovarském (o 5 274 Kč), nejméně naopak v kraji Pardubickém (o 4 193 Kč) s nízkým růstem platů také na úrovni základních škol a v kraji Libereckém (o 4 200 Kč) s naopak téměř největším růstem platů v mateřských školách ve stejném období.

Stejně jako jsou celkové výdaje v kraji i jejich složky ovlivněny strukturou účasti na jednotlivých úrovních vzdělávání, tak i na celkové výdaje na střední a vyšší odborné vzdělávání má vliv struktura různých typů škol na dané úrovni vzdělávání, neboť výše jednotlivých ukazatelů se mezi nimi, mnohdy i značně, liší. Průměrné měsíční platy pedagogů na jednotlivých typech středních a vyšších škol dokumentuje následující tabulka, přičemž oproti dosavadnímu pojetí vyčleňuje zvlášť také střední školy pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Je zřejmé, že pokud je v daném kraji vyšší zastoupení takového typu školy, kde jsou například platy pedagogických pracovníků průměrně vyšší, bude to mít vliv na vyšší celkové výdaje kraje na vzdělávání.

Průměrné měsíční platy pedagogů na jednotlivých druzích středních a vyšších škol Kraje ČR v roce 2007 (v Kč)

Území / kraj	Střední školy (včetně škol pro ž. se SVP)					Konzervatoře (včetně škol pro ž. se SVP)	VOŠ
	Gymnázia, sport. školy	SOŠ	SOU, SPV	SŠ pro žáky se SVP			
ČR celkem	25 989 Kč	26 019 Kč	26 044 Kč	25 780 Kč	26 335 Kč	25 979 Kč	27 546 Kč
Hlavní město Praha	27 330 Kč	26 620 Kč	27 789 Kč	27 589 Kč	27 802 Kč	26 914 Kč	28 290 Kč
Středočeský kraj	26 300 Kč	26 378 Kč	26 028 Kč	26 703 Kč	26 069 Kč	•	28 108 Kč
Jihočeský kraj	25 516 Kč	25 119 Kč	25 376 Kč	26 045 Kč	26 853 Kč	26 818 Kč	28 601 Kč
Plzeňský kraj	25 671 Kč	26 229 Kč	25 380 Kč	25 675 Kč	25 387 Kč	26 359 Kč	25 458 Kč
Karlovarský kraj	26 611 Kč	27 125 Kč	26 281 Kč	26 689 Kč	27 051 Kč	•	25 295 Kč
Ústecký kraj	26 790 Kč	27 072 Kč	26 923 Kč	25 958 Kč	27 915 Kč	25 233 Kč	28 337 Kč
Liberecký kraj	25 501 Kč	25 388 Kč	25 631 Kč	25 247 Kč	26 355 Kč	•	25 137 Kč
Královéhradecký kraj	25 532 Kč	25 595 Kč	25 554 Kč	25 760 Kč	24 557 Kč	•	26 179 Kč
Pardubický kraj	25 377 Kč	25 200 Kč	25 117 Kč	25 912 Kč	27 113 Kč	25 255 Kč	25 843 Kč
Vysočina	25 978 Kč	25 900 Kč	26 294 Kč	25 799 Kč	24 431 Kč	•	28 656 Kč
Jihomoravský kraj	25 352 Kč	25 739 Kč	25 189 Kč	24 776 Kč	27 093 Kč	24 684 Kč	26 121 Kč
Olomoucký kraj	26 119 Kč	26 222 Kč	26 204 Kč	25 611 Kč	27 638 Kč	•	28 784 Kč
Zlínský kraj	25 718 Kč	25 896 Kč	25 929 Kč	25 409 Kč	24 517 Kč	26 777 Kč	32 050 Kč
Moravskoslezský kraj	25 468 Kč	25 517 Kč	25 634 Kč	25 106 Kč	25 639 Kč	24 602 Kč	25 656 Kč

Celkově nejvyšší platy pobírali jak v roce 2003, tak v letech 2005 i 2007 pedagogové středních a vyšších odborných škol v Hlavním městě Praha, (3,9-6,7 % nad průměrem ČR), tedy v kraji, kde platy v posledních letech rostly nejrychleji, a dále pak také v kraji Středočeském, kde patřily platy pedagogických pracovníků vždy mezi nejvyšší. Zatímco ještě v roce 2003 dosahovali nadprůměrných platů pedagogové středních a vyšších odborných škol v šesti krajích, v roce 2005 bylo takových krajů již jen pět a v roce 2007 vykazovali nadprůměrné platy pouze pedagogové v Hlavním městě Praha, ve

Středočeském, Karlovarském a Ústeckém kraji. Tento stav způsobují především výrazně nejvyšší a zároveň rychle rostoucí platy pedagogických pracovníků v Praze.

V období 2003 až 2007 rostly ve všech krajích rovněž platy nepedagogických pracovníků středních a vyšších odborných škol a zdaleka nejvíce to bylo opět (stejně jako v případě mateřských a základních škol) v Hlavním městě Praha (o 3 857 Kč). Nejmenší nárůst svých platů mezi roky 2003 a 2007 zaznamenali naopak nepedagogové středních a vyšších odborných škol v Plzeňském (o 1 339 Kč), Karlovarském (o 2 119 Kč) a Královéhradeckém (o 2 167 Kč) kraji. Mezikrajové rozdíly v platech nepedagogů byly větší než u pedagogů a dokonce ještě výrazněji se od celostátního průměru odlišovaly platy nepedagogů v Praze. Zatímco variabilita ve výši platu pedagogů zůstala v letech 2005 až 2007 přibližně stabilní, v případě platu nepedagogických pracovníků stále mírně roste.

Shodně jako v případě pedagogických pracovníků středních a vyšších odborných škol, také u nepedagogů způsobují výrazně nadprůměrné a rychle rostoucí platy v Praze stav, kdy nadprůměrných platů dosahují nepedagogové v méně než třetině krajů; v roce 2007 to kromě Prahy byly kraje Středočeský, Liberecký a Ústecký. Již v roce 2003 převyšovaly platy nepedagogů středních a vyšších odborných škol v Praze průměr ČR o 6,5 % a díky jejich rychlému růstu tato odchylka postupně rostla až na hodnotu 13,8 % v roce 2007.

Na druhé straně nejnižší platy pobírali v roce 2003 nepedagogičtí pracovníci v Moravskoslezském a Jihomoravském kraji a v letech 2005 a 2007 pak opět zejména v kraji Moravskoslezském a dále Olomouckém. Ve všech těchto krajích byly platy nepedagogů přibližně o 3-6 % nižší než na celostátní úrovni.

9.3 Osobní výdaje

Výši osobních výdajů se jednotlivé kraje odlišovaly od celostátního průměru nejvíce v roce 2003, méně pak již v letech 2005 a 2007, přičemž, stejně jako na úrovni předškolního a povinného vzdělávání, platilo, že vyšší rozdíly mezi kraji zůstávaly ve výši osobních výdajů na nepedagogické pracovníky. V roce 2003 vykazoval nadprůměrné osobní výdaje, jak na pedagogy, tak na nepedagogy zejména kraj Liberecký (15-25 % nad průměrem ČR) a dále Kraj Vysočina a také kraj Olomoucký, který vykazoval nejvyšší osobní výdaje na nepedagogické pracovníky základních škol; naopak podprůměrné byly z hlediska osobních výdajů kraje Plzeňský, Ústecký a Moravskoslezský (7-20 % pod celostátním průměrem). V roce 2005 se rozdíly mezi kraji zmenšily výrazněji u osobních výdajů na pedagogy (maximální kladná odchylka byla 6,4 % v Praze a maximální záporná odchylka 4,9 % překvapivě v Libereckém kraji, kde byly osobní výdaje o dva roky dříve nejvyšší) a méně u osobních výdajů na nepedagogy (maximální kladná odchylka 11,2 % v Pardubickém kraji a maximální záporná odchylka 10,5 % v Karlovarském kraji). V roce 2007 pak nejvyšší osobní výdaje na pedagogy vykazovaly kraje Hlavní město Praha a Zlínský (7,0 % resp. 2,9 % nad průměrem ČR), nejvyšší výdaje na nepedagogy kraje Pardubický a Středočeský (9,6 % resp. 9,0 % nad průměrem ČR). Nejnižší výdaje na pedagogy pak měly kraje Pardubický a Jihomoravský (kolem 3 % pod průměrem ČR) a nejnižší osobní výdaje na nepedagogy kraje Karlovarský, Plzeňský a Jihočeský (9-12 % pod průměrem ČR).

Vztah obou složek osobních výdajů, tedy výše platu pracovníků a jejich relativního počtu, je na různých úrovních vzdělávání různě silný. Na středních a vyšších odborných školách v roce 2003 ve skupině pedagogů tento vztah téměř neexistoval, neboť korelační koeficient nabýval hodnoty 0,008. V roce 2005 se situace příliš nezměnila (-0,085), ale v roce 2007 již pohyb ve výši platu pedagogů způsoboval opačný pohyb v jejich relativních počtech podobně jako v základních školách (korelační koeficient -0,358). Tento vztah se však lišil nejen v čase, ale rovněž na úrovni jednotlivých krajů, podobně jako v mateřských a základních školách. Některé kraje zaměstnávající na středních a vyšších odborných školách nadprůměrný počet pedagogů na jednoho žáka dosáhly úspor v osobních výdajích vyplácením relativně nízkých platů (například Olomoucký a Karlovarský kraj v roce 2003 nebo kraje Liberecký, Zlínský a znovu kraj Olomoucký v letech 2005 i 2007). V jiných krajích s relativně vysokým počtem pedagogů však tito pracovníci pobírali zároveň nadprůměrné platy (Hlavní město Praha a v roce 2003 navíc Kraj Vysočina a v roce 2005 také kraj Zlínský); v těchto krajích byly tudíž jedny z nejvyšší osobních výdajů na pedagogy. Naopak nejnižší byly osobní výdaje na pedagogy

v krajích, kde relativně nízkému počtu pedagogů byly vypláceny navíc relativně nízké platy (Ústecký kraj a dále kraje Zlínský a Moravskoslezský v roce 2003 a kraje Královéhradecký a Pardubický v roce 2005 a 2007). Některé kraje však „personálními úsporami“ ušetřené prostředky využily na vyšší platy pedagogů (především kraj Plzeňský a dále například Středočeský).

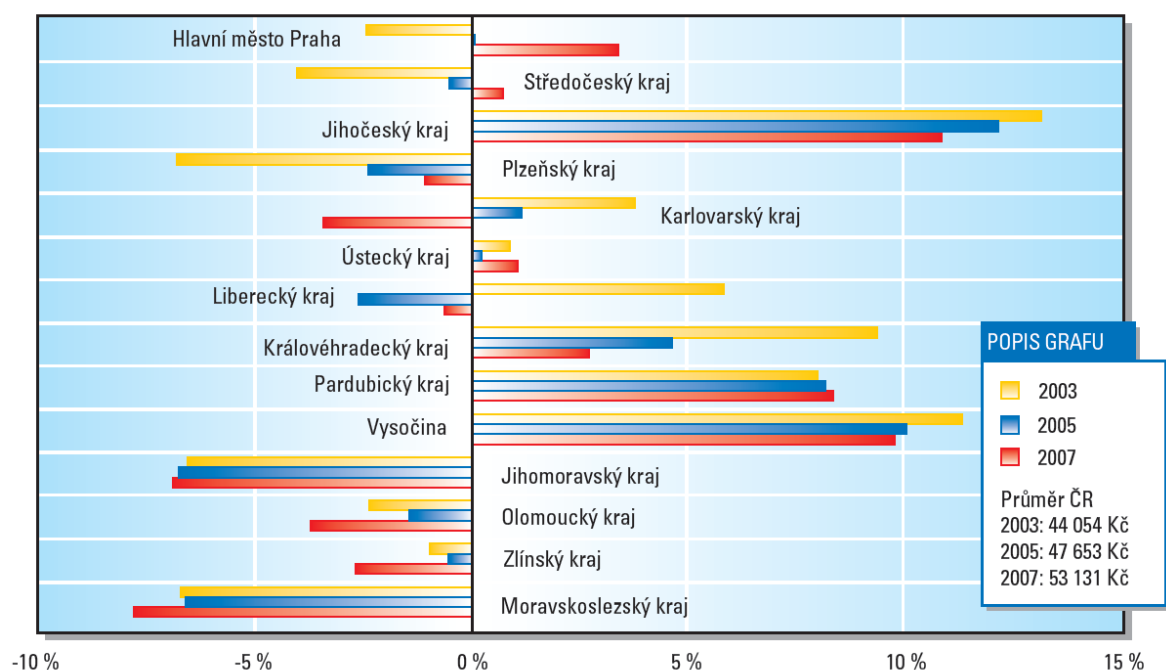
V případě nepedagogických pracovníků byl v roce 2003 vztah mezi jejich relativním počtem a výší platu silnější (korelační koeficient -0,305), v roce 2005 ještě mírně posílil (-0,366) a roce 2007 pak vztah ukazatelů vyjadřoval korelační koeficient -0,221. S klesajícím podílem nepedagogů na žáka rostly tedy v průměru jejich platy, avšak opět ne striktně ve všech krajích. Některé kraje zaměstnávaly relativně nižší počty osob s relativně nadprůměrnými platy (Hlavní město Praha a v roce 2003 navíc kraj Plzeňský a v roce 2005 také Jihočeský), jiné na osobních výdajích pro tuto kategorii šetřily navíc také díky nízké úrovni platů nepedagogických pracovníků (v roce 2003 zejména kraj Jihočeský, Ústecký a Pardubický a v letech 2005 a 2007 pak především kraje Plzeňský a Karlovarský). Naopak některé kraje s nejvyšší úrovní platů nepedagogických pracovníků zaměstnávaly zároveň vysoké relativní počty nepedagogů (například Liberecký a Královéhradecký v roce 2003 a Liberecký, Ústecký a Středočeský v roce 2007). V jiných krajích s celostátně nadprůměrnými počty nepedagogických pracovníků na žáka (zejména Jihomoravský) však nepedagogové pobírali relativně podprůměrné platy.

9.4 Jednotkové výdaje na střední a vyšší odborné školy

Nejvyšší výdaje na žáka střední a vyšší odborné školy vynakládal v letech 2003, 2005 i 2007 kraj Jihočeský (11-13 % nad celostátním průměrem), který měl vysoké výdaje také na žáka základní školy a naopak nejnižší výdaje na žáka mateřské školy, a dále pak kraje Pardubický a Vysočina (8-11 % nad celostátním průměrem). Zatímco v Jihočeském a Pardubickém kraji byla tato nákladnost způsobena výhradně vyšší ostatních výdajů (osobní výdaje zde byly ve všech třech letech podprůměrné), v Kraji Vysočina se na vysokých jednotkových výdajích podílely jak nadprůměrné osobní výdaje (díky pedagogům), tak nadprůměrná úroveň výdajů ostatních.

Naopak relativně „nejlevnější“ byli v roce 2003 a 2005 žáci střední a vyšší odborné školy v Jihomoravském, Moravskoslezském a Plzeňském kraji, kde byly celkové jednotkové výdaje přibližně o 6-7 % nižší než na celostátní úrovni. V roce 2007 pak Plzeňský kraj navýšil ostatní výdaje a byl „vystřídán“ krajem Olomouckým. Olomoucký kraj měl zdaleka nejnižší ostatní výdaje ze všech krajů v roce 2003, těm však odpovídaly druhé nejvyšší osobní výdaje v tomto roce, které však postupně klesaly a v roce 2007 byly podprůměrné. Zatímco v kraji Plzeňském bylo nízkých výdajů na žáka střední a vyšší odborné školy docíleno dokonce s nadprůměrnými ostatními výdaji, v ostatních krajích se nízké výdaje na žáka základní školy opíraly jak o nízkou úroveň ostatních výdajů, tak o podprůměrné osobní výdaje (výjimku tvořil pouze Jihomoravský kraj s nadprůměrnými osobními výdaji na žáka v důsledku vysokých osobních výdajů na nepedagogického pracovníka).

Jednotkové výdaje středních a vyšších škol v krajích Krajské odchylky od průměru ČR 2003–2007 (průměr ČR = 100 %)

10 Typologie školských výdajů

Rozbor vývoje a rozložení školských výdajů a některých dalších ukazatelů v krajích České republiky v letech 2003 až 2007 (celkem šlo o 29 poměrových ukazatelů) ukázal na 4 základní dimenze výdajových strategií krajů, které jsou dále analyzovány a znázorňovány v následujících dvojicích:

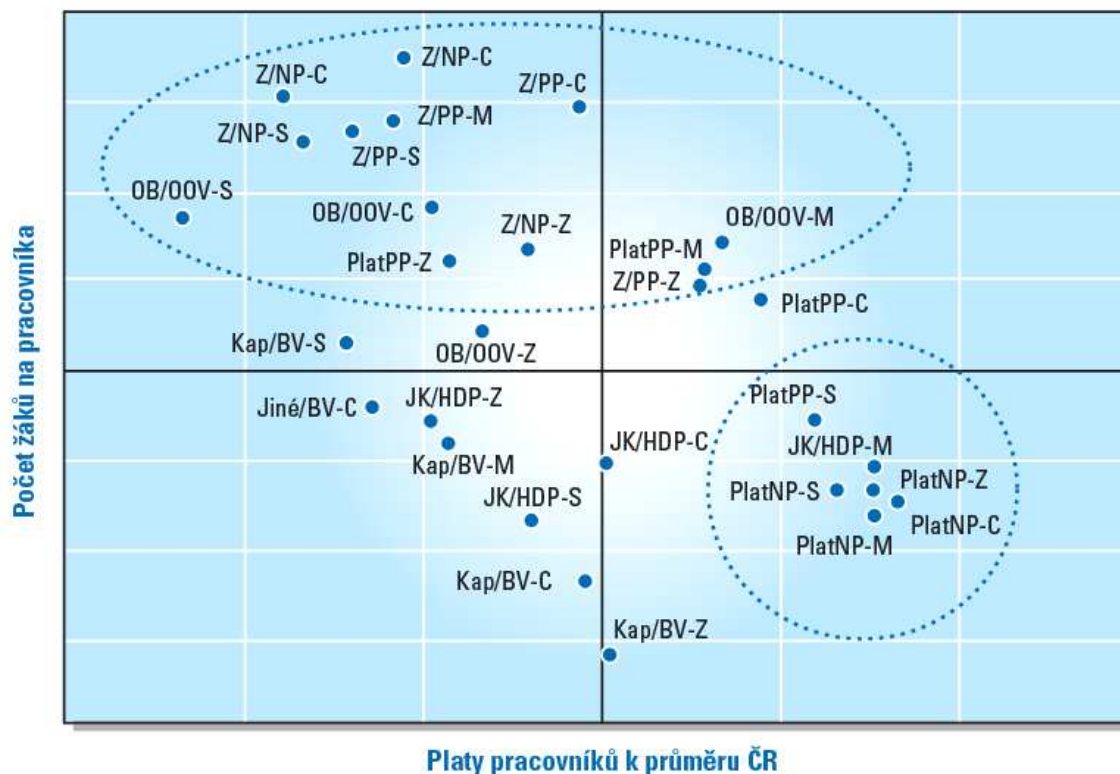
- **Platy pracovníků k průměru ČR x Počet žáků na pracovníka**
- **Jiné nebo ostatní výdaje x Kapitálové výdaje**

Metodou redukce původních proměnných byla faktorová analýza a jejím výsledkem 4 základní faktory, které vysvětlují více než 73 % celkové variability původních ukazatelů a charakterizují tak klíčové rozdíly mezi kraji.

První obrázek je grafickým zobrazením první dvojice faktorů rotovaného řešení faktorové analýzy a znázorňuje dvě skupiny ukazatelů. První dává dohromady ukazatele vypovídající o výši platu pedagogů i nepedagogů a druhá ukazatele počtu žáků na pedagoga i nepedagoga a to v obou případech jak na úrovni České republiky, tak na úrovni mateřských, základních i středních a vyšších odborných škol. To znamená, že například nižší platy na jedné úrovni vzdělávání v kraji nejsou kompenzovány vyššími platy na jiné úrovni, ale že existují spíše kraje s vyššími platy na všech úrovních vzdělávání nebo naopak kraje s platy na všech úrovních nižšími. Shodně je tomu v případě počtu žáků na pracovníka, kdy opět platí, že buď jsou tyto počty vyšší jak u pedagogů, tak u nepedagogů a na všech úrovních nebo naopak na všech úrovních jak u pedagogů, tak u nepedagogů nižší.

Typologie školských výdajů v krajích ČR 2003–2007

Platy pracovníků k průměru ČR a Počet žáků na pracovníka

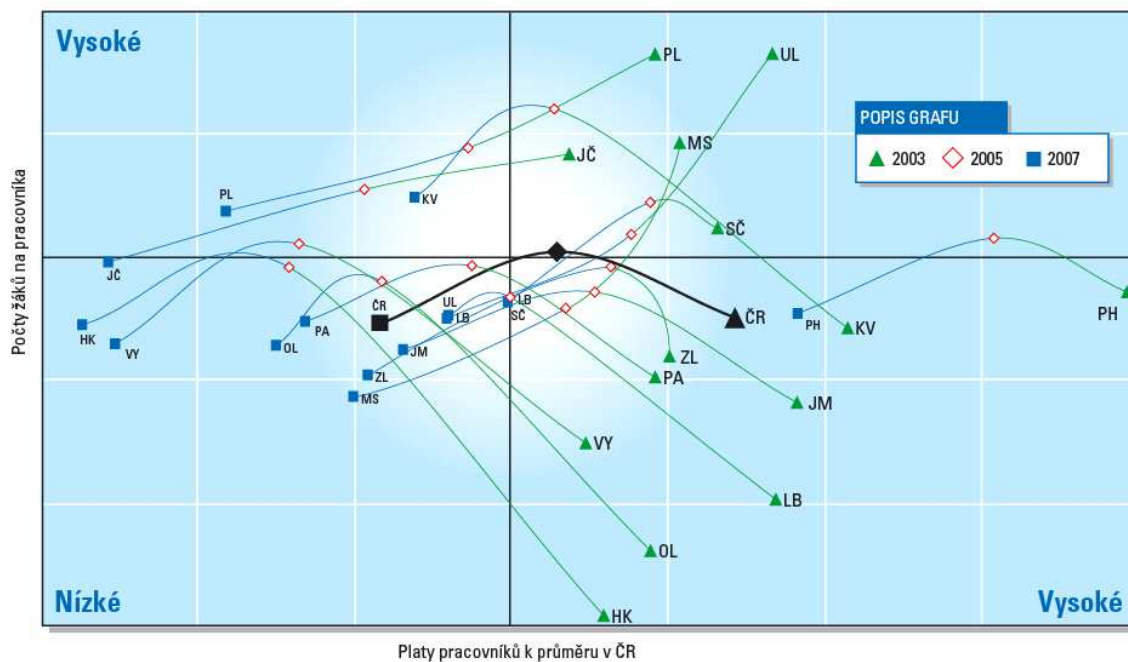
V rámci výše uvedeného obrázku se daný kraj v daném čase nachází v jednom ze čtyř vymezených kvadrantů. V první dvojici faktorů (**Platy pracovníků k průměru ČR x Počet žáků na pracovníka**) se jedná o následující typy krajů:

- Kraje s vysokými platy pracovníků k průměru v ČR a vysokými počty žáků na pracovníka (kraje Ústecký, Plzeňský, Moravskoslezský, Jihočeský a Středočeský v roce 2003 a kraje Ústecký, Plzeňský, Středočeský a Hlavní město Praha v roce 2005);
- Kraje s nízkými platy pracovníků k průměru v ČR a vysokými počty žáků na pracovníka (kraje Plzeňský, Jihočeský a Vysočina v roce 2005 a kraje Plzeňský, Karlovarský a Jihočeský v roce 2007);
- Kraje s nízkými platy pracovníků k průměru v ČR a nízkými počty žáků na pracovníka (kraje Královéhradecký, Olomoucký a Pardubický v roce 2005 a většina krajů v roce 2007);
- Kraje s vysokými platy pracovníků k průměru v ČR a nízkými počty žáků na pracovníka (většina krajů v roce 2003, kraje Moravskoslezský, Jihomoravský a Zlínský v roce 2005 a Hlavní město Praha v roce 2007).

Z hlediska vývojového probíhalo v tomto smyslu mezi roky 2003 a 2007 několik zajímavých tendencí. Zaprvé zřejmý posun všech krajů k nižším platům (relativně k průměrnému platu v České republice), zadruhé snižování mezikrajové variability počtu žáků na pracovníka a zatřetí zachování mezikrajové variability průměrných platů pracovníků.

Typologie školských výdajů: vývoj krajů ČR 2003–2007

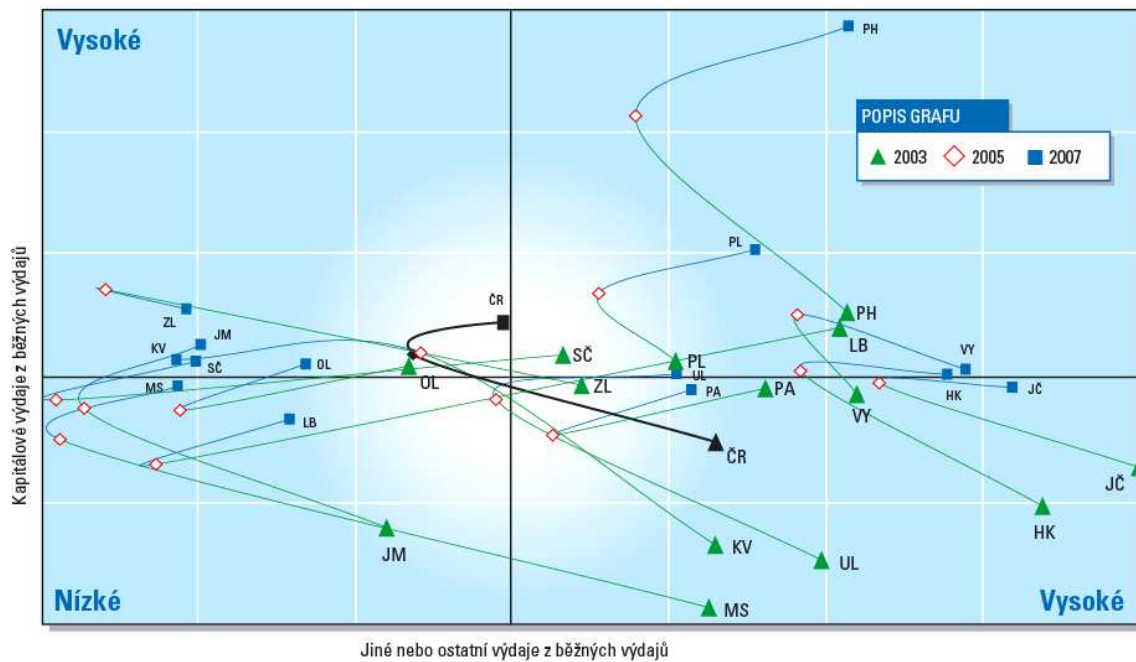
Platy pracovníků k průměru ČR a Počty žáků na pracovníka

Další obrázek pak stejným způsobem vymezuje další tři skupiny ukazatelů a je grafickým zobrazením druhé dvojice faktorů rotovaného řešení faktorové analýzy. Ukázalo se, že jeden z těchto faktorů vypovídá o tom, zda daný kraj vykazuje spíše vyšší ostatní běžné výdaje či naopak vyšší jiné výdaje a druhý vyjadřuje výši podílu kapitálových výdajů na běžných výdajích na všech úrovních vzdělávání v daném kraji. Znamená to tedy, že pokud kraj vykazuje nadprůměrné jiné výdaje, nevykazuje již většinou nadprůměrné ostatní běžné výdaje a naopak. Vyšší kapitálové výdaje pak kraj buď vynakládá či nikoliv.

Typologie školských výdajů: vývoj krajů ČR 2003–2007

Jiné nebo ostatní výdaje a Kapitálové výdaje z běžných výdajů

III. Uplatnění absolventů škol na pracovním trhu

11 Úvod

Období přechodu ze vzdělávání do pracovního života je již skoro dvacet let středem pozornosti mnoha výzkumníků a politiků. Mladí lidé¹² po skončení přípravy na povolání patří ve většině vyspělých zemí ke skupinám nejvíce ohroženým nezaměstnaností. Tato skutečnost znamená nejen neuspokojivé využití potenciálu lidských zdrojů z pohledu společnosti, ale z pohledu jednotlivce může negativně ovlivnit budování pracovní a životní kariéry. Stále důležitější jsou otázky, jaké faktory ovlivňují zařazování mladých lidí do pracovního života a jakými způsoby lze tento proces usnadnit.

V této souvislosti se diskuse zaměřuje na to, jak by měla vypadat příprava na povolání, pokud jde o strukturu vzdělávacího systému podle oborů a úrovní, jak zajistit vyšší variabilitu a prostupnost vzdělávacích cest, v jaké míře má počáteční vzdělání kombinovat obecné dovednosti a odborné znalosti, jak by měl fungovat podpůrný informační a poradenský systém a jakými cestami přiblížit vzdělávání trhu práce a podnítit spolupráci škol se zaměstnavateli.

Box 1: Definice přechodu ze vzdělávání na pracovní trh

Jak lze vlastně přechod ze vzdělávání do pracovního života definovat? Z pohledu jednotlivců (absolventů škol) může být tento přechod chápán jako období změny statusu, během kterého směřují mladí lidé směrem od vzdělávání na plný úvazek k stabilní pracovní pozici na trhu práce. Bohužel je však poměrně obtížné formulovat kritéria pro označení konce přechodového období nebo konce integrace na pracovní trh. Odpověď na to není jednoznačná a liší se podle vzdělávacího, ekonomického a společenského kontextu. V zásadě však lze použít dva pohledy. Z makroekonomického hlediska je dokončeno období přechodu v momentě, kdy je míra nezaměstnanosti určité věkové kohorty dosáhne stejné úrovně jako míra nezaměstnanosti dospělých. Z pohledu jednotlivce je pak přechod dokončen v momentě, kdy získá člověk stabilní zaměstnání. (Viz. Descy, P., Tessaring, M., 2001. *Training and learning for competence, Second report on vocational training research in Europe: synthesis report*. Luxemburg)

Zdaleka nejdůležitějším předpokladem úspěšného přechodu z počátečního vzdělávání do pracovního života je silná a dobře fungující ekonomika. V porovnání s celkovým stavem hospodářství jsou vlivy různých vzdělávacích systémů, struktur trhu práce a politik vzdělávání a zaměstnanosti relativně okrajové. Nicméně je zřejmé, že „na tomto okraji, má na rozdíly mezi zeměmi podstatný vliv politika vzdělávání, zaměstnanosti a sociální politika - například při vytváření základů pro celoživotní učení, při řešení problémů s přechodem skupin, u kterých je největší riziko sociální exkluze, a při zvyšování ekonomické efektivity a sociální spravedlnosti.

V industrializovaných společnostech je vzdělání jasně nejvýznamnějším faktorem předurčujícím úspěch v profesním životě. Zaměstnavatelé si podle něho vybírají pracovníky pro specifické pracovní pozice a úkoly a jednotlivci do něj proto investují, tak aby vylepšili svoje postavení na trhu práce. V porovnání se staršími ročníky jsou mladí lidé na trhu práce v relativní nevýhodě, jak co se týče míry zaměstnatelnosti, tak co se týče kvality zaměstnání a to i přes některé v současné době působící faktory, které jim situaci ulehčují. Zejména jde o neustálé zmenšování velikosti věkových kohort, obecný růst úrovně jejich dosaženého vzdělání, rostoucí doba strávená ve škole, zvyšování podílu těch odvětví v ekonomice, která se zaměřují na rekrutování mladé pracovní síly.

Přesto je však nezaměstnanost mezi mladými lidmi (obzvláště méně kvalifikovanými) podstatně rozšířenější než u dospělé populace. Navíc jsou mladí lidé častěji zaměstnáni na dočasnou smlouvu nebo na částečný pracovní úvazek a stále více lidí kombinuje zaměstnání se vzděláváním, díky čemuž se ještě více prodlužuje doba přechodu ze vzdělávání do pracovního života. Toto lze však vnímat také pozitivně. V mnoha zemích OECD se stává přechod ze vzdělávání do zaměstnání nejen delším, ale

¹² Pro účely tohoto textu bude kategorie mladí lidé definována věkovou skupinou 15 – 29 let. V některých speciálních případech věkovou skupinou 15 – 24 let.

také mnohem komplexnějším procesem, který dává studentům příležitost kombinovat práci a zaměstnání, aby získali dovednosti využitelné na trhu práce.

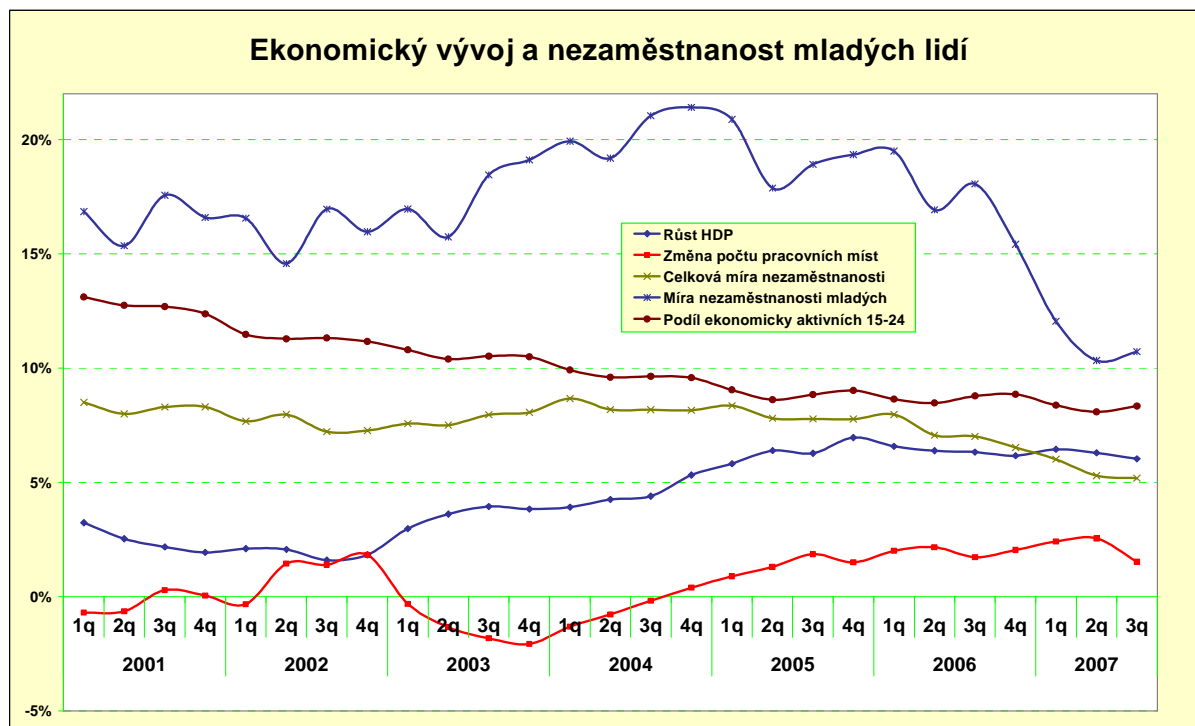
Následující text se bude zabývat zejména faktory, které souvisí přímo s obdobím přechodu ze vzdělávání do pracovního života a s vlivem celkového stavu trhu práce. Nejprve bude analyzován statut mladých lidí během období přechodu, poté se text bude zabírat nezaměstnaností mladých lidí zejména ve srovnání s nezaměstnaností celé dospělé populace. Následně bude zaměřena pozornost na absolventy středních škol a jejich neúspěšnost v dalším ať už vzdělávacím, nebo pracovním životě. V České republice v poslední době rapidně roste podíl středoškoláků dále pokračujících ve studiu a tento fakt má zásadní vliv na změnu charakteru přechodu ze vzdělávání do pracovního života u nás. V další kapitole budou rozebrány zdroje této neúspěšnosti, konkrétně pak nesoulad mezi počty vycházejících absolventů a požadavky trhu práce a to v oborové a typové (myšleno typ školy) struktuře. V závěrečné kapitole bude analyzována úspěšnost absolventů jednotlivých škol.

V celé analýze přechodu ze vzdělávání do pracovního života jsou používány jako zdroje dva druhy dat. V prvním případě jde o data, kdy jsou statisticky zkoumány všichni lidé příslušné populace. Jde například o data o statutu mladých lidí, počty absolventů škol nebo počty nezaměstnaných na úřadech práce. Druhý typ dat je založen na výběrovém šetření, kde je na charakteristiky celé populace usuzována na základě dat o zkoumaném vybraném souboru lidí. Jde například o Výběrové šetření pracovních sil.

Po období recese české ekonomiky z let 1997 a 1998 bylo v letech 2000 až 2004 patrné zrychlení růstu ekonomické výkonnosti, zejména v roce 2004, kdy Česká republika vstoupila do EU. Tento vývoj znamenal relativně vyrovnané reálné přibližování k výkonnosti zemí EU. V roce 2005 pak česká ekonomika dosáhla rekordního tempa růstu a toto tempo si udržela až do třetího čtvrtletí roku 2007. Spolu se zvýšeným růstem HDP začal od konce roku 2004 také růst počet pracovních míst a od začátku roku 2006 začala výrazně klesat i celková míra nezaměstnanosti.

Dlouhodobě klesá podíl ekonomicky aktivních mladých lidí (ve věku 15-24 let), což je způsobeno jednak poklesem jejich celkového počtu a jednak rostoucím počtem lidí studujících terciární vzdělávání.

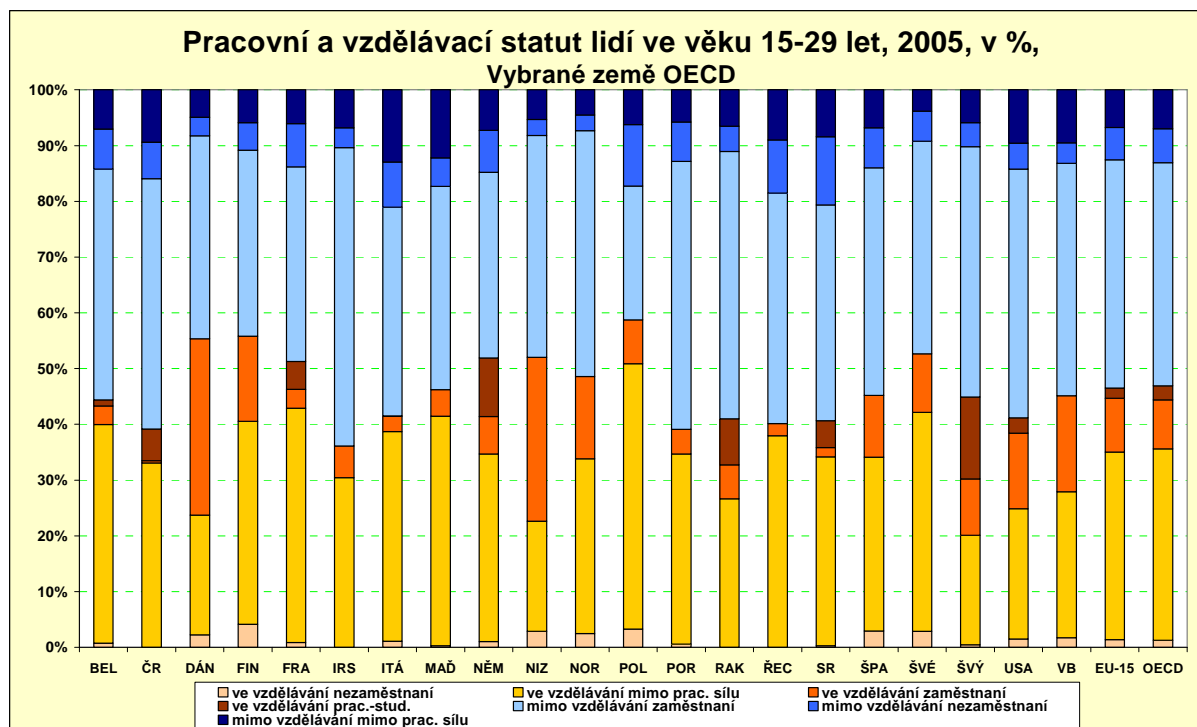
Míra nezaměstnanosti mladých lidí je závislá na celkové míře nezaměstnanosti (která je zase závislá na celkovém vývoji ekonomiky), avšak také podléhá pravidelným ročním cyklům a vykazuje výraznější změny a výkyvy. Míra nezaměstnanosti zpravidla výrazněji narůstá vždy ve třetím kvartálu roku, kdy absolvuje většina absolventů škol a ocitá se prvně na trhu práce a naopak nejnižších hodnot vykazuje ve druhém kvartálu, kdy se situace nových absolventů již stabilizuje. Míra nezaměstnanosti mladých lidí výrazně reagovala na zmenšení počtu pracovních míst v české ekonomice v roce 2003 a nejvyšší úroveň dosáhla na přelomu let 2004 a 2005. Poté v souladu s pozitivním vývojem ekonomiky začala zvolna i přes zmíněné fluktuace klesat. Od čtvrtého čtvrtletí roku 2006 pak začal její strmý pokles, který byl mnohem výraznější než by napovídala růst HDP nebo pokles celkové míry nezaměstnanosti. Zdá se proto, že v posledním roce začala úspěšnost mladých lidí na trhu práce být pozitivně ovlivňována výrazněji dalšími faktory, nežli tomu bylo před tím. Tyto faktory jsou podrobněji popsány v části „Nezaměstnanost mladých lidí“.

12 Pracovní a vzdělávací statut mladých lidí

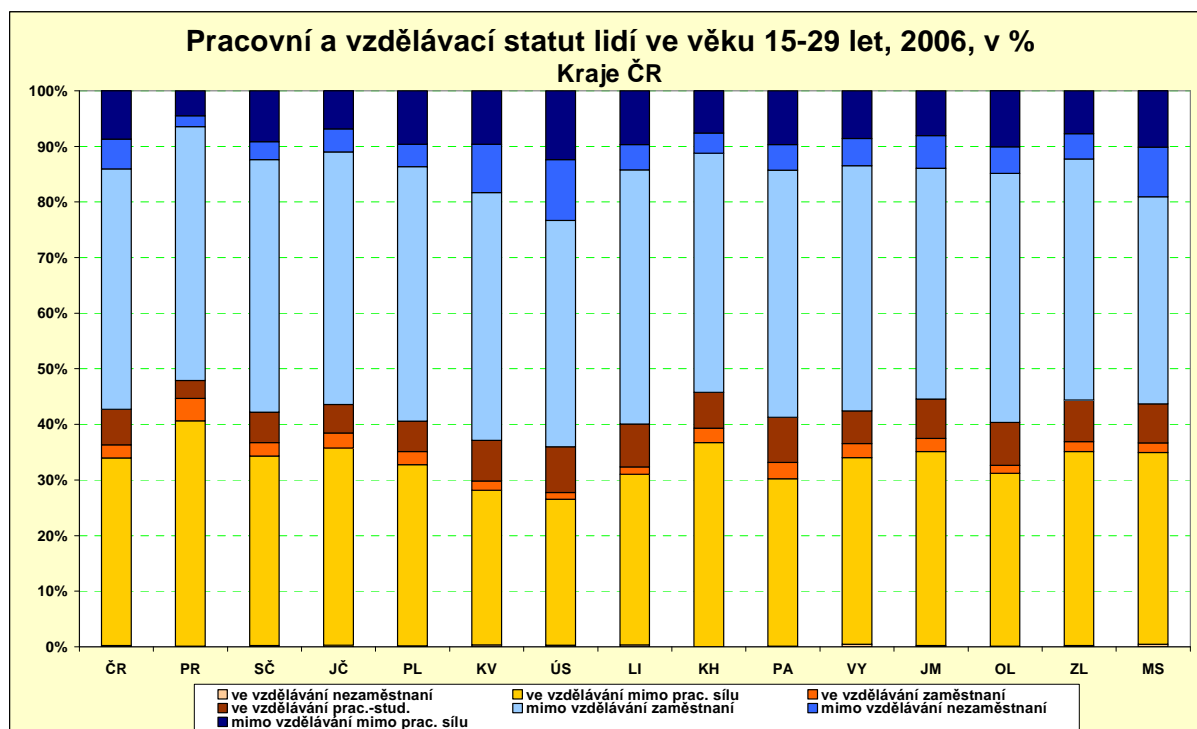
Následující část je zaměřena na statut mladých lidí v době přechodu ze školy do zaměstnání. Nejjednodušeji lze rozlišit statut mladých lidí podle toho, zda jsou ve vzdělávání nebo mimo vzdělávání. V rámci první skupiny lze vyčlenit čtyři podskupiny. První z nich tvoří mladí lidé, kteří studují denní studium a nejsou zaměstnaní (ve vzdělávání a mimo pracovní sílu). Druhou podskupinou jsou ti, kteří zároveň studují a jsou zaměstnaní (zaměstnaní ve vzdělávání), přičemž zvláštní kategorií tvoří mladí lidé, kteří studují odborná učiliště, tedy v rámci školy kombinují práci se studiem. V poslední podskupině se nacházejí mladí lidé se statutem nezaměstnaní ve vzdělávání, přičemž zde jde zejména o nezaměstnané, jež se účastní rekvalifikačních kurzů. Mladí lidé, kteří již nestudují, se rozlišují na ty, jež jsou zaměstnaní (zaměstnaní mimo vzdělávání), jež jsou nezaměstnaní (nezaměstnaní mimo vzdělávání) a ty, kteří se nacházejí mimo pracovní sílu (mimo pracovní sílu i vzdělávání), neboli o ekonomicky neaktivní, kteří nestudují (zejména jde o ženy na mateřské dovolené, ženy v domácnosti a osoby dlouhodobě nemocné).

Struktura mladých lidí podle jejich statutu definovaná výše zmíněnými kategoriemi se mezi zeměmi poměrně liší. To je do značné míry dáno tím, že jde o státy, kde jsou různé vzdělávací systémy, a proto průběh přechodu ze školy do zaměstnání je značně odlišný. Ve většině vyspělých zemí je podle dat OECD (konkrétně Education at Glance) podíl mladých lidí mimo vzdělávání vyšší než ve vzdělávání, přičemž od roku 1996 v průměru za země OECD došlo jen k mírnému navýšení podílu lidí ve vzdělávání. K výraznějšímu nárůstu došlo v poslední době pouze v Nizozemsku, Slovensku a Spojeném království.

Oproti většině ostatních zemí se Česká republika v roce 2005 (viz graf) lišila třemi zásadními způsoby. Za prvé, po Irsku a Portugalsku měla třetí nejnižší podíl mladých lidí ve vzdělávání. Za druhé, podíl mladých lidí v rekvalifikačních kurzech (nezaměstnaní ve vzdělání) byl takřka nulový. A za třetí, Česká republika měla nejnižší podíl lidí, jenž jsou zaměstnaní a zároveň studují. I když v první a třetí zmíněné odlišnosti došlo v posledních letech k posunu (jak bude blíže popsáno dále), zůstávají tyto tři aspekty výraznou a spíše negativní charakteristikou struktury mladých lidí podle pracovního a vzdělávacího statutu.

Následující graf ukazuje procentuální zastoupení mladých lidí ve výše vyjmenovaných skupinách pro Českou republiku a její kraje v roce 2006. Údaje vycházejí z Krajských ročenek školství.

Již z prvního pohledu je zřejmé, že ve věkové skupině 15-29 let je ve všech krajích více lidí mimo vzdělávání, než ve vzdělávání. Rozdíl ve velikosti těchto skupin se však v posledních letech snižuje. Zatímco v roce 2000 se mimo vzdělání v České republice nacházelo 67,4 % mladých lidí, tak v roce 2006 to bylo již jen 57,3 %. Logicky podíl mladých lidí ve vzdělávání vzrostl z 32,6 % na 42,7 %.

Co se krajů týče, nejvyššího nárůstu v podílu mladých lidí ve vzdělávání, a to o více jak 13 procentních bodů, dosahuje Královéhradecký kraj, o více jak 12 procentních bodů pak Jihočeský a Středočeský kraj a o více jak 11 procentních bodů Vysočina a Jihomoravský kraj. Nejmenší nárůst naopak zaznamenal Liberecký kraj a Praha (o méně než 8 procentních). Pod 9 procentních bodů se také vešly Pardubický, Ústecký a Olomoucký kraj. Ze zmíněných údajů je patrné, že růst podílu mladých lidí ve vzdělávání je výrazně celorepublikový, mezi jednotlivými kraji není výrazných rozdílů.

Na vzrůstu podílu mladých lidí ve vzdělávání se podílí všechny věkové skupiny, jasně nejvíce však věková skupina 20-24 let, kde v České republice mezi roky 2000 a 2006 vzrostl podíl lidí ve vzdělání o téměř 20 procentních bodů. V kategorii 15-19 vzrostl podíl lidí ve vzdělání asi o 6 procentních bodů a v kategorii 25-29 o zhruba 5 %-procentních bodů. Výrazný nárůst lidí studujících ještě po dosažení dvacátého roku je samozřejmě dán výrazně vyššími počty lidí studujících vysokou školu. V tomto ohledu k nejvýraznějšímu posunu došlo ve Středočeském kraji, kde bylo v roce 2006 ve věkové skupině 20-24 o takřka 25 % více studujících lidí, než v roce 2000. K podobně výraznému posunu došlo v Jihočeském kraji, na Vysočině a v Jihomoravském kraji.

V nejmladší věkové skupině (15-19), kde v průměru vzrostl podíl lidí ve vzdělání o necelých 6 procentních bodů, došlo k nejvýraznějšímu nárůstu v Královéhradeckém kraji (přes 9 procentních bodů), v Jihočeském kraji, na Vysočině, Plzeňském kraji a Jihomoravském kraji (přes 8 procentních bodů). K růstu o méně jak 4 procentní body došlo v Moravskoslezském kraji, Praze a Libereckém kraji.

Ve věkové skupině 25-29, kde v průměru vzrostl podíl lidí ve vzdělání o více jak 5 procentních bodů, došlo k nejvýraznějšímu nárůstu v Praze (takřka 8 procentních bodů), Královéhradeckém a Jihomoravském kraji (oba více jak 7,5 procentních bodů). Na druhé straně spektra jsou Olomoucký, Liberecký a Karlovarský kraj, kde došlo k posunu o méně jak 3 procentní body.

Kategorie „ve vzdělávání“ je z naprosté většiny tvořena těmi, jež jsou mimo pracovní sílu. Do kategorií „zaměstnaní ve vzdělávání“ a „nezaměstnaní ve vzdělávání“ patří jen velice malá část populace mladých lidí. Zatímco však podíl mladých lidí, jež absolvují rekvalifikační kurzy, zůstává stále minimální, podíl těch, jež již během studia pracují, výrazně roste, přičemž tento podíl se během šesti let takřka zčtyřnásobil. Zajímavé však jistě je, že k tomuto růstu došlo takřka výhradně mezi roky 2000 a 2004, zatímco od té doby došlo v některých krajích dokonce i k poklesu. Navíc podíl lidí, kteří studují a jsou zároveň zaměstnaní, roste pouze mezi mladými lidmi, kterým je 20 a více let. U mladších 20 let naopak tento podíl klesá. To je dáno tím, že se celkově prodlužuje délka vzdělávání, stejně jako se zvyšuje věk přechodu do postsekundárního a terciárního vzdělávání, přičemž práce při studiu je spjata především s těmito stupni studia a zejména se závěrečnými ročníky v rámci tohoto studia. Celkově však lze jistě chápat trend růstu podílu lidí, jež zároveň studují a pracují, jako pozitivní, protože zaměstnání nebo praxe během studia na vysoké nebo vyšší odborné škole jsou jedním z předpokladů úspěšného dlouhodobého uplatnění na trhu práce. Zastavení růstu v posledních dvou letech lze pak přičíst zlepšující se ekonomické situaci naší země a s tím spojené zmenšené potřebě si přivydělávat při studiu.

K největšímu růstu podílu mladých lidí, kteří během studia pracují, dochází v Praze, Pardubickém kraji, Jihočeském kraji, na Vysočině a v Královéhradeckém kraji (všude více o jak 2 procentní body). Naopak k nárůstu o méně jak 1 procentní bod došlo v Libereckém, Karlovarském, Středočeském a Ústeckém kraji.

Je-li zaměřena pozornost na mladé lidi mimo vzdělávání, je vidět, že výrazný pokles podílu mladých lidí patřících do této kategorie je způsobený jak poklesem podílu nezaměstnaných, tak poklesem podílu mladých lidí mimo pracovní sílu, tak i poklesem podílu zaměstnaných.

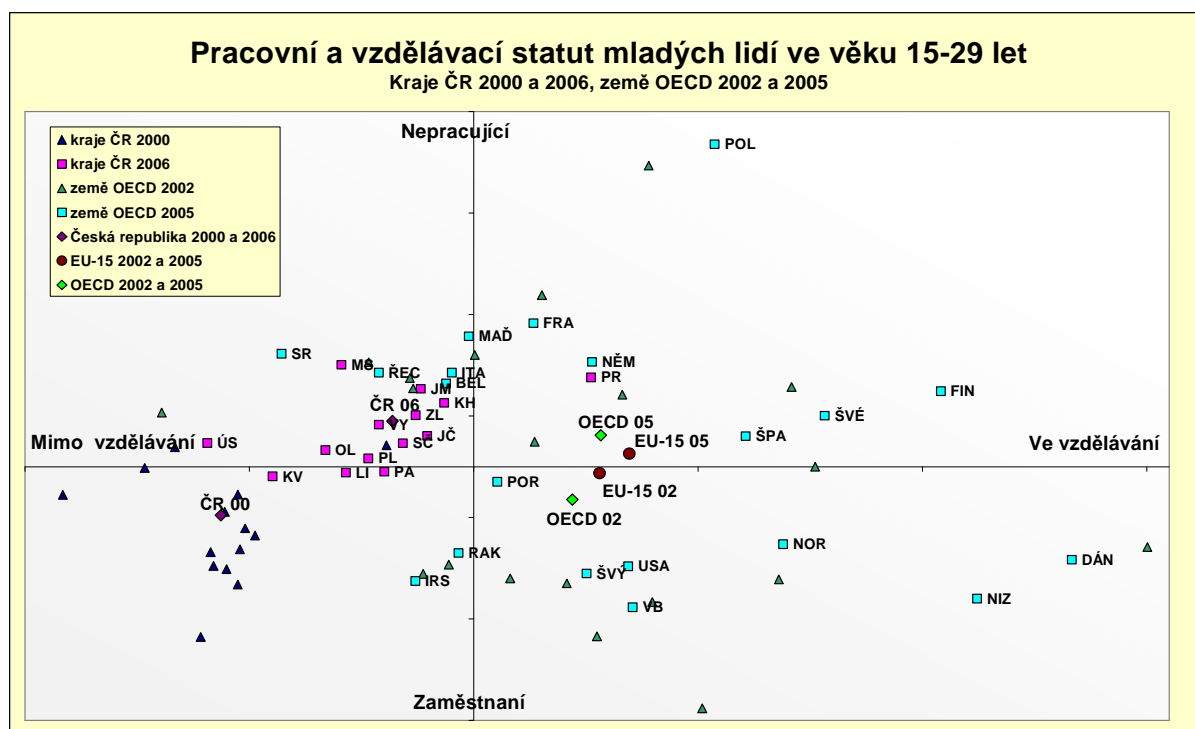
Zatímco však do roku 2004 výrazně klesal podíl zaměstnaných, přičemž podíl nezaměstnaných klesal jen mírně a podíl mladých lidí mimo pracovní sílu dokonce mírně rostl, od roku 2005 se pokles podílu zaměstnaných zastavil a začal klesat podíl nezaměstnaných a podíl lidí mimo pracovní sílu.

Z toho mimo jiné vyplývá, že růst míry nezaměstnanosti mladých lidí v České republice do roku 2004 nebyl způsoben růstem podílu nezaměstnaných na celé populaci mladých lidí, ale poklesem podílu zaměstnaných. Od té doby klesá podíl nezaměstnaných, zatímco podíl zaměstnaných zůstává stabilní a míra nezaměstnanosti mladých lidí tak klesá. Podíl zaměstnaných během 6 let klesl o více jak 6,5 procentních bodů, podíl nezaměstnaných o více jak 2 procentní body a podíl lidí mimo pracovní sílu o více jak 1 procentní bod.

Zajímavé jistě je, že v řadě případů platí, že pokud v kraji došlo k relativně vysokému poklesu podílu zaměstnaných, došlo zde zároveň k relativně malému poklesu podílu nezaměstnaných a naopak. Tak například ke krajům, kde došlo k vysokému poklesu podílu zaměstnaných a malému poklesu podílu nezaměstnaných patří hlavně Karlovarský (zde podíl nezaměstnaných dokonce narostl) a Jihomoravský kraj. Naopak ke krajům, kde došlo k nízkému poklesu podílu zaměstnaných a vysokému poklesu podílu nezaměstnaných patří Olomoucký, Ústecký a Zlínský kraj. Ke krajům, kde došlo k vysokému poklesu v podílu zaměstnaných, patří také Plzeňský a Královéhradecký. Naopak k malému poklesu podílu zaměstnaných došlo rovněž v Praze a Pardubickém kraji. Ke krajům, kde došlo k vysokému poklesu v podílu nezaměstnaných, patří také Středočeský. Naopak k malému poklesu podílu nezaměstnaných došlo rovněž v Libereckém a Jihočeském kraji.

Celkové postavení krajů ČR, celé České republiky vůči zemím OECD a vývoj za posledních šest let ukazuje analýze, kde je každý kraj a každá země OECD zachycena v dvourozměrném prostoru. V rámci první dimenze je vyjádřeno postavení kraje nebo země na ose mimo vzdělání – ve vzdělání, přičemž čím více se kraj či země vyskytují v levé části grafu, tím větší podíl mladých lidí v daném kraji či zemi je mimo vzdělání a čím více se vyskytuje vpravo, tím větší podíl mladých lidí je ve vzdělání. V rámci druhé dimenze je pak vyjádřeno postavení kraje nebo země na ose zaměstnaní – nepracující studující, přičemž čím více se kraj či země vyskytují v dolní části grafu, tím větší podíl mladých lidí v daném kraji či zemi je zaměstnan a čím více se vyskytuje nahoře, tím větší podíl mladých lidí je nepracující studující. Tak například v rámci České republiky je to Ústecký kraj, kde je největší podíl mladých lidí mimo vzdělání a Praha, kde je největší podíl mladých lidí ve vzdělávání. Mezi zeměmi OECD se nejvíce mladých lidí mimo vzdělání vyskytuje na Slovensku a nejvíce ve vzdělání v Dánsku. Relativně nejvíce zaměstnaných mladých lidí je mezi kraji ČR v karlovarském kraji a mezi státy OECD ve Spojeném království a nejvíce studujících nebo nezaměstnaných studujících je v Moravskoslezském kraji a v Polsku. Takovéto postavení Moravskoslezského kraje i Polska je shodně způsobeno relativně vysokým podílem lidí v rekvalifikačních kurzech.

K analýze samotné je třeba podotknout, že byla provedena proto, aby bylo sedm ukazatelů statutu mladých lidí zredukováno na dvě dimenze, které zachytí hlavní trendy ve vývoji statutu mladých lidí. Jak je vidět na grafu, všechny země směřují stále více směrem ke vzdělávání a ke studiu, tento posun však v rámci vyspělé Evropy (EU-15) není zdaleka tak výrazný jako je v České republice.

13 Nezaměstnanost mladých lidí

Nezaměstnanost mladých lidí je obecně ovlivňována celou řadou ekonomických, demografických a sociálních faktorů. Konkrétně tyto faktory pak lze rozlišit na ty, jež přímo souvisí s trhem práce a na ty ostatní. Do první skupiny faktorů lze zařadit celkovou ekonomickou situaci v zemi, celkovou nezaměstnanost, nabídku volných pracovních míst a vztah mezi poptávkou a nabídkou po pracovních silách. V případě České republiky se ekonomická situace v zemi v posledních letech zlepšuje, klesá celková nezaměstnanost, vznikají nová pracovní místa, roste tak poptávka po pracovní síle a díky tomu se zmenšuje rozdíl mezi poptávkou a nabídkou po pracovní síle. To vše výrazně přispívá k zlepšující se situaci mladých lidí na trhu práce. V této kapitole bude zaměřena pozornost zejména na vliv celkové nezaměstnanosti, v další kapitole pak je podrobně rozebrán vztah mezi poptávkou a nabídkou po pracovních silách.

V České republice, stejně jako v řadě jiných zemí, však působí na snižující se míru nezaměstnanosti mladých lidí ještě řada jiných faktorů. Významnou roli hraje zejména demografický vývoj – na trh začínají vstupovat slabší populační ročníky, které tak nemusí čelit vysoké konkurenci. Výrazně roste počet absolventů (a ještě výrazněji roste podíl), kteří pokračují ve vzdělávání. Mladí lidé tak přicházejí na pracovní trh lépe připraveni. Jejich lepší připravenost spočívá také ve větší ochotě pracovat již během studia, mít praxi, přičemž často nejde jen o praxi získanou v České republice, ale jde také o jazykové či odborné praxe, stáže či práce v zahraničí, zejména ve státech EU. Ze strany zaměstnavatelů pak lze v poslední době pozorovat zvýšenou ochotu zaměstnávat mladé lidi.

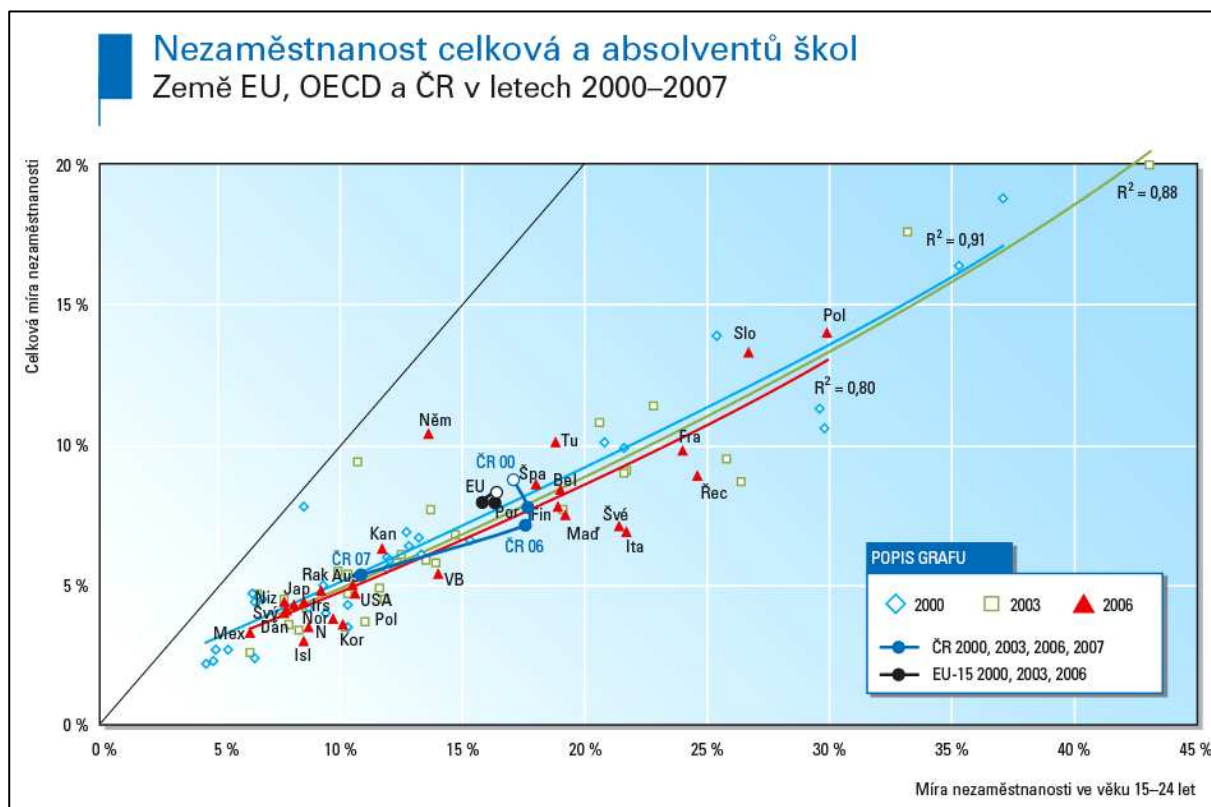
K dalším jistě nezanedbatelným vlivům patří také změna zákona o zaměstnanosti, kdy nárok na příspěvek v nezaměstnanosti může být přiznán pouze uchazečům o zaměstnání, kteří v posledních třech letech vykonávali zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost alespoň 6 měsíců. Čerství absolventi tak ztratili nárok na podporu v nezaměstnanosti a více se snaží po ukončení školy najít zaměstnání.

Významnou roli také hrají faktory, které souvisí se specifickými změnami v konkrétních profesních oborech. Mezi tyto změny lze například zařadit pokles počtu nezaměstnaných absolventů v důsledku zvýšené nabídky pracovních příležitostí ze strany zahraničních investorů v technických oborech (zejména ve strojírenských, elektrotechnických a IT oborech), zájem o absolventy technických oborů

v důsledku rozvoje automobilového průmyslu nebo vyšší zájem o absolventy stavebních oborů v důsledku rozvoje stavebnictví.

I přes výše zmíněné nelze rozhodně tvrdit, že by mladí lidé nebyli oproti zkušenějším věkovým skupinám na trhu práce znevýhodněni. Naopak, mladí lidé se stále často potýkají s problémem vysoké nezaměstnanosti. Jak výrazným problémem je nezaměstnanost mladých lidí, lze zjistit, jestliže se porovnájí míry nezaměstnanosti mladých lidí (15 – 24 let) a celkové míry nezaměstnanosti. Je prakticky pravidlem, že míra nezaměstnanosti mladých lidí je vyšší, než míra nezaměstnanosti celková. V průměru je u většiny vyspělých zemí poměr mezi těmito dvěma ukazateli zhruba dvojnásobný a nejinak je tomu u České republiky a u jejích krajů.

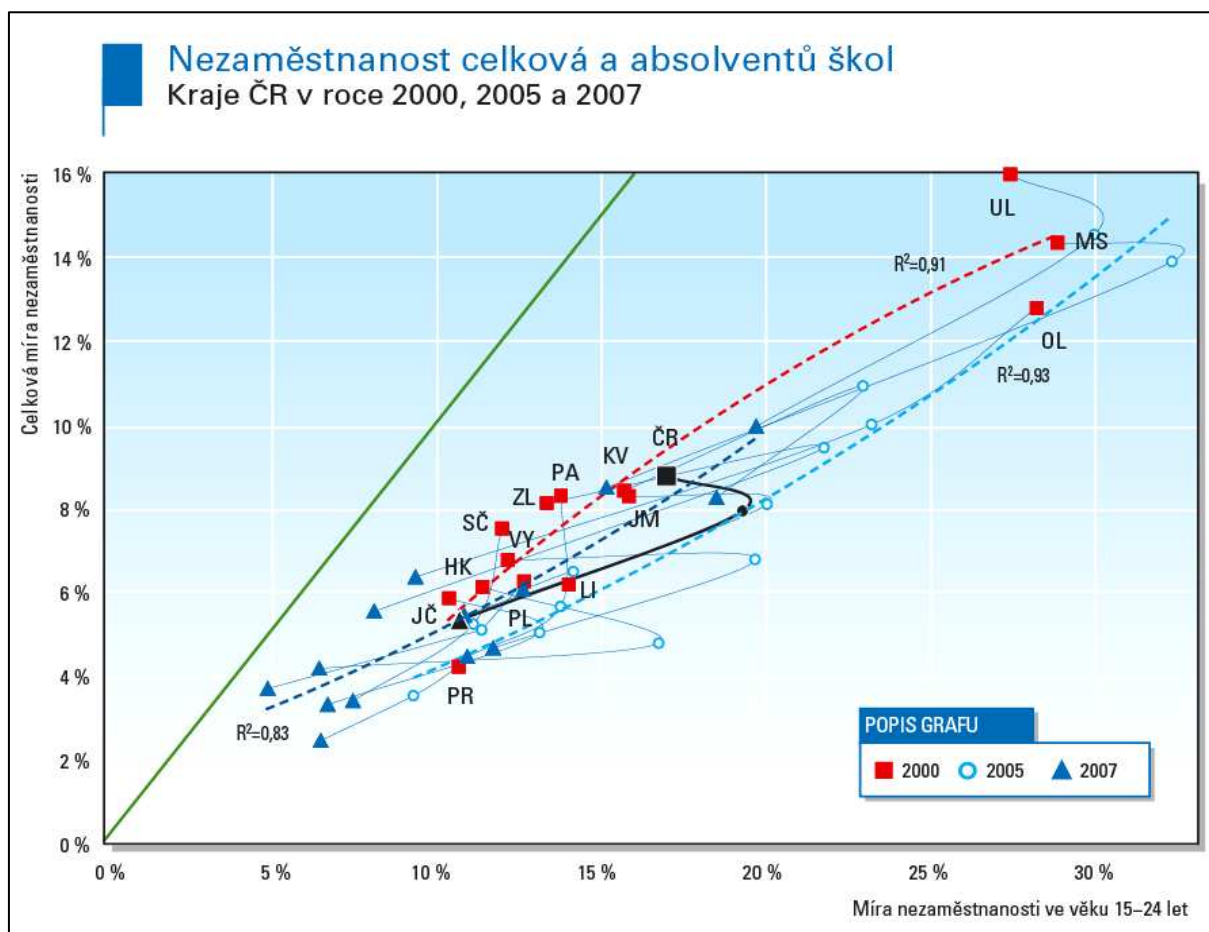
Na grafu, jenž vychází z dat OECD, je celková míra nezaměstnanosti vyjádřena osou y a míra nezaměstnanosti lidí ve věku 15 – 24 let je vyjádřena osou x. Jsou zde zobrazeny roky 2000, 2003 a 2006 za 30 zemí. Pro Českou republiku je uveden také údaj za rok 2007. Údaji za každý rok je proložena křivka. Čím více se určitá země vyskytuje nad křivkou, tím je situace mladých lidí ohledně nezaměstnanosti v porovnání s celkovou populací v dané zemi lepší. Jinými slovy, čím více je postavení země pod křivkou, tím větší roli hrají v dané zemi faktory ovlivňující nezaměstnanost, jež jsou specifické pouze pro věkovou skupinu 15 – 24 let. Proto lze říci, že jasně nejméně znevýhodněni vůči zbylému ekonomicky aktivnímu obyvatelstvu jsou mladí lidé v Německu, ale také v Nizozemsku, Kanadě, Turecku a Japonsku. Naopak nejvíce znevýhodněni jsou v Evropě mladí lidé z Itálie, Švédska, Islandu, Koreji a Řecka.

V České republice byla po celou druhou polovinu 90. let situace poměrně stabilní, s celkovou mírou nezaměstnanosti se zvyšovala i míra nezaměstnanosti mladých lidí. Mezi roky 2000 a 2002 došlo k poklesu celkové míry nezaměstnanosti, který však nebyl doprovázen odpovídajícím poklesem míry nezaměstnanosti ve věkové skupině 15 – 24 let. V následujících dvou letech pak došlo k výrazně rychlejšímu růstu míry nezaměstnanosti mladých lidí než celkové míry nezaměstnanosti. Následkem takového vývoje se poměr zmíněných dvou měr mezi roky 2000 a 2004 zvedl z 1,94 na 2,46. V letech 2005 a 2006 došlo k poměrně stejnému poklesu jak u celkové míry nezaměstnanosti, tak míry nezaměstnanosti mladých lidí. Během posledního roku pak dokonce došlo k podstatně výraznějšímu poklesu míry nezaměstnanosti u mladých lidí a poměr míry nezaměstnanosti lidí věkové skupiny 15 až 24 let vůči celkové míře nezaměstnanosti je za rok 2007 2,02.

Na první pohled se zdá, že se situace mladých lidí v České republice se v první polovině tohoto desetiletí zhoršovala. Jak však již bylo zmíněno výše, rostoucí míra nezaměstnanosti mladých lidí nebyla způsobena rostoucím podílem nezaměstnaných, ale výrazně klesajícím podílem ekonomicky aktivního obyvatelstva v této věkové skupině. Ten byl dán nejen klesajícím počtem lidí v této věkové skupině (už od konce 70. let se rodí stále méně dětí), ale hlavně rostoucím podílem těch, jež pokračují ve vzdělávání. V posledních dvou letech pak pokračuje klesání podílu ekonomicky aktivního obyvatelstva, nesnižuje se však podíl zaměstnaných, ale klesá (a obzvláště výrazně v posledním roce) podíl nezaměstnaných – díky čemuž klesá míra nezaměstnanosti mladých lidí.

Situace jednotlivých krajů České republiky byla spočtena pomocí údajů z Výběrových šetření pracovních sil a je vidět na následujícím grafu.

Na grafu, na kterém je na ose x míra nezaměstnanosti ve věku 15 – 24 let a na ose y celková míra nezaměstnanosti, je kromě současného stavu (rok 2007) vyznačen také vývoj v podobě stavu v roce 2000 a 2005. Rok 2005 je důležitý, protože právě po něm doznal směr vývoje měř nezaměstnanosti ve většině krajů výrazných změn. Je zde také vyznačena přímka zelené barvy, která zobrazuje poměr 1:1, na níž by se bod kraje nacházel, pokud by v něm byla nezaměstnanost mladých lidí stejná jako nezaměstnanost celková. Údaji za každý rok je také proložená křivka. Čím více se určitý kraj vyskytuje nad křivkou, tím je situace mladých lidí ohledně nezaměstnanosti v porovnání s celkovou populací v daném kraji lepší. Jinými slovy, čím více je postavení kraje pod křivkou, tím větší roli hrají v daném kraji faktory ovlivňující nezaměstnanost, jež jsou specifické pouze pro věkovou skupinu 15 až 24 let.

V současné době patří ke krajům, kde je situace mladých lidí v porovnání s celkovou ekonomicky aktivní populací na trhu práce nejhorší, Praha, Vysočina, Pardubický a Karlovarský kraj. Všude zde je poměr míry nezaměstnanosti mladých lidí vůči celkové míře nezaměstnanosti 2,2 a vyšší. Naopak o poznání menší roli při šanci být zaměstnán hraje příslušnost k věkové skupině 15 - 24 let v Plzeňském, Zlínském, Olomouckém a Královéhradeckém kraji. Zde je podíl výše zmíněných dvou měř menší než 1,6.

Většina krajů kopírovala vývoj České republiky, najdou se však i takové, kde byl vývoj situace mladých lidí na trhu práce poněkud odlišný. Ve všech krajích České republiky se v posledních dvou letech míra nezaměstnanosti lidí ve věku 15 – 24 let snížila, v některých krajích se však nezlepšila situace mladých lidí vůči ostatním, tak jak tomu bylo pro celou Českou republiku. Typickým příkladem tohoto jevu je Středočeský kraj, kde byl poměr míry nezaměstnanosti mladých vůči celé populaci dlouhodobě jeden z nejnižších, v posledních dvou letech však tato hodnota namísto poklesu narostla, takže v současné době je tento poměr naopak jeden z nejvyšších. Obdobně tomu bylo, i když v menší míře, v Moravskoslezském, Jihočeském a Karlovarském kraji. Dlouhodobě špatná situace mladých lidí vůči celé populaci je na Vysočině, Praze a Jihomoravském kraji. Je třeba mít však stále na paměti, že se zde situace mladých lidí vztahuje k celé populaci. Například v Praze je míra nezaměstnanosti mladých lidí v porovnání s ostatními kraji nejnižší, avšak při ohledu na to, jaká je v Praze celková míra nezaměstnanosti, je na tom Praha čtvrtá nejhůře. Naopak míra nezaměstnanosti mladých lidí je nejvyšší v Ústeckém kraji, ale to je způsobeno hlavně nejvyšší celkovou mírou nezaměstnanosti, takže ve výsledku jsou zde mladí lidé na trhu práce méně znevýhodněni, než mladí lidé v Praze. Dlouhodobě dobrá situace mladých lidí v porovnání s celou populací panuje kromě Ústeckého také v Plzeňském kraji. K opravdu výraznému zlepšení v posledních letech došlo ve Zlínském, Královéhradeckém a Olomouckém kraji.

14 Neúspěšnost absolventů podle oboru školy a dosažené úrovně vzdělání

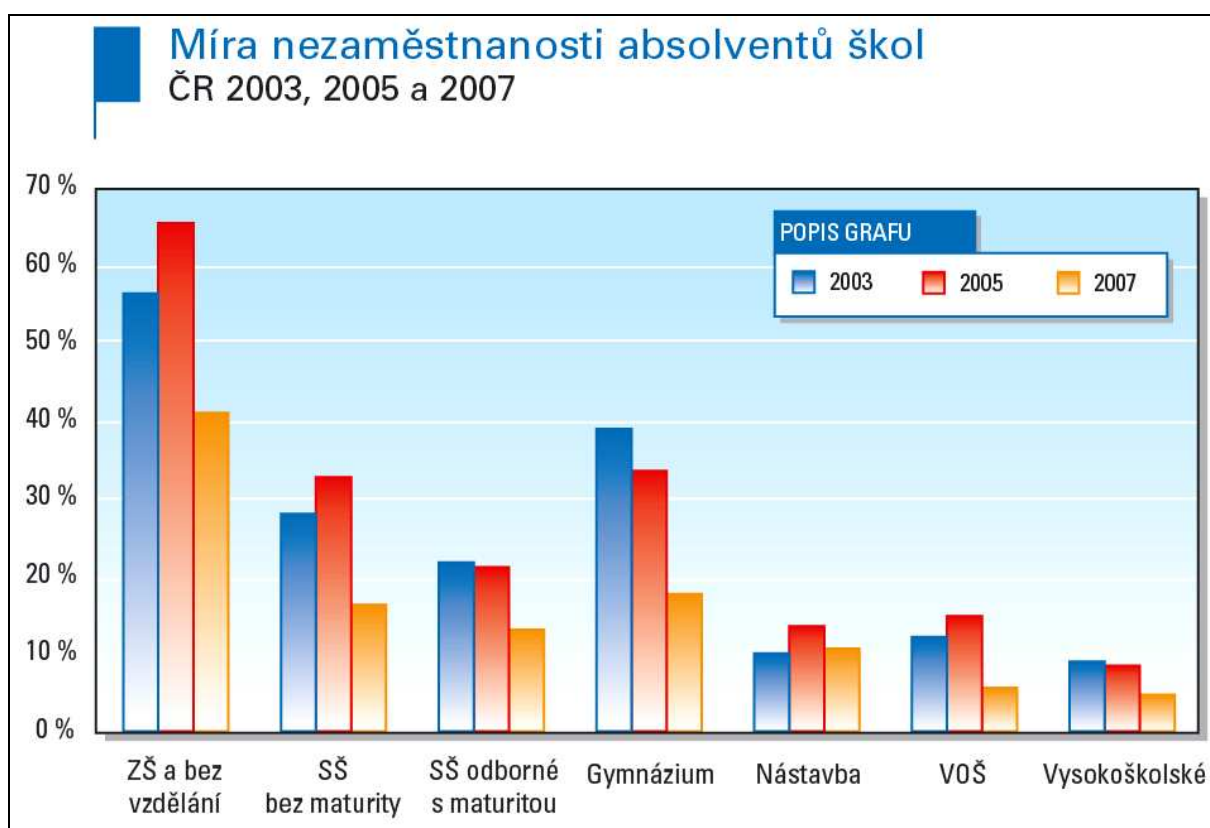
Většina mladých lidí stojí po dokončení určité části vzdělávání před zásadním rozhodnutím. V podstatě mají dvě hlavní možnosti – buď pokračovat ve vzdělávání, nebo se pokusit uspět na trhu práce. Pokud neuspějí a stanou se nezaměstnanými, stávají se neúspěšnými. Tuto neúspěšnost lze nejlépe měřit tzv. mírou neúspěšnosti. Míra neúspěšnosti absolventů je dána poměrem počtu nezaměstnaných absolventů dané kategorie vzdělání či skupiny oborů k celkovému počtu absolventů (tj. zaměstnaných, nezaměstnaných i příp. pokračujících dále ve vzdělávání) dané kategorie vzdělání či skupiny oborů. Ve zbytku kapitoly, která se neúspěšností absolventů bude zabývat, budou jako zdroj sloužit údaje Ministerstva práce a sociálních věcí a Národního ústav odborného vzdělávání.

Míra neúspěšnosti, která zde bude používána, je vypočtena jako podíl počtu nezaměstnaných „čerstvých“ absolventů (tj. nezaměstnaných absolventů, kteří ukončili studium nejdéle dvanáct měsíců před okamžikem zjišťování, v tomto případě nejdříve v květnu předchozího roku) a celkového počtu absolventů, kteří ukončili studium v kalendářním roce předcházejícím roku výpočtu. Jinak řečeno počet nezaměstnaných absolventů k dubnu příslušného roku je zde dělen počtem absolventů škol z předchozího roku (tedy např. $\text{míra neúspěšnosti}_{2007} = \frac{\text{počet nezaměstnaných absolventů z dubna 2007}}{\text{počet absolventů z roku 2006}}$).

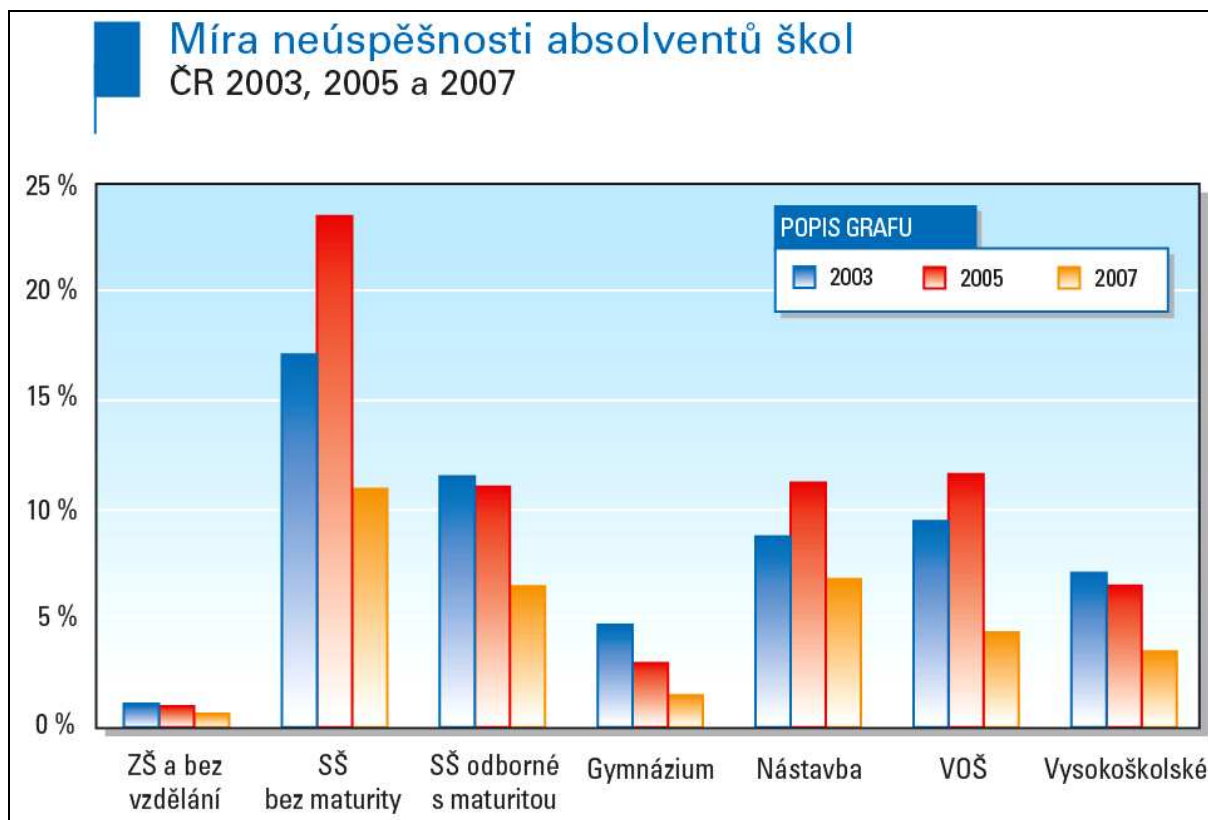
Důležité je upozornit, že v roce 2006 došlo ke změně metodiky stanovování míry neúspěšnosti absolventů v krajích. Počty absolventů i nezaměstnaných absolventů jsou od roku 2006 vztahovány ke školám v kraji, ve kterém studovali. V předchozích letech byla míra neúspěšnosti stanovována z počtu absolventů, kteří ukončili studium na školách v kraji a počtu nezaměstnaných absolventů evidovaných v kraji (tj. podle místa bydliště). Tím docházelo k disproporcím, někdy i znemožňujícím výpočet, např. v kraji byli evidováni nezaměstnaní absolventi určitého oboru vzdělání a přitom žádná škola v kraji tento obor nevyučovala. Od roku 2006 jsou uváděny počty nezaměstnaných absolventů v rozčlenění podle kraje, kde absolvovali vzdělávání. Změna metodiky ovlivnila počty nezaměstnaných absolventů a míry neúspěšnosti absolventů ve všech krajích ČR, zásadní vliv měla především v Hl. m. Praha, Karlovarském, Plzeňském a Středočeském kraji. Právě pro Hl. m. Praha je typické, že část nezaměstnaných absolventů pražských škol se po absolvování zaregistrovala jako nezaměstnaní v místě trvalého bydliště, ve Středočeském kraji. V letech 2002 – 2005 byli tyto uchazeči o zaměstnání započítáváni mezi nezaměstnané absolventy Středočeského kraje, čímž byla značně podhodnocována míra nezaměstnanosti absolventů pražských škol a uměle zvyšována nezaměstnanost absolventů ve Středočeském kraji. V údajích za roky 2006 a 2007 jsou tyto uchazeči o zaměstnání započítáváni mezi nezaměstnané absolventy škol v Hl. m. Praha. Školy Karlovarského kraje absolvovalo i mnoho lidí z jiných krajů, kteří se po absolvování studia zaregistrovali jako

nezaměstnaní v místě bydliště, tedy v jiném než Karlovarském kraji (především v Plzeňském a Libereckém kraji). Opačným případem je Plzeňský kraj, kde část nezaměstnaných absolventů zaregistrovaných jako uchazeči o zaměstnání na úřadech práce v Plzeňském kraji studovala na školách v jiných krajích (především v Karlovarském, Libereckém, Jihočeském a Ústeckém kraji). Praha, Středočeský, Karlovarský a Plzeňský kraj jsou těmito změnami ovlivněni nejvíce, změna metodiky se však dotkla všech krajů. Při srovnávání údajů za roky 2006 a 2007 s předchozími lety je tedy nutné vzít v úvahu, že některé ze změn lze připsat právě na vrub změny metodiky.

Před samotnou analýzou neúspěšnosti absolventů škol je však třeba názorně ukázat rozdíl mezi mírou nezaměstnanosti a mírou neúspěšnosti. Následující dva grafy vycházejí z dat VŠPS a jsou v nich znázorněny míry lidí, jež ukončili školu zhruba v období dva a půl roku před datem zjišťování. Na prvním grafu je znázorněná míra nezaměstnanosti podle typu vzdělání. Jelikož při výpočtu míry nezaměstnanosti jsou bráni v úvahu pouze ti, kteří se ocitají na trhu práce, je logické, že nejvyšší míry nezaměstnanosti dosahují absolventi takového typu vzdělání, které není určeno jako příprava na práci – tedy absolventi základní školy a gymnázia. U ostatních typů vzdělání v podstatě platí, čím vyšší úroveň, tím nižší míra nezaměstnanosti.

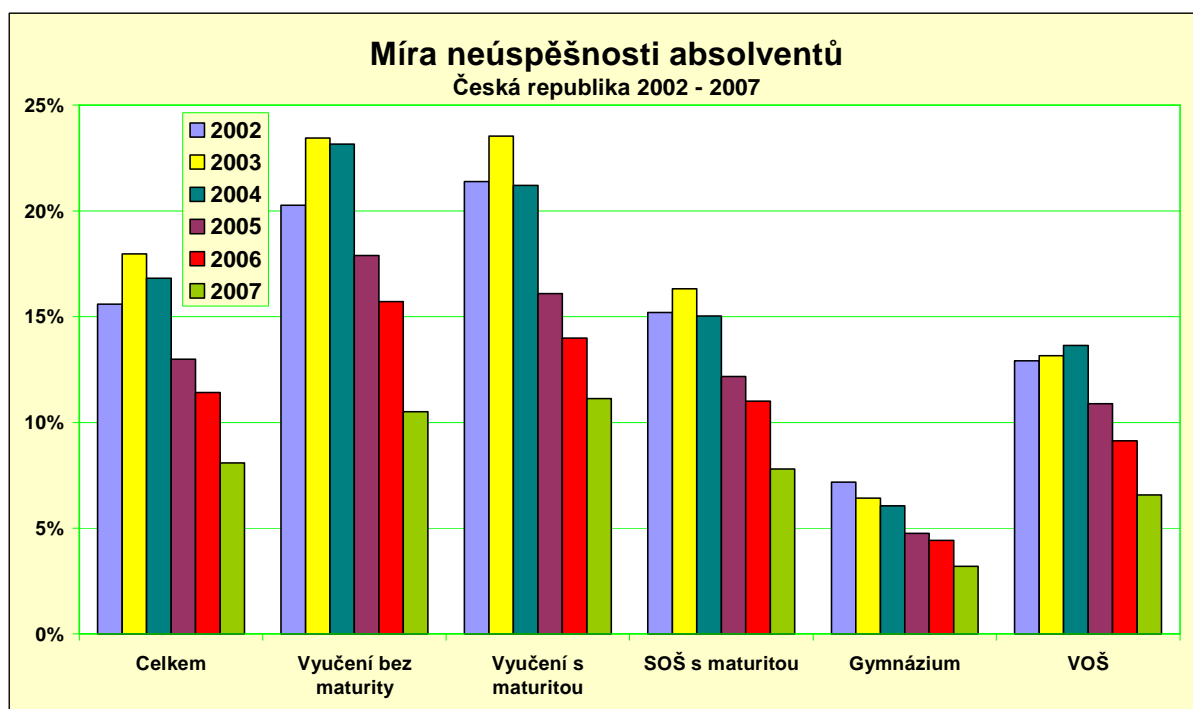
Podstatně jiný obrázek nabízí druhý graf – míra neúspěšnosti podle typů vzdělání. Počet nezaměstnaných je zde poměřován ke všem absolventům a tak jasně nejnižších měr dosahují absolventi základních škol a gymnázií, kteří z naprosté většiny dále pokračují ve studiu. Nejvyšší neúspěšnost naopak vykazují absolventi středních škol bez maturity, kteří z velké většiny v dalším vzdělávání nepokračují (v rámci terciárního ani nemohou) a navíc na trhu práce hledají uplatnění o něco obtížněji, než absolventi vyšších úrovní vzdělání (samozřejmě kromě absolventů gymnázií).

Mezi hlavní příčiny dlouhodobé neúspěšnosti absolventů patří příliš vysoké počty absolventů určitých oborů vzdělání, které neodpovídají poptávce, nedostatečná praxe absolventů škol a momentální neexistence zaměstnavatele, který by měl o absolventy odpovídajících oborů zájem. Problémy s nedostatečnou praxí mají zejména absolventi odborných učilišť s výučním listem, kde jsou profese mnohdy vykonávány na živnostenský list, přičemž však podmínkou pro jeho získání je praxe, která absolventům chybí. Nezájem o obor na trhu práce ze strany zaměstnavatelů je zase charakteristický především pro absolventy maturitních odborných předmětů. Vysoké počty absolventů pak činí problémy v maturitních oborech jako je gastronomie, hotelnictví a turismus.

Celkově je však evidentní, že s rostoucí úrovní středoškolského vzdělání se míra celkové neúspěšnosti snižuje. To je dáno nejen tím, že absolventi s vyšší úrovní vzdělání nacházejí lepší uplatnění na trhu práce, ale také tím, že u nich existuje vyšší pravděpodobnost, že budou ve vzdělávání pokračovat.

Následující graf ukazuje vývoj míry neúspěšnosti v České republice podle úrovně vzdělání.

Z grafu je patrné, že neúspěšnost u všech typů středoškolského vzdělání výrazně klesá. Je tomu tak však až od roku 2003, kdy poměrně výrazně narostla. Klesání míry neúspěšnosti může být způsobeno buď rostoucím počtem absolventů, nebo klesajícím počtem nezaměstnaných absolventů anebo obojím zároveň. Právě k souhrě obou trendů došlo v České republice v posledních letech, pokud bereme v úvahu absolventy všech středních škol - počet absolventů stoupal až do roku 2005 (s mírným výkyvem v roce 2004) a naopak počet nezaměstnaných absolventů klesal až od roku 2004 (v roce 2003 došlo k růstu).¹³

Rostoucí počty absolventů a klesající počty nezaměstnaných absolventů vykazují také gymnázia a střední odborné učiliště s maturitou, s tím, že u gymnázií v posledním roce počet absolventů začal klesat a u SOU zakončených maturitou začal počet nezaměstnaných absolventů klesat až od roku 2004. Pokles absolventů u gymnázií byl však způsoben celkovým poklesem absolventů středních škol, který je dán demografickým vývojem.

U středních odborných učilišť bez maturity až do roku 2004 shodně rostly jak počty absolventů, tak nezaměstnaných absolventů. Od té doby oba tyto ukazatele klesají. U středních odborných škol naopak počty absolventů až doku 2004 klesaly a té doby rostou. Počty nezaměstnaných absolventů klesají od roku 2004.

U vyšších odborných škol počty nezaměstnaných absolventů klesají po celou sledovanou dobu, počty absolventů však poněkud kolísají. Napřed do roku 2004 poklesly, do roku 2006 narostly a v posledním roce opět poklesly.

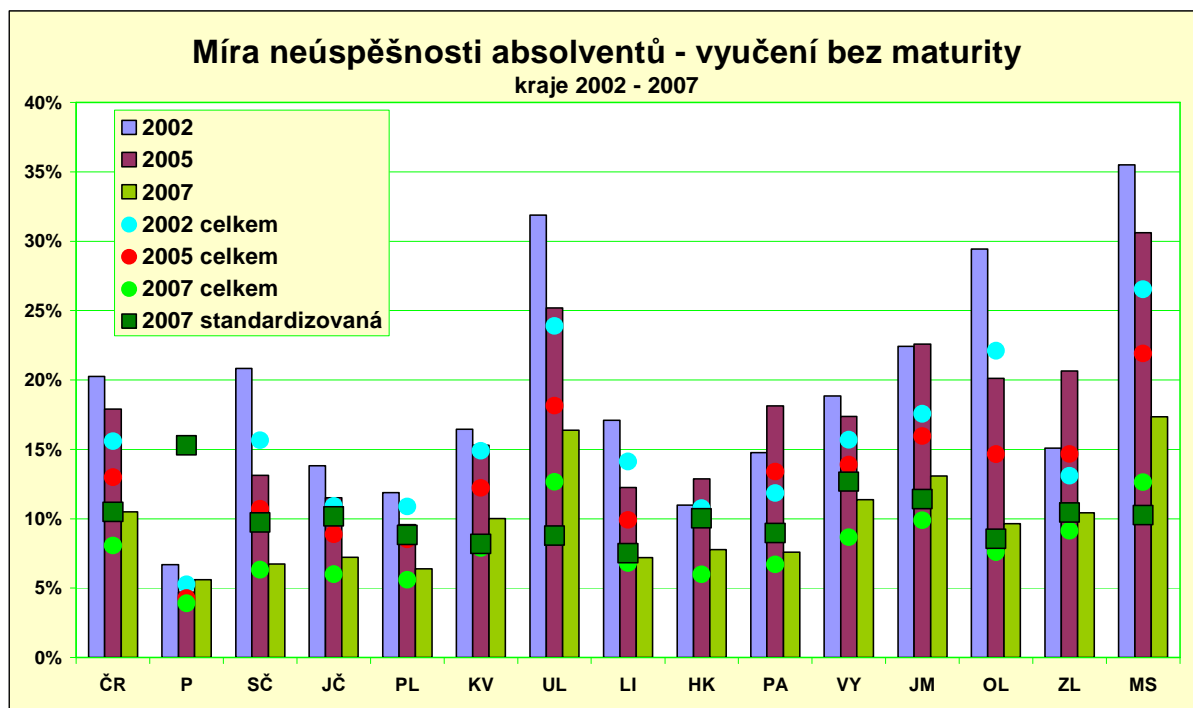
V následující části budou srovnány jednotlivé kraje podle míry neúspěšnosti a to v rámci jednotlivých úrovní středoškolského nebo vyššího vzdělání. V každé části bude také naznačen vývoj za několik posledních let, ten je však vzhledem k výše uvedeným změnám v metodice výpočtu mezi roky 2005 a 2006 třeba brát s rezervou.

V každém z grafů jsou, kromě měr neúspěšnosti z let 2002, 2005 a 2007, pro každý kraj a pro danou úroveň vzdělávání uvedeny také míry neúspěšnosti pro uvedené roky pro celou populaci absolventů

¹³ Zde je třeba podotknout, že při výpočtu míry neúspěšnosti se počítá s absolventy z předchozího roku, zde však pro lepší srozumitelnost uvádíme roky, pro které je míra neúspěšnosti počítána. Proto, když je uvedeno, že počet absolventů stoupal až do roku 2005, fakticky tomu bylo jen do roku 2004.

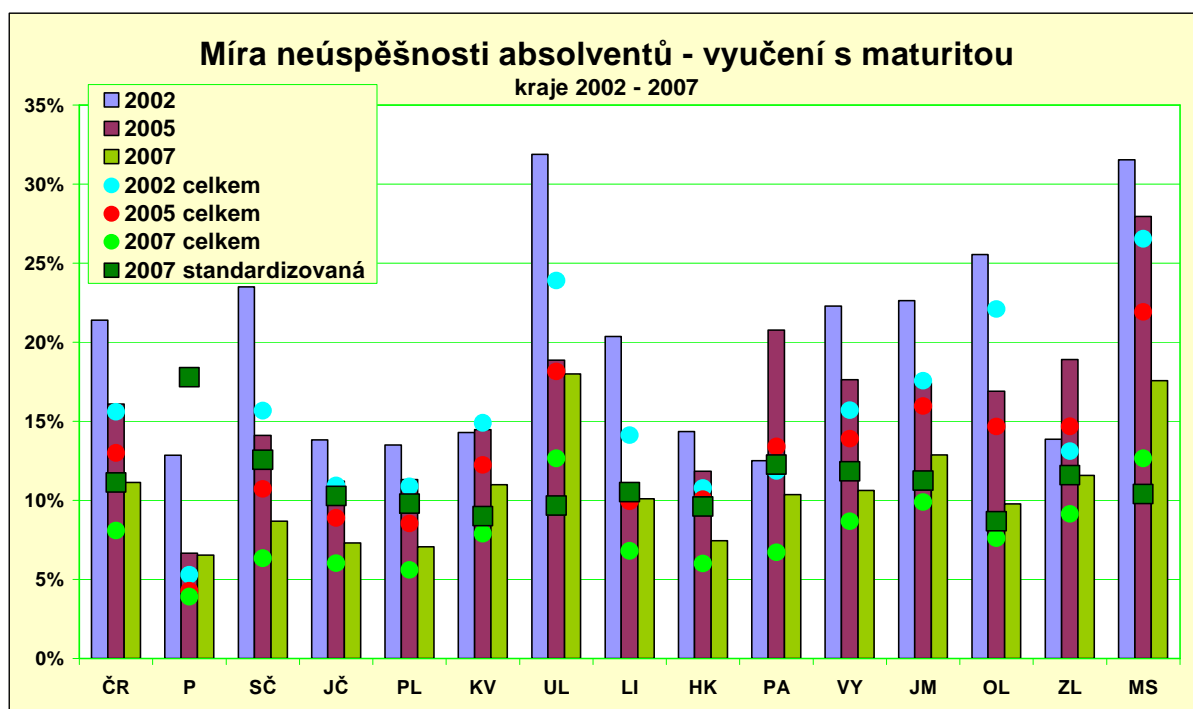
středních a vyšších odborných škol v daném kraji. Díky tomu je vidět, jaký je poměr míry neúspěšnosti kraje v dané úrovni vzdělání nejen vůči ostatním krajům, ale i vůči ostatním typům vzdělání v rámci kraje. Navíc je zde zobrazena tzv. standardizovaná míra neúspěšnosti. Ta vyjadřuje hodnoty, které by dosáhly míry neúspěšnosti v jednotlivých kategoriích vzdělání v daném kraji, pokud by celková hodnota míry nezaměstnanosti v kraji byla stejná jako celorepubliková.

14.1 Střední odborná učiliště – bez maturity

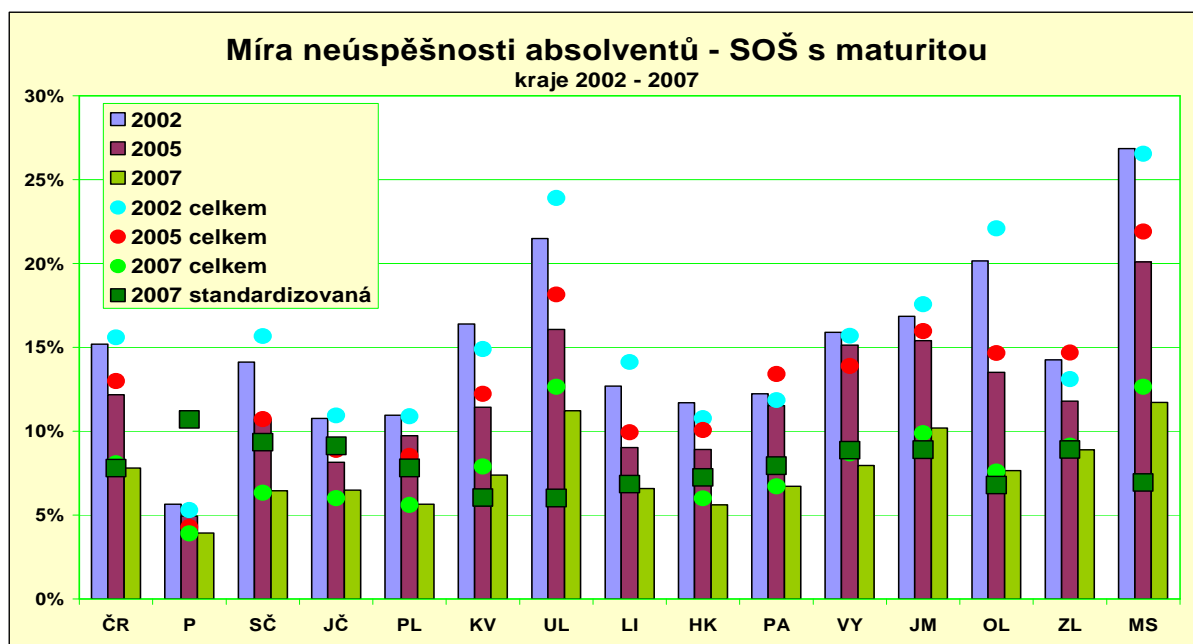
Míra neúspěšnosti vyučených bez maturity je nejvyšší v Moravskoslezském, Ústeckém a Jihomoravském kraji, nejmenší naopak v Praze, Plzeňském a Středočeském kraji. O tom, že tyto míry však příliš nevypovídají o kvalitě absolventů a jejich schopnosti sehnat si zaměstnání, ale spíše o náročnosti trhu práce, svědčí, že při srovnání standardizovaných měr neúspěšnosti najdeme na čelních i posledních místech zcela jiné kraje. Podle standardizované míry neúspěšnosti jsou na tom nejlépe absolventi vyučení bez maturity v Libereckém, Karlovarském a Olomouckém kraji a nejhůře naopak v Praze, na Vysočině a Jihomoravském kraji. Nejvyšší poměr mezi mírou neúspěšnosti vyučených bez maturity a mírou neúspěšnosti všech absolventů v daném kraji je v Praze, Moravskoslezském a Jihomoravském kraji. V těchto krajích jsou na tom absolventi typu vzdělání vyučení bez maturity ve vztahu s ostatními absolventy a ve srovnání s ostatními kraji nejhůře. Naopak nejnižší poměr je v Libereckém, Středočeském a Pardubickém kraji. Zde jsou na tom tito absolventi v tomto ohledu nejlépe.

14.2 Střední odborná učiliště – s maturitou

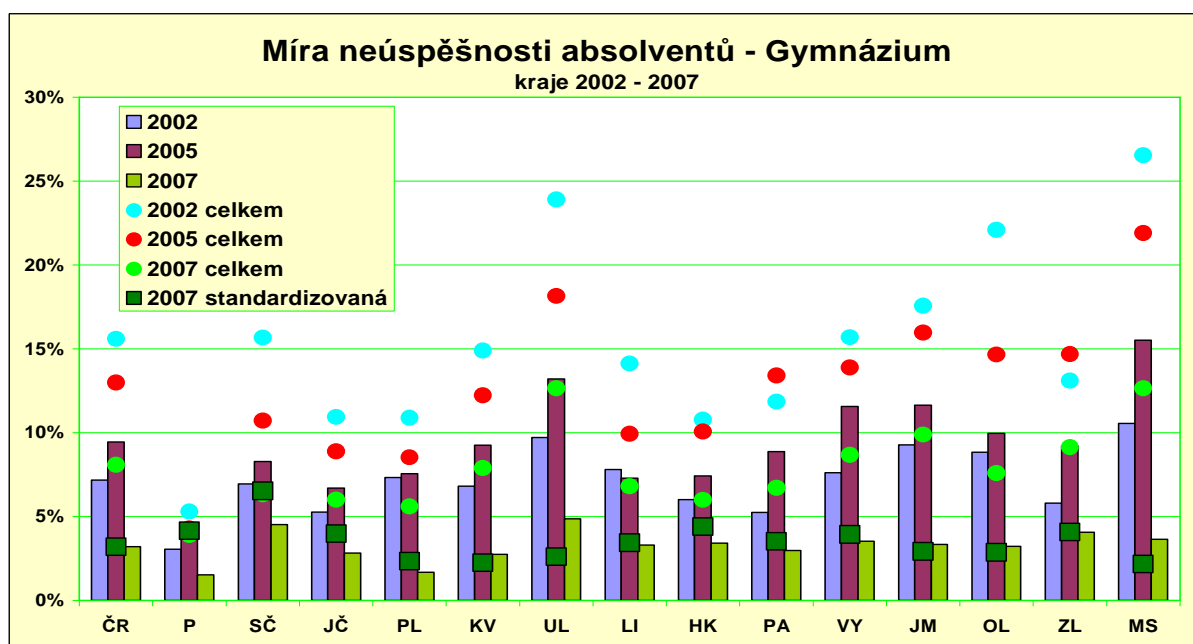
Míra neúspěšnosti vyučených s maturitou je nejvyšší v Moravskoslezském, Jihomoravském a Ústeckém kraji, nejmenší naopak v Praze, Plzeňském a Středočeském kraji. Jde tedy o tytéž kraje jako v případě vyučených bez maturity. Při srovnání standardizovaných měr neúspěšnosti nacházíme na čelních i posledních místech opět zcela jiné kraje. Podle standardizované míry neúspěšnosti jsou na tom nejlépe absolventi vyučení s maturitou v Olomouckém, Karlovarském a Královéhradeckém kraji a nejhůře naopak v Praze, Středočeském a Pardubickém kraji. Nejvyšší poměr mezi mírou neúspěšnosti vyučených s maturitou a mírou neúspěšnosti všech absolventů v daném kraji je v Praze, Pardubickém a Libereckém kraji. V těchto krajích jsou na tom absolventi úrovně vzdělání vyučení s maturitou ve vztahu s ostatními absolventy a ve srovnání s ostatními kraji nejhůře. Naopak nejnižší poměr je v Jihočeském kraji, na Vysočině a Královéhradeckém kraji. Zde jsou na tom tito absolventi v tomto ohledu nejlépe.

14.3 Střední odborné školy

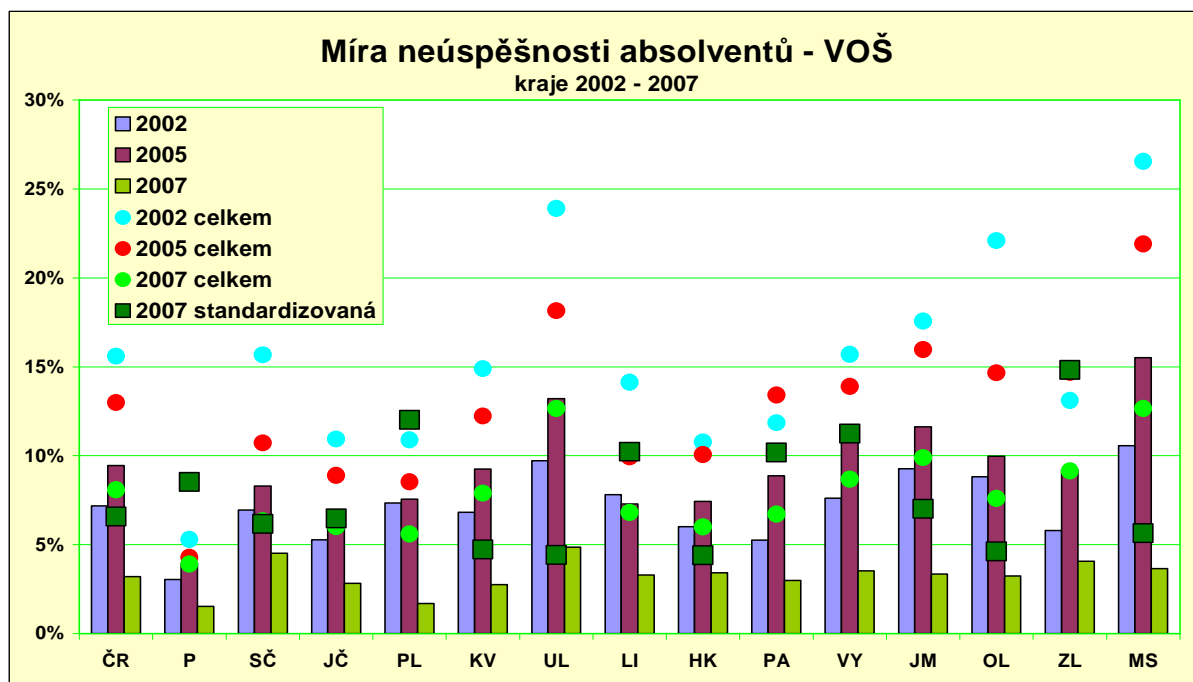
Míra neúspěšnosti absolventů středních odborných škol je nejvyšší v Moravskoslezském, Ústeckém a Jihomoravském kraji, nejmenší naopak v Praze, Královéhradeckém a Plzeňském kraji. Podle standardizované míry neúspěšnosti jsou na tom nejlépe absolventi středních odborných škol v Ústeckém, Karlovarském a Olomouckém kraji a nejhůře naopak v Praze, Středočeském a Jihočeském kraji. Nejvyšší poměr mezi mírou neúspěšnosti absolventů středních odborných škol a mírou neúspěšnosti všech absolventů v daném kraji je v Jihočeském, Jihomoravském a Středočeském kraji. V těchto krajích jsou na tom absolventi úroveň vzdělání střední odborná škola ve vztahu s ostatními absolventy a ve srovnání s ostatními kraji nejhůře. Naopak nejnižší poměr je v Ústeckém kraji, na Vysočině a Moravskoslezském kraji. Zde jsou na tom tyto absolventi v tomto ohledu nejlépe.

14.4 Gymnázia

Míra neúspěšnosti absolventů gymnázií je nejvyšší v Ústeckém, Středočeském a Zlínském kraji, nejmenší naopak v Praze, Plzeňském a Karlovarském kraji. Podle standardizované míry neúspěšnosti jsou na tom nejlépe absolventi gymnázií v Moravskoslezském, Karlovarském a Plzeňském kraji a nejhůře naopak v Středočeském a Královéhradeckém kraji a Praze. Nejvyšší poměr mezi mírou neúspěšnosti absolventů gymnázií a mírou neúspěšnosti všech absolventů v daném kraji je v Středočeském, Královéhradeckém a Libereckém kraji. V těchto krajích jsou na tom absolventi úrovně vzdělání gymnázium ve vztahu s ostatními absolventy a ve srovnání s ostatními kraji nejhůře. Naopak nejnižší poměr je v Moravskoslezském, Plzeňském a Jihomoravském kraji. Zde jsou na tom tyto absolventi v tomto ohledu nejlépe.

14.5 Vyšší odborné školy

Míra neúspěšnosti absolventů vyšších odborných škol je nejvyšší v Zlínském kraji, na Vysočině a v Libereckém kraji, nejmenší naopak v Praze, Královéhradeckém a Středočeském kraji. Podle standardizované míry neúspěšnosti jsou na tom nejlépe absolventi gymnázií v Královéhradeckém, Ústeckém a Olomouckém a nejhůře naopak ve Zlínském a Plzeňském kraji a na Vysočině. Nejvyšší poměr mezi mírou neúspěšnosti absolventů vyšších odborných škol a mírou neúspěšnosti všech absolventů v daném kraji je v Zlínském, Plzeňském a Libereckém kraji. V těchto krajích jsou na tom absolventi úrovně vyšší odborná škola ve vztahu s ostatními absolventy a ve srovnání s ostatními kraji nejhůře. Naopak nejnižší poměr je v Královéhradeckém, Ústeckém a Středočeském kraji. Zde jsou na tom tyto absolventi v tomto ohledu nejlépe.

Jak je vidět postavení absolventů na trhu práce a rozdíly mezi kraji je možné popisovat mnoha způsoby a z mnoha úrovní. Pro lepší přehlednost byla proto vytvořena tabulka rozčleňující kraje do devíti skupin podle dvou kritérií. První kritérium je celková míra nezaměstnanosti v daném kraji a druhé kritérium je míra postavení absolventů na trhu práce, která vznikla tak, že průměr míry neúspěšnosti absolventů a míry nezaměstnanosti mladých lidí byl vztažen k celkové míře nezaměstnanosti. Všechny kraje pak byly podle obou kritérií rozřazeny do tří skupin a jejich kombinací vzniklo skupin devět. Následující tabulka ukazuje takovéto rozčlenění na základě dat z let 2006 a 2007. Z pohledu takovéhoho členění se jeví kraje České republiky poměrně různorodě. Máme skupinu krajů s nízkou celkovou nezaměstnaností, v rámci které jsou však jak kraje s příznivou situací pro absolventy (Plzeňský a Královéhradecký kraj, tak kraje s nepříznivou situací pro absolventy (Praha a Středočeský kraj). Naopak v rámci krajů s vysokou celkovou mírou nezaměstnanosti lze najít jak kraj (Olomoucký kraj), kde jsou na tom mladí absolventi v porovnání s dospělou populací dobře,

tak kraje, kde absolventi při vstupu na trh práce čelí ve srovnání s dospělou populací výrazněji větším problémům, než v ostatních krajích (Karlovarský a Jihomoravský kraj).

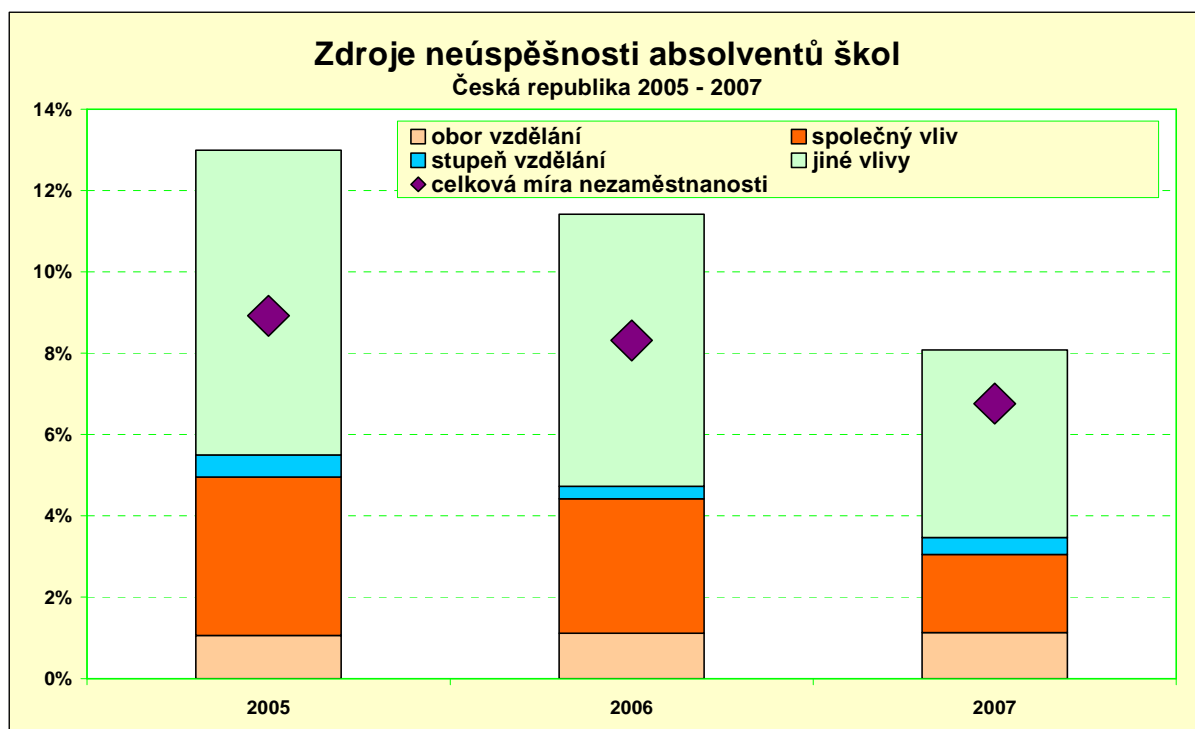
Kraje ČR		Nezaměstnanost a neúspěšnost absolventů k celkové míře nezaměstnanosti		
		Příznivá	Průměrná	Nepříznivá
Celková nezaměstnanost	Nízká	Pížeňský kraj	Jihočeský kraj	Praha
		Královéhradecký kraj		Středočeský kraj
	Střední	Pardubický kraj	Liberecký kraj	Kraj Vysočina
		Zlínský kraj		
	Vysoká	Olomoucký kraj	Ústecký kraj	Karlovarský kraj
			Moravskoslezský kraj	Jihomoravský kraj

15 Zdroje neúspěšnosti absolventů škol

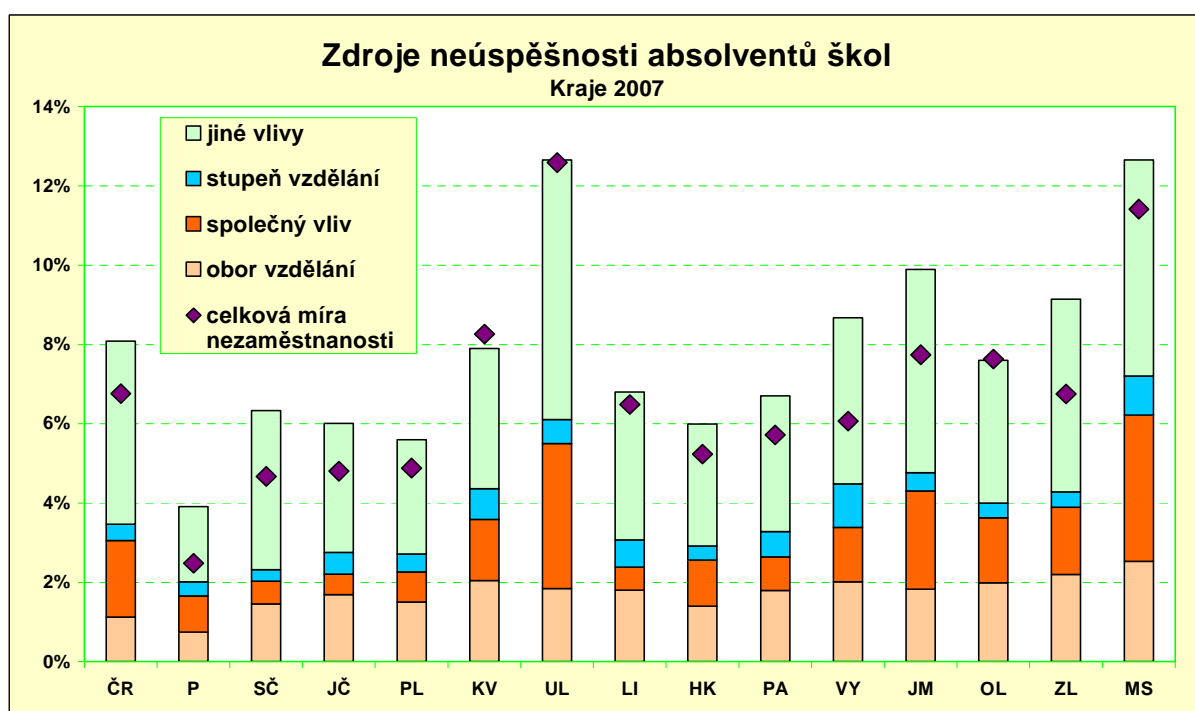
Neúspěšnost absolventů škol je ovlivňována několika faktory, přičemž velice významným faktorem je strukturální nesoulad mezi nabídkou a poptávkou, neboli mezi oborovou a typovou strukturou škol a strukturou, jež si vyžaduje trh práce. V případě, že by míra neúspěšnosti byla pro všechny obory a stupně škol stejná, pak by byl tento vliv nulový. Tak tomu však samozřejmě není nikde na světě a výjimkou není ani Česká republika. Vliv oboru vzdělání je spočítán jako suma rozdílů mezi relativními podíly absolventů v jednotlivých oborech a relativními podíly zaměstnaných absolventů v jednotlivých oborech. Obdobně je spočítán vliv typu vzdělání jako suma rozdílů mezi relativními podíly absolventů v jednotlivých typech a relativními podíly zaměstnaných absolventů v jednotlivých typech.

Z grafu je patrné, že v roce 2005 byl v České republice nesoulad v oborové a typové struktuře škol ze zkoumaných tří let největší. V posledních dvou letech se pak tento nesoulad zmenšuje stejně tak, jak se snižuje neúspěšnost absolventů. V současné době má největší vliv společný nesoulad v oborové a typové struktuře škol, druhý největší je nesoulad v oborové struktuře a nejmenší vliv má nesoulad v typové struktuře škol. Trendem posledních dvou let je, že se snižuje společný vliv nesouladu v oborové a typové struktuře škol a mírně roste nesoulad v oborové struktuře, zatímco vliv nesouladu v typové struktuře škol zůstává zhruba stejný.

Při pohledu na oborovou strukturu existuje největší nesoulad v negativním ohledu (tj. je zde výrazná disproporce mezi počty absolventů a požadavky trhu práce – výrazně vyšší než u ostatních oborů) v oborech Gastronomie, hotelnictví a turismus; Podnikání v oborech, v odvětvích a Osobní a provozní služby a v pozitivním (tj. je zde velice málo absolventů navíc než si vyžaduje trh práce – výrazně méně než u ostatních oborů) zejména v oboru Obecná příprava (neboli u gymnázií) ale také v oborech Zdravotnictví; Strojírenství a strojírenská výroba a Elektrotechnická, telekomunikační a výpočetní technika. Úspěšnost mladých lidí, jež absolvovali obecnou přípravu v gymnáziích, je do jisté míry dána jejich flexibilitou, která je dnes na trhu práce a při přechodu do vyšších úrovní vzdělávání stále více vyžadována. Růst počtu absolventů z gymnázií v České republice se v posledním roce zastavil, a to i přesto, že jejich počet stále ještě není dostatečný. Mladí lidé, jež úspěšně prošli obecnou přípravou na střední škole, nacházejí uplatnění stále podstatně lépe než ti, jež se během svého sekundárního vzdělávání specializovali.

Co se týče typů škol, k celkovému nesouladu nejvíce negativně přispívají střední odborná učiliště bez maturity a také střední odborná učiliště s maturitou a trvale nejpozitivněji střední odborné školy společně s gymnázii. Je tedy třeba, aby došlo ke změně v oborové a typové struktuře škol. Mělo by přibýt zejména studentů gymnázií a to zejména na úkor úzce specializovaných oborů a na úkor středně odborných učilišť.

Postavení absolventů vstupujících na trh práce významným způsobem závisí na konkrétní regionální situaci, na přítomnosti zahraničních investorů nebo rozvoji odvětví v regionu. V neposlední řadě

velkou roli sehrává i školská sféra – struktura vzdělávací nabídky v regionu a to, zda školy pružně přizpůsobují studijní nabídku potřebám místního trhu práce.

Míra nesouladu mezi oborovou a typovou strukturou škol a strukturou, jež si vyžaduje trh práce, se tak mezi kraji liší. Přirozeně je zde výrazný vztah mezi mírou neúspěšnosti a mírou nesouladu. Čím větší nesoulad, tím vyšší míra neúspěšnosti. Důležitější je proto se podívat na míru vlivu nesouladu mezi oborovou a typovou strukturou škol a strukturou, jež si vyžaduje trh práce na výslednou míru neúspěšnosti. Jinak řečeno, jaký je podíl jednotlivých vlivů na míru neúspěšnosti. Pokud bereme v úvahu pouze míru vlivu nesouladu oborové struktury, pak největší vliv je v Jihočeském, Plzeňském a Pardubickém kraji a nejmenší v Ústeckém a Jihomoravském kraji a v Praze. V Jihočeském kraji je výraznější nadbytek absolventů v oborech Gastronomie, hotelnictví; Obchod a Osobní a provozní služby a turismus a naopak výraznější nedostatek v oborech Obecná příprava a Strojírenství a strojírenská výroba. V Plzeňském kraji je nadbytek absolventů v oborech Gastronomie, hotelnictví a turismus; Ekonomika a administrativa Osobní a provozní služby a nedostatek v oborech Obecná příprava a Elektrotechnická, telekomunikační a výpočetní technika. V Pardubickém kraji je nadbytek absolventů v oborech Zemědělství a lesnictví; Osobní a provozní služby a Podnikání v oborech, v odvětvích a nedostatek v oborech Obecná příprava; Strojírenství a strojírenská výroba a Ekonomika a administrativa.

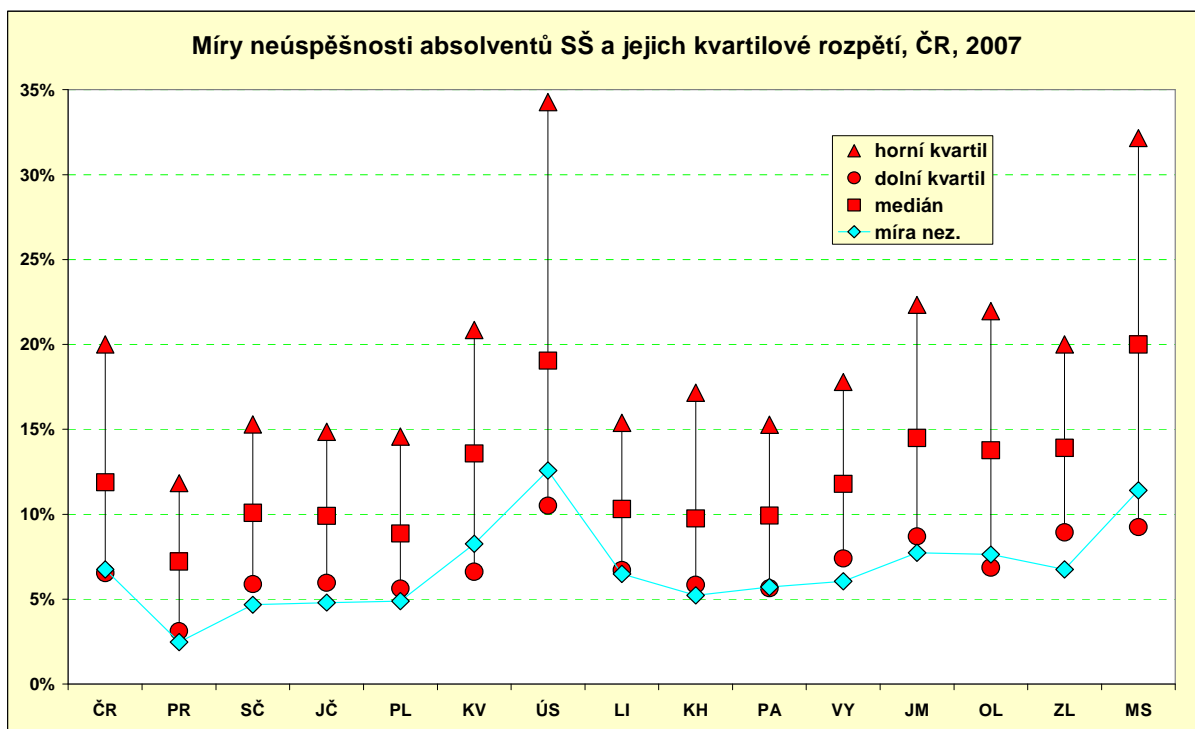
Míra vlivu nesouladu v typové struktuře škol je nejvyšší v Moravskoslezském, Ústeckém a Jihomoravském kraji a nejnižší v Libereckém, Jihočeském a Středočeském kraji. Míra vlivu společného nesouladu v oborové a typové struktuře škol je nejvyšší na Vysočině, Libereckém a Karlovarském kraji a nejnižší v Zlínském kraji, Praze a Jihomoravském kraji. Na jiné vlivy pak nejvíce zbývá v Praze, Libereckém a Středočeském kraji a nejméně v Moravskoslezském, Karlovarském a Olomouckém kraji.

16 Neúspěšnost absolventů – jednotlivé školy

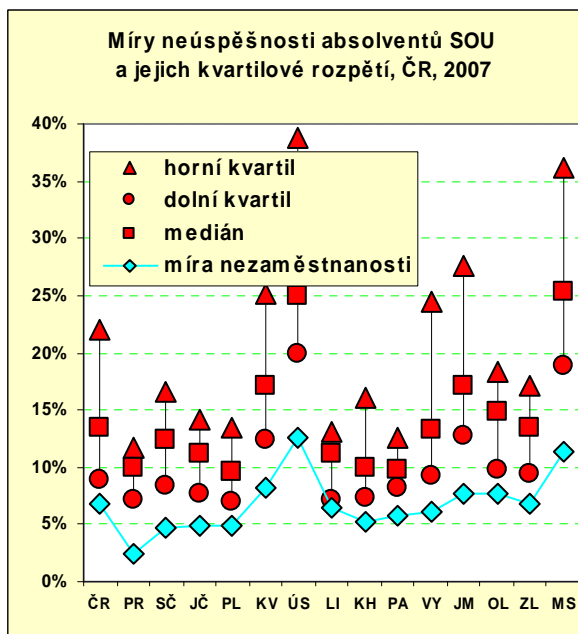
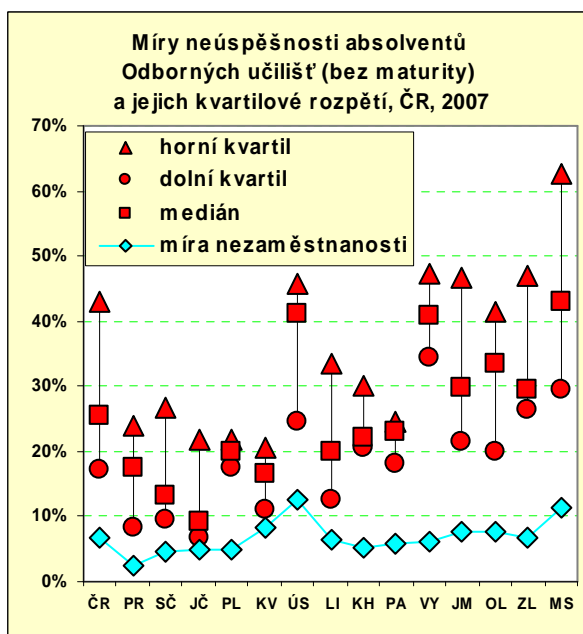
Úspěšnost absolventů střední škol při přechodu do další fáze života, ať už jde o kariéru vzdělávací nebo pracovní, je v zásadě ovlivněna dvěma hlavními faktory. Prvním je skutečnost, kterou školy příliš ovlivnit nemohou, a to je kvalita prostředí, do kterého absolventi vstupují. Pokud vstupují na trh práce, tak tuto kvalitu lze vyjádřit mírou nezaměstnanosti. Je například zřejmé, že absolventi v Moravskoslezském nebo Ústeckém kraji jsou vystaveni mnohem většímu nebezpečí, že nebudou schopni najít práci, než jakému nebezpečí čelí absolventi pražských škol. Druhým faktorem je kvalita školy samotné, tedy záležitost, kterou školy mohou ovlivnit výrazně.

Následující text je zaměřen na dvě skutečnosti. Za prvé se zabývá rozdíly v mírách neúspěšnosti jednotlivých středních a vyšších odborných škol v rámci krajů a za druhé se zaměřuje na vyjádření neúspěšnosti středních a vyšších odborných škol jednotlivých krajů bez ohledu na to, jaká je kde míra nezaměstnanosti. Míra neúspěšnosti je zde počítána jako počet nezaměstnaných k dubnu příslušného roku ku počtu absolventů z roku předcházejícího. Do analýzy bylo zahrnuto celkem 1751 škol. 393 škol muselo být vypuštěno, protože momentálně o nich nejsou údaje o nezaměstnanosti jejich absolventů.

Na následujícím grafu je zobrazen medián (prostřední hodnota) a kvartilové rozpětí (prostředních 50 % hodnot) měř neúspěšnosti pro jednotlivé kraje pro všechny střední a vyšší odborné školy. Je vidět, že medián neúspěšnosti je poměrně jasně nejvyšší v Moravskoslezském a Ústeckém kraji, to je však do značné míry dáno celkovou mírou nezaměstnanosti. Oba dva tyto kraje trpí vysokými mírami neúspěšnosti nejméně úspěšných škol v rámci kraje. Je zde opravdu vysoký rozdíl mezi neúspěšnými a úspěšnými školami – jejich kvartilový podíl (horní kvartil / dolní kvartil) je druhý a třetí nejvyšší. Nejvyšší je v Praze, kde je to však způsobeno jakýmsi velice vysokým standardem neboli nízkou mírou neúspěšnosti nejúspěšnějších škol. Na grafu je toto vyjádřeno dolním kvantilem, tedy hodnotou, pod níž se nachází hodnoty 25 % škol s nejnižší mírou neúspěšnosti v daném kraji. Naopak nejmenší rozptyl (měřeno kvartilovým podílem) vykazují školy ve Zlínském a Libereckém kraji a na Vysočině. To znamená, že je zde nejmenší rozdíl mezi tzv. úspěšnými a neúspěšnými školami.

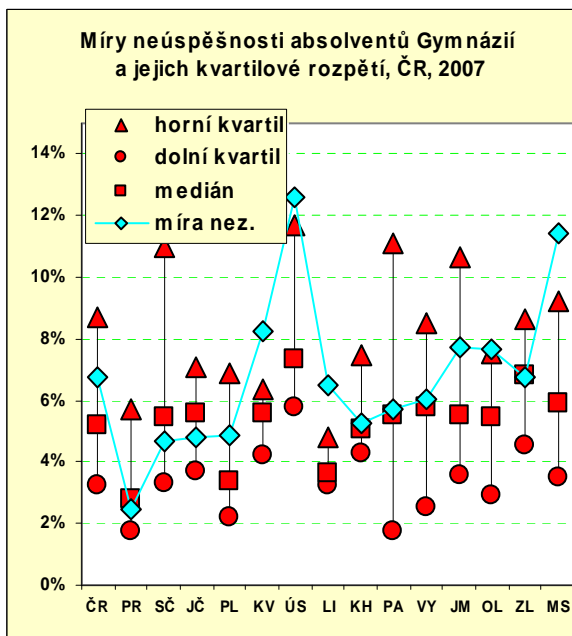
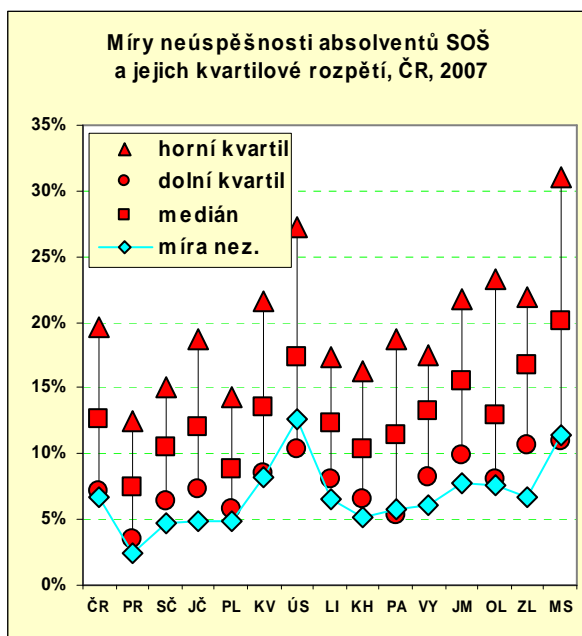

Jestliže je zaměřen pohled na jednotlivé typy škol, nejprve na učiliště – odborná a střední odborná, je vidět poměrně velká různorodost mezi jednotlivými kraji. Minimální heterogenita v úspěšnosti jednotlivých odborných učilišť je v Plzeňském a Pardubickém kraji a na Vysočině. Zatímco v Pardubickém kraji to platí i u středních odborných učilišť, na Vysočině jsou naopak rozdíly v úspěšnosti jednotlivých SOU obrovské. Nejvyšší heterogenita v úspěšnosti jednotlivých odborných učilišť panuje v Jihočeském kraji, Praze a Středočeském kraji, tedy v krajích kde je na tento typ vzdělání kladen poměrně malý důraz (nízké % škol tohoto typu). Co se týče středních odborných učilišť, nejmenší rozdíly v úspěšnosti mezi jednotlivými školami panují mimo již zmíněný Pardubický kraj, také v Praze a Libereckém kraji. Tato vyrovnanost v Praze je daná vůči ostatním krajům neobvykle vysokou mírou neúspěšnosti těch nejúspěšnějších škol (vysokým dolním kvantilem).

Jak v rámci celé České republiky, tak v každém jejím kraji jsou střední odborné školy nejčastějším typem střední školy, a proto jsou ukazatele neúspěšnosti jejich absolventů velmi významné. Největší rozptýlení v neúspěšnosti jednotlivých středních odborných škol panuje v Praze, Pardubickém a Olomouckém kraji. V těchto krajích mají velmi nízké míry neúspěšnosti neúspěšnější střední odborné školy, avšak je to kompenzováno poměrně vysokou neúspěšností u absolventů škol, které v rámci kraje patří k nejhorším. Nejhomogennější skupinu středních odborných škol, co se týče neúspěšnosti jejich absolventů, tvoří školy ve Zlínském kraji, na Vysočině a v Libereckém kraji. Kvartilový podíl měr neúspěšnosti absolventů jednotlivých SOŠ je zde nejnižší.

V rámci gymnázií se zcela vymyká případ Pardubického kraje, kde míra neúspěšnosti jednotlivých gymnázií vykazuje nejheterogennější údaje nejen mezi kraji v rámci gymnázií, ale také v rámci všech typů středních škol. Obrovské rozdíly v neúspěšnosti jednotlivých gymnázií (ale také středních odborných škol) v Pardubickém kraji je o to zvláštnější, že pardubická odborná učiliště bez maturity a střední odborná učiliště s maturitou patří podle míry neúspěšnosti v České republice naopak k nejhomogennějším. Vysokou míru heterogenity vykazují také gymnázia na Vysočině a ve Středočeském kraji. Naopak malé rozdíly v mírách neúspěšnosti absolventů jednotlivých gymnázií jsou v Libereckém, Karlovarském a Královéhradeckém kraji.

Korektní vyjádření ukazatele kvality a relevance školského vzdělání z hlediska požadavků trhu práce vyžaduje vzít v úvahu, že absolventi jednotlivých škol nastupují na „regionální“ trhy práce, které jsou z hlediska pracovních příležitostí dosti rozdílné. I z mezinárodních srovnání je zřejmé, že míra „náročnosti“ pracovních trhů, na které absolventi přicházejí, má sama o sobě podstatný vliv na úroveň jejich zaměstnatelnosti, bez ohledu na to, jak kvalitní a relevantní vzdělání získali. Je tedy sice možné porovnávat rozdílnou skutečnou zaměstnatelnost absolventů jednotlivých škol, ale není správné podle zjištěné míry neúspěšnosti jejich absolventů jednoduše srovnávat a hodnotit například pražské a moravskoslezské školy.

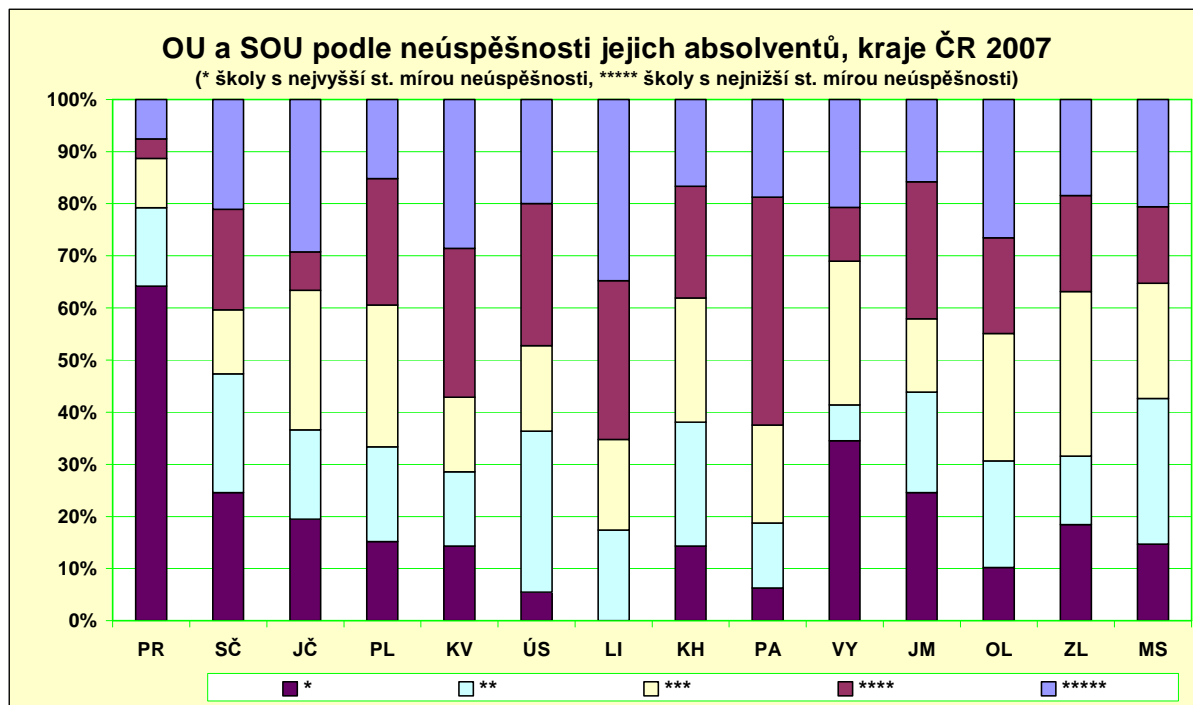
Uvedené nedostatky odstraňuje vytvořený ukazatel standardizované míry neúspěšnosti, která vyjadřuje, jaká by byla míra neúspěšnosti absolventů, pokud by všichni přicházeli na stejně „náročný“ trh práce, odpovídající celkové průměrné situaci v České republice. Standardizovaná míra neúspěšnosti tedy vychází z míry regionální koncentrace absolventů jednotlivých škol na různých „náročných“ pracovních trzích, zjišťované podle kraje sídla absolvované školy. Výpočet standardizované míry neúspěšnosti je proveden tak, že míra neúspěšnosti absolventů příslušné školy je vynásobena podílem míry nezaměstnanosti České republiky a míry nezaměstnanosti příslušného kraje. Takováto standardizace není úplně přesná. Lepší by bylo standardizovat podle regionu, kde byl

nezaměstnaný absolvent evidován na pracovním úřadě. Takovéto údaje však bohužel nejsou momentálně k dispozici. Tato nepřesnost je však v případě středních škol ve většině případů poměrně minimální, většina mladých lidí studuje střední školu v kraji svého bydliště, tedy i místa, kde se následně přihlásí na pracovním úřadě. Výjimku určitě tvoří Praha. Na pražských školách studuje řada mladých lidí bydlících ve Středočeském kraji, v případě nezaměstnanosti jsou však evidováni právě zde. Proto v analýze, kde se počítá s výše definovanou standardizovanou mírou neúspěšnosti, jsou pražské školy oproti ostatním znevýhodněny.

V analýze standardizovaných měr neúspěšnosti byly všechny střední školy rozděleny podle typu (OU, SOU, SOŠ a GYM), seřazeny podle této nové přepočtené míry neúspěšnosti a rozděleny do pěti částí, přičemž skupina s nejlépe uplatnitelnými absolventy (nejnižší míry neúspěšnosti) byla ohodnocena pěti hvězdičkami, druhá nejlepší čtyřmi hvězdičkami a tak dále, až nejhorší skupina (nejvyšší míry neúspěšnosti) byla ohodnocena jednou hvězdičkou. Následující grafy ukazují rozvrstvení jednotlivých škol do těchto pěti skupin pro všechny kraje. Pořadí mezi kraji určuje tzv. index neúspěšnosti, který je počítán jako vážený průměr, kdy váhou je podíl škol v každé z pěti skupin, přičemž tento podíl je násoben hodnotou 1, je-li škola ve skupině s jednou hvězdičkou, 2, je-li škola ve skupině s dvěma hvězdičkami, až 5, je-li škola ve skupině s pěti hvězdičkami. Čím vyšší je hodnota indexu, tím úspěšnější jsou absolventi škol daného kraje. Průměrná hodnota je 3,0.

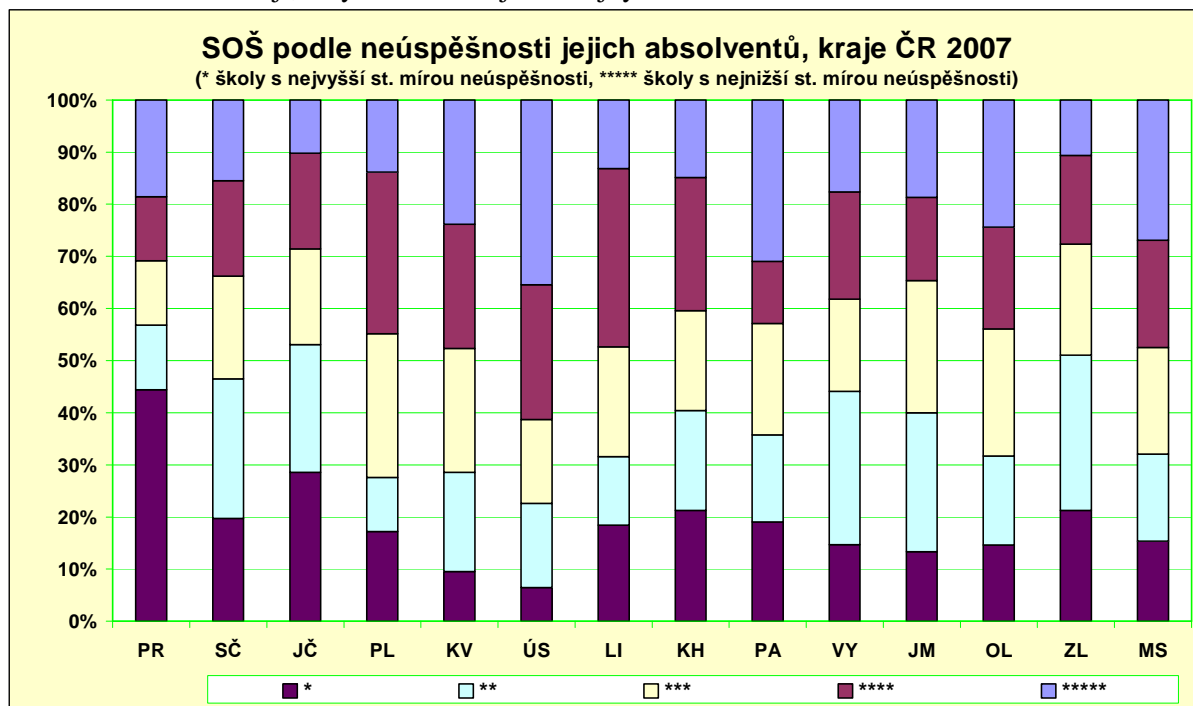
Hned v prvním grafu jsou výsledky analýzy za odborné učiliště a střední odborné učiliště spojeny. Důvodem je, že v některých krajích je příliš málo odborných učilišť. Spojeny jsou však údaje až poté, co byly v rámci obou typů učilišť rozřazeny do skupin. To proto, aby nebyly znevýhodněny kraje, kde je vyšší procentuální zastoupení odborných učilišť bez maturity, které obecně mají vyšší míru neúspěšnosti.

Kromě Prahy, která má více jak 60 % učilišť mezi 20 % nejhoršími učilišti v ČR, jsou na tom poměrně špatně také učiliště na Vysočině, v Středočeském a Jihomoravském kraji. Zejména na Vysočině se zdá být problémem vysoké procento nejméně úspěšných učilišť. Nejhojnější zastoupení ve skupinách s nejnižší neúspěšností mají naopak v Libereckém, Pardubickém a Karlovarském kraji.

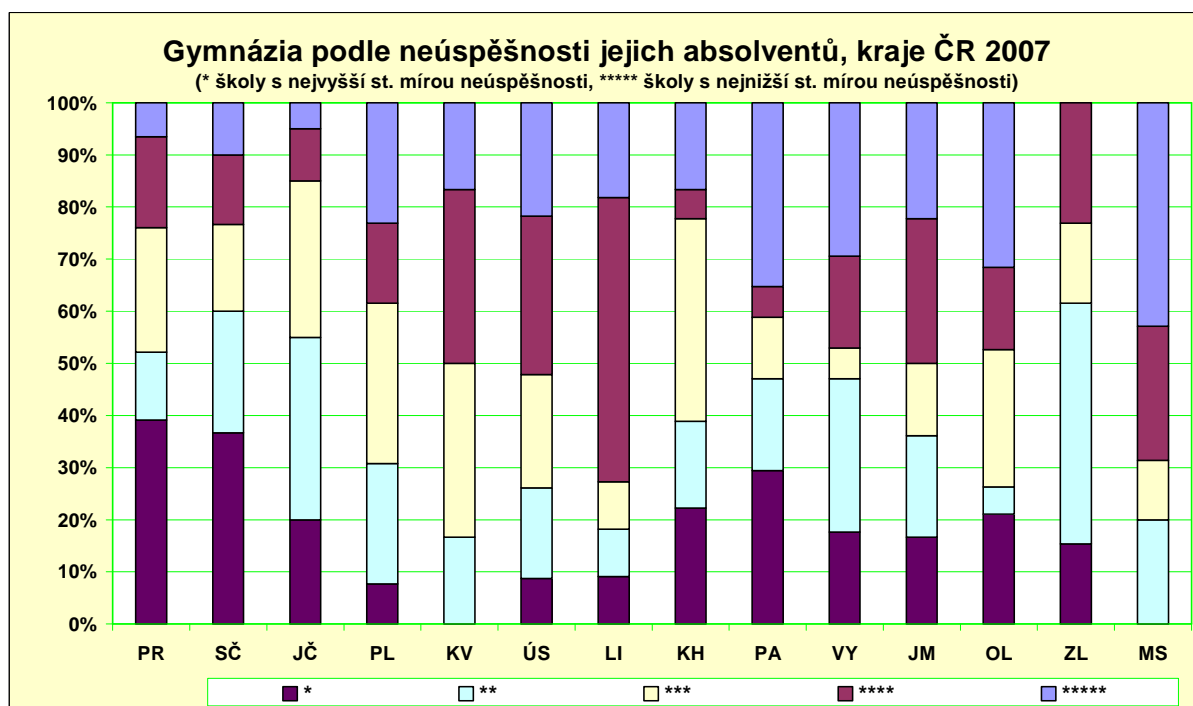

I u středních odborných škol se jeví jako nejhorší školy v Praze. Jak však bylo zmíněno výše, výraznější roli hraje spíše nevhodnost výpočtu standardizované míry neúspěšnosti, nežli takto výrazná nekvalitnost pražských škol. Poměrně špatně v tomto měření dopadly také SOŠ ze Zlínského a Jihočeského kraje. Jejich pozice oproti ostatním krajům však není nijak drastická. Naopak nejnižší

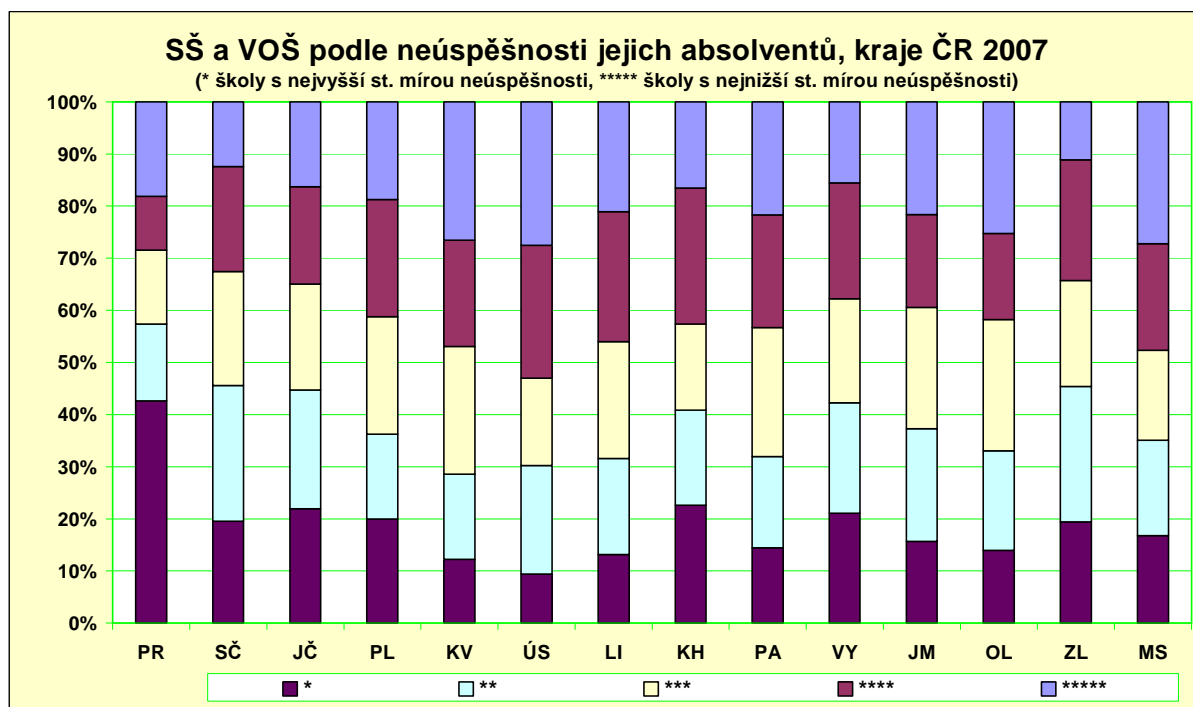
standardizované míry neúspěšnosti vykázali střední odborné školy v Ústeckém, Karlovarském a Moravskoslezském kraji, tedy ve třech krajích s nejvyšší celkovou mírou nezaměstnanosti.

Co se týče gymnázií, nejhůře dopadají školy ve Středočeském kraji, až poté v Praze a Jihočeském kraji. Jde tedy naopak o kraje s nejnižší celkovou mírou nezaměstnanosti. Nízká míra nezaměstnanosti má při srovnávání pomocí standardizovaných měr za důsledek, že každý nezaměstnaný je více znát, a o to obzvláště v případě gymnázií, kde je nezaměstnaných poměrně málo. Nejlépe v tomto měření dopadly gymnázia v Moravskoslezském, Libereckém a Karlovarském kraji. Za povšimnutí stojí také již výše zvýšená výrazná rozdílnost v míře úspěšnosti úspěšných a neúspěšných škol v Pardubickém kraji.

Poslední graf znázorňuje rozložení v případě, že byly podle standardizované míry neúspěšnosti seřazeny všechny střední a vyšší odborné školy a poté rozřazeny do pěti skupin. Jsou tak částečně zvýhodněny kraje s vyšším stupněm zastoupení úspěšnějších typů škol jako jsou gymnázia. Zahrnuty byly také vyšší odborné školy, které z důvodu nízkého počtu nebyly analyzovány samostatně. Mimo Prahy je situace mezi kraji poměrně vyrovnaná. Nejlépe na tom jsou školy v Ústeckém, Karlovarském a Moravskoslezském kraji. Všechny tyto tři kraje těží hlavně z nízké míry neúspěšnosti absolventů středních odborných škol v porovnání s celkovou mírou nezaměstnaností v daném kraji. Poměrně dobře je na tom také Liberecký a Olomoucký kraj. Zatímco v Libereckém kraji má na tom zásluhu zejména střední odborná učiliště a gymnázia s nízkou neúspěšností absolventů, v Olomouckém kraji jde především o vysokou kvalitu všech typů škol (včetně vyšších odborných). Nejhorší na tom jsou již z výše uvedených důvodů pražské školy. Vysokou míru standardizované neúspěšnosti mají také školy v Středočeském kraji (hlavně díky neúspěšným gymnáziím a středním odborným učilištím), Zlínském kraji, Jihočeské kraji (v obou případech vysoké míry standardizované míry neúspěšnosti u SOŠ a gymnázií) a na Vysočině (vysoká neúspěšnost absolventů učilišť a gymnázií).

Literatura

DESCY, P., TESSARING, M. (ed.): *Training and learning for competence: Second report on vocational training research in Europe*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 2001.

DURAND-DROUHIN, M.: *První výsledky a předběžné závěry tematické komparativní studie OECD věnované přechodu mládeže z počátečního vzdělávání do pracovního života*. In: *Problémy přechodu mládeže ze školy do zaměstnání. Sborník ze semináře*. Národní vzdělávací fond, Praha 1999.

KOLEKTIV PRACOVNÍKŮ MŠMT, SVP PEDF UK, ÚIV A IPPP: *Ke společnosti znalostí. Výroční zpráva MŠMT o stavu a rozvoji výchovně-vzdělávací soustavy za rok 2002*. ÚIV – divize Nakladatelství TAURIS, Praha 2004.

KOUCKÝ, J., KOVAŘOVIC, J., RYŠKA, R.: *Evaluace, učitelé a vývoj středního školství*, SVP PEDF UK, Praha 2008

KOUCKÝ, J., LEPIČ, M.: *Kvalifikační požadavky na vzdělávání v krajích České republiky*, SVP PEDF UK, Praha 2008

NÚOV: *Uplatnění absolventů škol na trhu práce*. Národní ústav odborného vzdělávání, Praha 2008

OECD: *Education at a Glance (Editions 2000-2008)*. OECD, Paris 2000-2008.

OECD: *Off to a Good Start? Youth Labour Market Transitions in OECD Countries*. OECD Employment Outlook, Paris 2008.

OECD: *From Initial Education to Working Life. Making Transition Work*. OECD, Paris 2000

OECD: *From Education to Work. A Difficult Transition for Young Adults with Low Levels of Education*. OECD, Paris 2005

QUINTINI, G., MARTIN S.: *Starting Well or Losing their Way? The Position of Youth in the Labour Market in OECD Countries*. OECD, Paris 2006

RYŠKA, R., BOUDA, T., HUČÍN, J., HUSTOPECKÝ, J., KOVAŘOVIC, J., SOUKUP, P.: *Kvalita škol a hodnocení výsledků vzdělávání*, SVP PEDF UK, Praha 2008

SHAVIT, Y., MULLER, W. (eds.): *From school to work: a comparative study of educational qualifications and occupational destinations*. Clarendon Press, Oxford 1998.

ÚIV: *Krajská ročenka školství 2005*. Praha: ÚIV – divize Nakladatelství TAURIS, 2006. ÚIV: *Statistická ročenka školství 2007. Soubor ekonomických ukazatelů*. Praha: ÚIV – divize Nakladatelství TAURIS, 2008.

ÚIV: *Statistická ročenka školství 2007. Zaměstnanci a mzdové prostředky*. Praha: ÚIV – divize Nakladatelství TAURIS, 2008.

ÚIV: *Statistická ročenka školství 2007/2008. Výkonové ukazatele*. Praha: ÚIV – divize Nakladatelství TAURIS, 2008.

ZELENKA, M.: *Přechod absolventů škol ze vzdělávání na pracovní trh*, SVP PEDF UK, Praha 2008

Účast na vzdělávání, financování škol a uplatnění absolventů

Autoři: Jan Koucký, Aleš Bartušek, Martin Zelenka

První vydání.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta.
M. D. Rettigové 4, Praha 1, v roce 2008 v nákladu 400 výtisků.

Výroba publikace: Cinemax, s.r.o.

Rozsah publikace: 129 normostran

ISBN 978-80-7290-370-2